

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

Διπλωματική Εργασία

**Η ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ
ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ Ή ΑΠΕΙΛΗ ΔΙΑΛΥΣΗΣ**

του

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΕΜΠΕΤΣΙΩΤΗ

Επιβλέπων Καθηγητής : Μιχαήλ Δημήτριος

**Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού
διπλώματος ειδίκευσης στη Διοίκηση Επιχειρήσεων
με εξειδίκευση στη Χρηματοοικονομική**

Ιανουάριος 2013

Αφιερώνεται

στη σύζυγό μου και στον αδελφό μου

για την αμέριστη συμπαράστασή τους...

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα ολόψυχα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, γιατί με διακριτικότητα, κατανόηση και σωστή καθοδήγηση, με βοήθησε να ολοκληρώσω την παρούσα εργασία. Τον ευχαριστώ επίσης γιατί, έστω κι αν ο ίδιος δεν το θυμάται, ήταν αυτός που με παρακίνησε να συμμετέχω στο συγκεκριμένο μεταπτυχιακό.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιτροπή που με τίμησε, επιλέγοντας με, για το συγκεκριμένο πρόγραμμα.

Θερμές ευχαριστίες σε όσους από το χώρο εργασίας μου συνέβαλλαν, ο καθένας με το δικό του τρόπο, στην επιτυχή ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, που με στηρίζει και με βοηθάει, όλα αυτά τα χρόνια.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση, αν και ξεκίνησε σαν μία εσωτερική κρίση της αγοράς ακινήτων και των τραπεζικών ιδρυμάτων στις ΗΠΑ, πολύ σύντομα εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο, βυθίζοντας στην ύφεση πολλές ανεπτυγμένες οικονομίες. Τα σημαντικότερα όμως προβλήματα τα δημιούργησε στην Ευρώπη, αφού, όπως ένας ιός, χτύπησε βίαια και ορμητικά την ανοχύρωτη έως τότε, Ευρωπαϊκή Ένωση. Ένας ιός που μεταλλάχθηκε σε μία βαθύτατη κρίση χρέους για τα πιο αδύναμα μέλη της «Ευρωπαϊκής οικογένειας».

Η κρίση χρέους στην Ευρωζώνη φανέρωσε σε όλο της το μεγαλείο την πολυπλοκότητα και την αλληλεξάρτηση που υπάρχει στη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα. Αμφισβήτησε κυρίαρχες, παραδοσιακές, οικονομικές θεωρίες και αντιλήψεις δεκαετιών. Φανέρωσε επίσης, τα προβλήματα που υπήρχαν στη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ανάγκασε, την αναβλητική έως τότε Ένωση, να λάβει σοβαρές αποφάσεις για να προστατέψει το δημιούργημά της, την Ευρωζώνη.

Τα αίτια της κρίσης, προφανώς δεν ήταν μόνο η κρίση της αγοράς ακινήτων στις ΗΠΑ, αλλά μία σειρά από παράγοντες που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, έστω και καθυστερημένα αντέδρασε, και, λαμβάνοντας μία σειρά από μέτρα, στήριξε τα πιο αδύναμα μέλη της και τα τραπεζικά τους ιδρύματα. Η αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης όμως έτυχε αυστηρής κριτικής από πλήθος οικονομολόγων, ακαδημαϊκών και πολιτικών, οι οποίοι ακόμα και σήμερα εξακολουθούν να θεωρούν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δε θα τα καταφέρει και το κοινό νόμισμα θα καταρρεύσει. Οι πολέμιοι της όμως μπορούν να περιμένουν, αφού η Ένωση δείχνει, αργά αλλά σταθερά, να βρίσκει το δρόμο της. Το ίδιο όμως, πρέπει να κάνουν και οι υπερβολικά αισιόδοξοι, οι οποίοι θεωρούν ότι το πρόβλημα της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη ξεπεράστηκε οριστικά. Αντίθετα, μόλις έχει αρχίσει να διαφαίνεται στον ορίζοντα ένα αχνό φως στο τούνελ της ύφεσης για την Ευρωζώνη, και αυτό δυστυχώς όχι για όλα της τα μέλη...

Μελετώντας το πρόβλημα της κρίσης χρέους της Ευρωζώνης ένα πράγμα είναι βέβαιο. Είναι στο χέρι της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ηγετών της, αν θα βγει πιο ισχυρή από αυτήν κρίση ή αν τα προβλήματα και τα εμπόδια σταθούν ανυπέρβλητα στο δρόμο για την Ολοκλήρωσή της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
2.Η ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	5
2.1 Ιστορική αναδρομή	5
2.2 Επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	6
2.3 Συνθήκες Σταθμοί	8
2.3.1 Συμφωνία Σέγκεν	8
2.3.2 Συνθήκη του Μάαστριχ.....	9
2.3.4 Συνθήκη του Άμστερνταμ	9
2.3.5 Συνθήκη της Νίκαιας.....	9
2.3.6 Συνθήκη της Λισσαβόνας	10
2.4 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ευρωζώνη στη διεθνή οικονομία	10
2.4.1 Δημογραφικά στοιχεία	10
2.4.2 Ευρωπαϊκή Ένωση, η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο	11
2.4.3 Δημόσια Έσοδα και Δημόσιες Δαπάνες.....	13
2.4.4 Δημόσιο Χρέος και Δημόσιο Έλλειμμα.....	13
2.4.5.Δείκτης Τιμών Καταναλωτή	15
2.4.6 Η ανεργία κύριο πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	15
2.4.7 Πληθωρισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση	16
2.4.8 Παγκόσμια Ανάπτυξη	16
3.Η ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ.....	18
3.1 Η μεταφορά της κρίσης στην Ευρώπη	18
3.2. Η Υιοθέτηση του Ευρώ και η οικονομική ευημερία της Ελλάδος.....	20
3.3 Ο αντίκτυπος της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης στην Ελλάδα.....	21
3.4 Πιθανοί λόγοι της κρίσης.....	22
3.4.1 Εγχώριοι παράγοντες	22
3.4.1.1 Μειωμένη διεθνής ανταγωνιστικότητα	22
3.4.1.2 Αυξημένες δημόσιες δαπάνες.....	23
3.4.1.3 Αυξημένη κατανάλωση – μειωμένες επενδύσεις	23
3.4.1.4 Συστηματική φοροδιαφυγή και διαφθορά.....	23
3.4.1.5 Οι ιδιαιτερότητες της Ελληνικής οικονομίας.....	24
3.4.1.6 Ρευστές πολιτικές συνθήκες.....	24
3.4.1.7 Αντίσταση από τα εργατικά σωματεία.....	24
3.4.2 Διεθνείς παράγοντες.....	26
3.4.2.1 Η «φούσκα» της αγοράς ακινήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες.....	26
3.4.2.2 Αύξηση του βασικού επιτοκίου από την Federal Bank.....	27

3.4.2.3 «Τοξικά» χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπερβολική χρηματοοικονομική μόχλευση.	27
3.4.2.4 Η μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ της πολιτείας, των μεγάλων επιχειρήσεων, και των τραπεζών.	28
3.4.2.5 Έλλειψη κοινής στρατηγικής.	29
3.4.2.6 Ο διαφορετικός ρόλος των τραπεζών.....	29
3.4.2.7 Αδυναμία εφαρμογής νομισματικής πολιτικής.	30
3.4.2.8 Έλλειψη ρευστότητας.....	30
3.5 Συμπεράσματα	31
4.ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΣΩΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ.....	33
4.1 Το χρονικό της κρίσης στην Ελλάδα.....	33
4.2 Το πρώτο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα.....	34
4.3 Η δημιουργία του EFSF	35
4.4 Η δημιουργία του ESM.....	36
4.5 Το πρόγραμμα διάσωσης για την Ιρλανδία.....	37
4.6 Το πρόγραμμα διάσωσης για την Πορτογαλία.....	38
4.7 Το δεύτερο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα	38
4.8 Τα προγράμματα διάσωσης της Κύπρου και της Ισπανίας	39
4.9 Το τρίτο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα	40
4.10 Κριτική στις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	43
4.11 Γερμανικός Τύπος : Τα Προγράμματα για την Ελλάδα δεν είναι αρκετά !	47
4.12 Ο Ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.....	48
5.ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΜΟΝΙΜΟΤΕΡΗ ΛΥΣΗ	50
5.1 Κύριοι άξονες Ευρωπαϊκής προοπτικής.....	50
5.2 Τραπεζική Ένωση	51
5.3 Δημοσιονομική – Οικονομική Ένωση	54
5.3.1 Fiscal Compact.....	54
5.3.2 European Semester	54
5.3.3 Eurobonds.....	55
5.3.4 Ποσοτική Διευκόλυνση – Quantitative Easing - (LTRO).....	56
5.4 Πολιτική Ένωση.....	57
6.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	59
6.1 Συμπεράσματα	59
6.2 Επίλογος- Ανακεφαλαίωση.....	61
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ευρώπη στο πέρασμα των αιώνων πάντα ήταν στο πρώτο πλάνο των εξελίξεων, διαδραματίζοντας τον πρωταγωνιστικό ρόλο. Έτσι και σήμερα η οικονομική σημασία της Ευρώπης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης είναι τεράστια. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της Ευρώπης και η Ευρωζώνη αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ελάχιστοι θα ήταν αυτοί που θα περίμεναν η Ένωση των 6 κρατών της Κεντρικής Ευρώπης, που έγινε πριν από μισό αιώνα περίπου, να εξελιχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 ισότιμων, (έστω κι αν υπάρχουν αντίθετες φωνές ως προς αυτό το σκέλος...), και κυρίαρχων κρατών, σήμερα. Ακόμα λιγότεροι όμως, θα ήταν αυτοί που θα περίμεναν ότι 17 μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μοιράζονται το κοινό νόμισμα. Σήμερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο με ΑΕΠ που ξεπερνάει το ¼ του παγκόσμιου ΑΕΠ.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση όμως, εύλογα υπάρχουν διαφορές μεταξύ των κρατών μελών. Ιδιαίτερα μετά τις συνεχείς επεκτάσεις της, η Ένωση αποτελείται πλέον από πολλές χώρες με σημαντικές διαφορές, όχι μόνο σε επίπεδο νοοτροπίας – κουλτούρας, αλλά και σε επίπεδο λειτουργίας θεσμών, οικονομικών συνθηκών, βιοτικού επιπέδου. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση, που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ σαν μία κρίση της αγοράς ακινήτων και των τραπεζικών ιδρυμάτων, φανέρωσε τις αδυναμίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα προβλήματα λειτουργίας της Ευρωζώνης. Η χρηματοπιστωτική κρίση προκάλεσε ύφεση σε πολλές οικονομίες, που έως τότε εμφάνιζαν οριακή ανάπτυξη, και μείωσε τα ποσοστά ανάπτυξης πολλών αναδυόμενων αγορών. Εξελίχθηκε σε μία παγκόσμια οικονομική κρίση, ενώ μεταλλάχθηκε σε μία σοβαρότατη κρίση χρέους των πιο αδύναμων οικονομιών της Ευρωζώνης.

Το μέγεθος και η ένταση της κρίσης δε μπορούσε να προβλεφθεί. Φανέρωσε την πολυπλοκότητα που υπάρχει στην οικονομία και τη μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ των χωρών. Απέδειξε ότι είναι δύσκολο να προβλεφθούν πάντα οι επιδράσεις από την εφαρμογή μίας οικονομικής πολιτικής. Αντίθετα μάλιστα, πολλές φορές η εφαρμογή μέτρων για την αντιμετώπιση μίας κατάστασης, μπορεί να επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα από τα προσδοκώμενα. Έδειξε επίσης ότι η ανάπτυξη δε βασίζεται πάντα σε γερά θεμέλια. Πολλές φορές είναι τεχνητή και δεν αντικατοπτρίζει τις πραγματικές συνθήκες σε μία οικονομία, ιδιαίτερα όταν δε βασίζεται σε επενδύσεις.

Η παγκόσμια κρίση έθεσε υπό αμφισβήτηση την κυρίαρχη οικονομική θεωρία που επικρατεί τις τελευταίες δεκαετίες στο δυτικό κόσμο, αυτήν του νεοφιλελευθερισμού ή οικονομικού φιλελευθερισμού. Οι έννοιες αυτές στη βιβλιογραφία πολλές φορές ταυτίζονται με την έννοια του μονεταρισμού, που στηρίζεται στην άποψη των «νεοκλασικών» οικονομολόγων, ότι το κράτος πρέπει να παρεμβαίνει όσο το δυνατόν λιγότερο στην οικονομία μιας χώρας. Ο Friedman, κύριος εκφραστής αυτού του ρεύματος, λέει ότι το κράτος πρέπει να έχει μόνο ρόλο «νυχτοφύλακα». Και να ασχολείται μόνο με την εθνική άμυνα και την εφαρμογή των νόμων παρεμβαίνοντας στην οικονομία, όσο το δυνατόν λιγότερο. Πράγματι έως το ξέσπασμα της κρίσης επικρατούσε διεθνώς η άποψη του “Laissez Faire”, δηλαδή, ότι πρέπει να αφήνουμε την οικονομία ελεύθερη, αφού πάντα στο τέλος έρχεται η ισορροπία. Η άποψη αυτή αποδείχθηκε λανθασμένη, αφού ο περιορισμένος έως και μηδενικός σε κάποιες περιπτώσεις ρόλος του κράτους, και η ενασχόληση των κρατικών τραπεζών, κυρίως με την αντιμετώπιση του «φαντάσματος του πληθωρισμού», προλείανε το έδαφος, για να ξεσπάσει με ένταση η κρίση (Suranyi, 2012).

Αντίθετα, ό,τι δεν κατάφερε να αλλάξει δεκαετίες ολόκληρες με διαφωνίες, διαξιφισμούς και ατέρμονες συζητήσεις μεταξύ των οικονομολόγων, κατάφερε να αλλάξει με το ξέσπασμα της κρίσης, σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Σήμερα επανήλθε στο προσκήνιο η άποψη του νεοκεϋνσιανισμού που υποστηρίζει καλύτερο έλεγχο και μεγαλύτερη συμμετοχή του κράτους στην οικονομία. Η άποψη αυτή αναγνωρίζει ότι υπάρχει πιθανότητα αποτυχίας της αγοράς, καθώς επίσης και ότι δεν έρχεται πάντα η ισορροπία. Στο σημείο αυτό πρέπει να παρεμβαίνει το κράτος με τους ελεγκτικούς μηχανισμούς του και να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να επανέρχεται η ισορροπία στην αγορά. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα τελευταία χρόνια σε θέσεις κλειδιά έχουν τοποθετηθεί δραστήρια στελέχη που ασπάζονται την παραπάνω θεωρία. Για παράδειγμα με το ξέσπασμα της κρίσης ο μονεταριστής κεντρικός τραπεζίτης των ΗΠΑ Alan Greenspan, αντικαταστάθηκε από τον νεοκεϋνσιανό Ben Bernanke, ο οποίος έχει αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κρίσης των ΗΠΑ. Αντίστοιχα και στην Ευρώπη τα πρώτα δείγματα γραφής του κεντρικού τραπεζίτη Mario Draghi είναι ιδιαίτερα θετικά. Ο ρόλος του είναι ιδιαίτερα ενεργός και η συμμετοχή του στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη χαρακτηρίζεται καίρια και αποφασιστική, σε αντίθεση με τον προκάτοχό του Jean Claude Trichet, ο οποίος ήταν περισσότερο επιφυλακτικός. Ανάλογη είναι και η άποψη που επικρατεί για την πρόεδρο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Christine Lagarde, η οποία είναι

ιδιαίτερα δραστήρια σε αντίθεση με τον προκάτοχό της Strauss Kahn, ο οποίος απασχολούσε περισσότερο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με την προσωπική του ζωή, παρά με τις αποφάσεις του ως διευθυντής του ΔΝΤ.

Η κρίση χρέους στην Ευρωζώνη φανέρωσε το διαφορετικό τρόπο σκέψης μεταξύ των κρατών μελών. Η μη εφαρμογή των κριτηρίων του Μάαστριχ και η χαλαρή εφαρμογή του συμφώνου σταθερότητας και ανταγωνιστικότητας (Stability and Growth Pact), ακόμα και από τις μεγάλες οικονομίες, έκανε την Ευρωζώνη πιο ευάλωτη στις συνέπειες της κρίσης. Το πρόβλημα διογκώθηκε από την αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ήταν υποτονική, επιφυλακτική, μία τακτική προσπάθειας εξοικονόμησης χρόνου, χωρίς να παρέχεται κάποια ουσιαστική λύση σε πρώτο στάδιο. Στη συνέχεια όμως, τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά. Οι Ευρωπαίοι έδειξαν να αντιλαμβάνονται τη σοβαρότητα της κατάστασης. Το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα που χτιζόταν εδώ και δεκαετίες, κινδύνευε να καταρρεύσει. Ήταν εποχή σοβαρών αποφάσεων. Κανείς δεν ήθελε να μείνει το όνομά του στην ιστορία, ως ο πολιτικός που προκάλεσε την κατάρρευση της Ένωσης. Για το λόγο αυτό πάρθηκαν μέτρα με σκοπό την καταπολέμηση της ύφεσης, τη στήριξη των τραπεζών και την επιστροφή στην ανάπτυξη. Τα αποτελέσματα των ενεργειών των ευρωπαίων ηγετών έχουν δεχτεί ιδιαίτερα έντονη κριτική από μεγάλη μερίδα του τύπου σε παγκόσμιο επίπεδο. Φαίνεται όμως ότι, έστω και αν έχουν πολύ υψηλό κόστος σε όλα τα επίπεδα, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια Ευρωπαϊκή Ένωση περισσότερο προετοιμασμένη για να αντιμετωπίσει ανάλογες καταστάσεις στο μέλλον ή καλύτερα, περισσότερο «ολοκληρωμένη».

Στη γραπτή αυτή μελέτη, θα παρουσιαστούν αρχικά στοιχεία για την κυρίαρχη θέση που κατέχουν η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωζώνη στην παγκόσμια οικονομική σκηνή. Στη συνέχεια θα παρουσιαστεί χρονικά πως έγινε η μεταφορά της κρίσης στην Ευρώπη. Θα δοθεί λίγη παραπάνω έκταση στην ελληνική περίπτωση, αφού αυτή ήταν που απασχόλησε περισσότερο τους Ευρωπαίους ηγέτες, αναγκάζοντας τους να εκπονήσουν τρία διαφορετικά προγράμματα διάσωσης και να αναθεωρήσουν ουκ ολίγες φορές τη στρατηγική τους και τις απόψεις τους, όσον αφορά την αντιμετώπιση του ελληνικού ζητήματος.

Στόχος της εργασίας είναι αναζητηθούν τα βασικά αίτια που οδήγησαν στην κρίση χρέους της Ευρωζώνης. Επιπλέον, θα γίνει προσπάθεια ανίχνευσης των μηχανισμών διάσωσης που λειτουργούν αυτή τη στιγμή, των προοπτικών εξέλιξής τους,

καθώς και των αποτελεσμάτων που έχουν επιφέρει στην αντιμετώπιση της κρίσης. Τέλος, θα διερευνηθεί εάν υπάρχουν οι προϋποθέσεις στην Ευρωζώνη για να πάμε σε μία δημοσιονομική ολοκλήρωση, και γιατί όχι, μελλοντικά, σε μία πολιτική ολοκλήρωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

Η ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

2.1 Ιστορική αναδρομή

Η ιδέα για μία ενωμένη Ευρώπη δεν είναι πρόσφατη. Στο πέρασμα των αιώνων πολλές ήταν οι αυτοκρατορίες που κυριάρχησαν, ιδιαίτερα στο χώρο της κεντρικής Ευρώπης. Οι προσπάθειες βέβαια αυτές, δεν προσδοκούσαν στη δημιουργία μίας δημοκρατικής Ένωσης, αντίθετα βασιζόντουσαν στη βία. Όμως η σκέψη για μία ενωμένη Ευρώπη βρισκόταν στην άκρη του μυαλού πολλών ρομαντικών διανοούμενων της εποχής.

Η πιο σημαντική προσπάθεια για τη δημιουργία μίας ενωμένης Ευρώπης έγινε το 1923 από τον αυστριακό πρίγκιπα Γκραφ Καλέργκι, ο οποίος ήταν ο ιδρυτής μίας «Πανευρωπαϊκής κίνησης» με σκοπό τη δημιουργία των «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης». Στην κίνηση αυτή, που είχε φυσικά ως πρότυπο τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, συμμετείχαν αρκετοί από τους επιφανείς ανθρώπους της εποχής. Ο Γκραφ Καλέργκι χρησιμοποίησε ως παράδειγμα τις συνενώσεις των ελβετικών καντονιών καθώς και την ένωση των γερμανικών κρατιδίων στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η Ευρώπη όμως, που μόλις είχε βγει από έναν παγκόσμιο πόλεμο και λίγο πριν μπει σε έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο δεν ήταν ακόμη αρκετά ώριμη για κάτι τέτοιο.

Μετά το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου ήταν διάχυτη η ανάγκη για τη διατήρηση της ειρήνης. Οι λαοί είχαν κουραστεί από τις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις. Το μέσο που θα βοηθούσε τη διατήρηση της ειρήνης ήταν μίας μορφής ένωση των κρατών της γηραιάς ηπείρου. Βέβαια η δημιουργία μίας πολιτικοοικονομικής ένωσης κατά τα πρότυπα των Ηνωμένων Πολιτειών φάνταζε υπερβολικά αισιόδοξη εκείνα τα χρόνια. Έτσι προτιμήθηκε μία τελωνειακή ένωση που στόχο θα είχε τη διευκόλυνση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των χωρών μελών. Το 1950 ο γάλλος υπουργός εξωτερικών Σουμάν εξήγγειλε την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα Χάλυβα (Ε.Κ.Α.Χ.). Η συμφωνία επισημοποιήθηκε στο Παρίσι τον Απρίλιο του 1951 και τέθηκε σε ισχύ στις 23 Ιουλίου του 1952. Τα ιδρυτικά μέλη της Ε.Κ.Α.Χ. ήταν : Η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και το Λουξεμβούργο(Λάζος, 1996).

Η πρώτη πενταετία της ζωής της κοινότητας αυτής αποδείχθηκε εξαιρετικά επιτυχημένη. Έτσι το Μάρτιο του 1957 με τη συνθήκη της Ρώμης δημιουργήθηκε η

Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) που στόχο είχε την επέκταση της εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών μελών της. Ταυτόχρονα με την Ε.Ο.Κ. δημιουργήθηκε και ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ) που σκοπό είχε τη μελέτη των εφαρμογών της ατομικής ενέργειας.

Το 1967 οι τρεις αυτοί οργανισμοί ενώνονται σε έναν ενιαίο οργανισμό με κοινή διοίκηση και με την επωνυμία Ευρωπαϊκή Κοινότητα ή Κοινή Αγορά. Η ένωση αυτή περιόρισε ακόμα περισσότερο τους δασμούς και σε πολλές περιπτώσεις τους κατήργησε, όπως επίσης και τις ποσοτώσεις. Με τον τρόπο αυτόν γινόταν ευκολότερη η ανταλλαγή των προϊόντων μεταξύ των χωρών μελών και έτσι οι εμπορικές συναλλαγές διευκολύνονταν. Ταυτόχρονα μία από τις αρχές της ΕΟΚ ήταν η κατάργηση κάθε διάκρισης όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους όρους εργασίας, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια των εργαζομένων. Τέλος η Κοινή Αγορά επέτρεπε την ελεύθερη μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών μεταξύ των κρατών μελών.

Όλα τα παραπάνω έδειχναν ότι στην Ευρώπη είχε ωριμάσει η ιδέα της δημιουργίας μίας ευρύτερης οικονομικής ένωσης. Τα κράτη μέλη, διαπιστώνοντας ότι το «πείραμα» της ΕΟΚ ήταν επιτυχημένο, ήταν έτοιμα να ανοίξουν την «πόρτα» της ΕΟΚ και στις υπόλοιπες χώρες.

2.2 Επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα πρώτα κράτη που έκαναν αίτηση ένταξης στην ΕΟΚ ήταν η Ελλάδα το 1957, αμέσως μετά την ιδρυτική συνθήκη της Ρώμης, και ακολούθησε ένα χρόνο αργότερα η Τουρκία. Η Τουρκία ανέκαθεν θεωρούσε ότι αποτελούσε μία περισσότερο ευρωπαϊκή χώρα παρά ασιατική. Επιπλέον, μία ενδεχόμενη συμμετοχή της Ελλάδας σ' αυτό το νέο θεσμό θα ισχυροποιούσε το ρόλο της. Έτσι η Τουρκία είχε δύο πολύ καλούς λόγους για να ζητήσει και αυτή να γίνει μέλος της ΕΟΚ. Βέβαια, και οι δύο χώρες θα είχαν μακροχρόνιες περιόδους προσαρμογής, πριν εξεταζόταν το θέμα της ένταξης τους.

Η πρώτη επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης έγινε προς τον βορρά στις αρχές της δεκαετίας του '70 και εντάχθηκαν η Μεγάλη Βρετανία, η Ιρλανδία και η Δανία. Η Αγγλία βέβαια είχε ήδη υποβάλλει δύο φορές αίτημα ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το αίτημα της είχε απορριφθεί και τις δύο φορές, κυρίως εξαιτίας της άρνησης του γάλλου Προέδρου της εποχής εκείνης κ. Ντε Γκωλ. Το 1972 όμως η

Γαλλία, δύο χρόνια μετά από το θάνατο του Ντε Γκωλ, δίνει το πράσινο φως και έτσι από την 1^η Ιανουαρίου του 1973 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα διευρύνεται κατά τρία μέλη, και αριθμεί πλέον εννέα (9) κράτη μέλη. Μαζί με τις τρεις προαναφερόμενες χώρες αίτηση για ένταξη έκανε και η Νορβηγία, όμως το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος που έγινε στη χώρα ήταν αρνητικό.

Η δεύτερη επέκταση Ευρωπαϊκής Ένωσης έγινε τη δεκαετία του '80 προς το νότο. Η Ελλάδα ήταν το 10^ο κράτος μέλος της και την ακολούθησαν το 1986 η Ισπανία και η Πορτογαλία. Μετά από μια δεκαετία σχεδόν έγινε η τρίτη επέκταση της ένωσης, προς το βορρά και πάλι, και το 1995 εντάχθηκαν η Σουηδία, η Φιλανδία και η Αυστρία. Η Νορβηγία, αν και έκανε ξανά αίτηση ένταξης, αυτό δεν κατέστη δυνατό, αφού το νέο δημοψήφισμα απέβη για άλλη μια ακόμα φορά αρνητικό.

Η μεγαλύτερη όμως επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωση έγινε το 2004 προς το νότο και ανατολικά όταν εντάχθηκαν δέκα χώρες (Κύπρος, Μάλτα, Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία, Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Πολωνία και Ουγγαρία). Τέλος, το 2007 έγινε η τελευταία επέκταση και η Ευρωπαϊκή Ένωση δέχτηκε στους κόλπους της τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Σήμερα είκοσι επτά (27) χώρες είναι μέλη της και δεκαεπτά (17) από αυτές συμμετέχουν και στο κοινό νόμισμα. Οι υπόλοιπες δέκα, δε συμμετέχουν στο κοινό νόμισμα, είτε γιατί δεν επιθυμούν, είτε γιατί δε πληρούν τα προαπαιτούμενα κριτήρια τη δεδομένη χρονική στιγμή.

Source: Economist

Το ερώτημα βέβαια είναι σε ποιο βαθμό θα συνεχίσει η επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πολλές χώρες επιθυμούν την ένταξή τους και κάποιες αναμένεται να το επιτύχουν. Όπως για παράδειγμα η Κροατία και πιθανότατα η Ισλανδία (Europe Security Overview, 2011). Η Τουρκία από τη μεριά επιθυμεί διακαώς της συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή οικογένεια, κάτι τέτοιο όμως δε φαίνεται εφικτό, τουλάχιστον προς το παρόν. Καταρχήν γιατί απέχει αρκετά από την επίτευξη των κριτηρίων σύγκλισης της συνθήκης του Μάαστριχ, της συνθήκης που δημιούργησε τις βάσεις για την Ευρωζώνη, αλλά και γιατί σύμφωνα με τους ευρωπαίους, χρειάζεται να σημειωθεί πρόοδος στη χώρα σε αρκετούς τομείς, όπως για παράδειγμα σε θέματα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πριν η χώρα μπορέσει να ενταχθεί στην ευρωπαϊκή οικογένεια.

Αναμφίβολα η επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν απαραίτητη προκειμένου η Ευρώπη να κάνει το επόμενο βήμα και να μη θεωρηθεί μία κλειστή ένωση κρατών συγγενικής κουλτούρας. Στην πορεία της Ε.Ε. και στην εξέλιξη της πολύ σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι συνθήκες που υπογράφηκαν μεταξύ των κρατών μελών της. Οι συνθήκες αυτές, πέραν του ότι ρύθμισαν πολλά θεμελιώδη ζητήματα λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κυριότερων οργάνων της, αποτέλεσαν σημεία καμπής στην πορεία της και στην εξέλιξή της.

2.3 Συνθήκες Σταθμοί

2.3.1 Συμφωνία Σέγκεν

Η Συμφωνία Σέγκεν υπογράφηκε στις 14 Ιουνίου 1985 στην πόλη Σέγκεν του Λουξεμβούργου. Προέβλεπε την απρόσκοπτη μετακίνηση των ανθρώπων και των εμπορευμάτων μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε. Οι τελωνιακοί και συνοριακοί έλεγχοι γινόντουσαν λιγότεροι και όχι ιδιαίτερα χρονοβόροι. Τα κράτη που υπέγραψαν τη συμφωνία, ουσιαστικά καταργούσαν τα μεταξύ τους σύνορα. Φυσικά οι έλεγχοι εξακολουθούσαν να υπάρχουν σε περιπτώσεις που υπήρχαν υπόνοιες για εγκληματική δράση, όπως τρομοκρατία, λαθρεμπόριο κτλ, αλλά αυτό συμβαίνει ούτως ή άλλως σε κάθε χώρα. Τέλος με τη συνθήκη Σέγκεν σύνορα πλέον θεωρούνταν μόνο τα σύνορα με μία τρίτη χώρα μη κράτος μέλος (Λάζος, 1996).

2.3.2 Συνθήκη του Μάαστριχ

Η συνθήκη του Μάαστριχ υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992. Αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία του κοινού νομίσματος. Με τη συνθήκη του Μάαστριχ δημιουργήθηκε η ΟΝΕ (Νομισματική Ένωση) και ορίστηκαν τα κριτήρια σύγκλισης για τη δημιουργία της Ευρωζώνης. Τα κριτήρια αυτά προέβλεπαν, μεταξύ άλλων,

- α) σταθερότητα των τιμών – χαμηλό πληθωρισμό,
- β) δημόσιο έλλειμμα μικρότερο του 3% σε σχέση με το ΑΕΠ,
- γ) δημόσιο χρέος μικρότερο του 60% σε σχέση με το ΑΕΠ,
- δ) χαμηλά μακροπρόθεσμα επιτόκια,
- ε) συναλλαγματικές ισοτιμίες με εύρος διακύμανσης 2,25%.

Όλες οι χώρες όφειλαν να τηρούν απαρέγκλιτα τα παραπάνω κριτήρια προκειμένου να ενταχθούν στο κοινό νόμισμα. Το τελευταίο βέβαιο κριτήριο από τη δημιουργία του κοινού νομίσματος και μετά έπαψε να έχει εφαρμογή.

2.3.4 Συνθήκη του Άμστερνταμ

Τη συνθήκη του Μάαστριχ ακολούθησε η υπογραφή της συνθήκης του Άμστερνταμ στις 2 Οκτωβρίου 1997. Η συνθήκη αυτή τέθηκε τελικά σε ισχύ την 1 Μαΐου 1999. Έδωσε έμφαση στους τομείς της ασφάλειας, της δικαιοσύνης, καθώς και στα ατομικά δικαιώματα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε πλέον να νομοθετεί για θέματα μετανάστευσης, δικαιοσύνης, ενώ για πρώτη φορά γινόταν λόγος τόσο ξεκάθαρα για κοινή εξωτερική πολιτική και κοινή πολιτική ασφαλείας.

2.3.5 Συνθήκη της Νίκαιας

Η συνθήκη της Νίκαιας υπογράφηκε στις 26 Φεβρουαρίου του 2001 και τέθηκε σε ισχύ στις 1 Φεβρουαρίου 2003. Τροποποίησε τη συνθήκη του Μάαστριχ και προλείανε το έδαφος για την επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς ανατολάς. Μεταξύ άλλων προέβλεπε την αύξηση των μελών του κοινοβουλίου και την αλλαγή του τρόπου ψηφοφορίας.

2.3.6 Συνθήκη της Λισσαβόνας

Υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου του 2007 και ίσχυσε από την 1 Δεκεμβρίου 2009. Σκοπός της ήταν να κάνει την Ευρωπαϊκή Ένωση πιο αποτελεσματική στη διαχείριση προβλημάτων, τόσο στο εσωτερικό της, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η συνθήκη αυτή προέβλεπε την αλλαγή του τρόπου λήψης αποφάσεων. Πλέον απαιτούνταν διπλή πλειοψηφία (Double Majority) για τη λήψη σημαντικών αποφάσεων. Μία απόφαση δηλαδή γινόταν δεκτή, όταν ψηφίζοταν από το 55% των κρατών μελών, που ταυτόχρονα όμως αντιπροσώπευαν και το 65 % του πληθυσμού. Επίσης, με τη συνθήκη της Λισσαβόνας καταργούνταν ο όρος Ευρωπαϊκή Κοινότητα και αντικαθιστούνταν, επίσημα πλέον, από τον όρο Ευρωπαϊκή Ένωση. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορούσε να λαμβάνει αποφάσεις για θέματα προστασίας περιβάλλοντος, κλιματικής αλλαγής, ενέργειας, καθώς και για άλλα θέματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος.

Οι συνθήκες αυτές είναι μερικές από τις πιο σημαντικές που υπογράφηκαν μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτονόητο είναι ότι δεν είναι οι μοναδικές. Αυτονόητο είναι επίσης, ότι για την υπογραφή τους απαιτήθηκαν μακρόχρονες διαπραγματεύσεις. Οι συνθήκες αυτές δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για άμβλυνση των διαφορών μεταξύ των μελών, για περαιτέρω σύγκλιση, οικονομική και μη, καθώς και για ευρύτερη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης της ασφάλειας, της εξωτερικής πολιτικής, της ενέργειας και φυσικά της οικονομίας. Δημιούργησαν δηλαδή τις προϋποθέσεις για να γίνει πραγματικότητα το όνειρο μίας ενιαίας ισχυρής Ευρώπης, που θα αποτελούνταν από ισότιμα μέλη και θα είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στις παγκόσμιες εξελίξεις. Πράγματι, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωζώνη καταλαμβάνουν κυρίαρχη θέση στην Παγκόσμια οικονομία.

2.4 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η ευρωζώνη στη διεθνή οικονομία

2.4.1 Δημογραφικά στοιχεία

Στα τέλη του 2010 ο παγκόσμιος πληθυσμός πλησίαζε τα 7 δισεκατομμύρια κατοίκους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αριθμούσε περίπου 502 εκατομμύρια κατοίκους και αποτελούσε περίπου το 7,3% του παγκόσμιου πληθυσμού, σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας. Οι χώρες που συμμετέχουν στην Ευρωζώνη

αποτελούν το 4,8% του παγκόσμιου πληθυσμού με 332 εκατομμύρια κατοίκους. Από τις υπόλοιπες μεγάλες οικονομίες η Κίνα είναι η πολυπληθέστερη χώρα στον κόσμο με πληθυσμό 1.341 εκατομμύρια κατοίκους και ακολουθεί η Ινδία με 1.224 εκατομμύρια κατοίκους, ο πληθυσμός της οποίας όμως αυξάνεται ταχύτατα. Οι ΗΠΑ αποτελούν το 4,5% του παγκόσμιου πληθυσμού με 310 εκατομμύρια κατοίκους.

2.4.2 Ευρωπαϊκή Ένωση, η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όμως, αν και αποτελεί μόλις το 7% του παγκόσμιου πληθυσμού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο αφού το άθροισμα των ΑΕΠ των κρατών μελών της ξεπερνάει τα 12 τρις Ευρώ και είναι το μεγαλύτερο στον κόσμο. Ακολουθούν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με ΑΕΠ 10,9 τρις Ευρώ. Στην τρίτη και στην τέταρτη θέση αντίστοιχα είναι η οικονομία της Κίνας και η οικονομία της Ιαπωνίας με Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 4,3 τρις Ευρώ και 4,1 τρις Ευρώ αντίστοιχα. Το παγκόσμιο ΑΕΠ το 2010 ήταν 47,57 τρις Ευρώ. Γίνεται επομένως εύκολα αντιληπτό ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση παράγει περισσότερο από το ¼ του συνολικού παγκόσμιου ΑΕΠ. Οι ΗΠΑ έχουν μερίδιο 22,9%, ενώ άλλες μεγάλες οικονομίες, όπως η Κίνα και η Ιαπωνία, βρίσκονται στην 3^η και στην 4^η θέση αντίστοιχα με ποσοστά 9,1% για την πρώτη και 8,7% για τη δεύτερη και μάλιστα με σημαντική διαφορά από τις επόμενες μεγάλες οικονομίες, τη Βραζιλία τη Ρωσία την Ινδία και τον Καναδά (Eurostat, 2012a).

Table 1: Key indicators, 2010

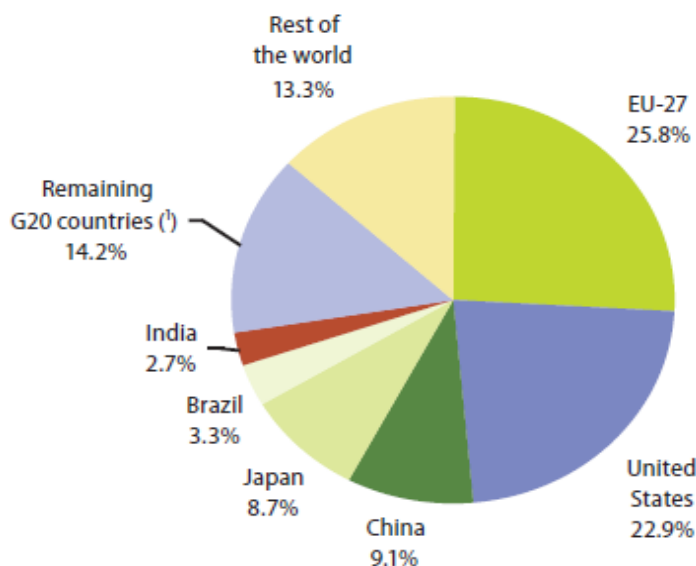
	Total area (km ²) (1)	GDP (EUR million)	Population (million)
EU-27	4 422 993	12 260 495	501.8
Argentina	2 780 400	279 297	40.4
Australia	7 741 220	959 452	22.3
Brazil	8 514 880	1 575 745	194.9
Canada	9 984 670	1 189 590	34.0
China	9 600 001	4 329 304	1 341.3
India	3 287 260	1 299 184	1 224.6
Indonesia	1 904 570	533 641	239.9
Japan	377 947	4 117 729	126.5
Mexico	1 964 380	778 626	113.4
Russia	17 098 240	1 116 258	143.0
Saudi Arabia	2 149 690	327 877	27.4
South Africa	1 219 090	274 349	50.1
South Korea	99 900	765 157	48.2
Turkey	783 560	554 002	72.8
United States	9 831 510	10 897 714	310.4
World	134 591 234	47 570 320	6 895.9

SOURCE : EUROSTAT

Αντίστοιχες είναι οι διαπιστώσεις στην περίπτωση που ληφθεί υπόψη, τόσο ο πληθυσμός των οικονομιών, όσο και το ΑΕΠ τους. Εάν δηλαδή γίνει υπολογισμός του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, θα αχθεί το συμπέρασμα ότι η οικονομία της ΕΕ είναι και πάλι στις πρώτες θέσεις. Στην περίπτωση αυτή, η οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκεται στην 5^η θέση, πίσω από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και την Ιαπωνία, οι οποίες έχουν υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Τέλος, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι περισσότερες από 200 οικονομίες που βρίσκονται μετά την εικοστή θέση, όσον αφορά το Παγκόσμιο ΑΕΠ αποτελούν μόλις το 13,3% του παγκόσμιου ΑΕΠ, όπως παρουσιάζεται και στο παρακάτω διάγραμμα. Το ΑΕΠ δηλαδή των 200 περίπου φτωχότερων οικονομιών του πλανήτη είναι λίγο περισσότερο από το μισό ΑΕΠ της Ευρώπης των 27. Δε θα υπήρχε πιο παραστατικός τρόπος για να γίνουν αντιληπτές οι μεγάλες διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των χωρών, ακόμα και στις μέρες μας. Γίνεται βέβαια επίσης, ξεκάθαρα αντιληπτή, για ακόμη μία φορά, η ισχυρή θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ευρωζώνης στην παγκόσμια οικονομία.

Figure 1.1: Share of world GDP, 2010
(%)

(¹) Canada, Russia, Australia, Mexico, South Korea, Turkey, Indonesia, Saudi Arabia, Argentina and South Africa.

Source: Eurostat (online data code: [nama_gdp_c](#)) and the United Nations Statistics Division (National Accounts Main Aggregates Database)

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωζώνη βασίζονται κατά κύριο λόγο στον τομέα των υπηρεσιών, ο οποίος συνεισφέρει στο ΑΕΠ τους περισσότερο από 50%. Αντίθετα ο τομέας της βιομηχανίας συνεισφέρει σε ποσοστό 20% περίπου, ενώ ακόμα χαμηλότερα είναι τα ποσοστά συνεισφοράς του κατασκευαστικού τομέα και του γεωργικού.

Αντίθετα, σε άλλες χώρες όπως η Σαουδική Αραβία, η Κίνα και η Νότια Κορέα η οικονομία βασίζεται περισσότερο στην βιομηχανία. Οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία έχουν παρόμοια στοιχεία με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη, δηλαδή ο τομέας των υπηρεσιών έχει το μεγαλύτερο ποσοστό συνεισφοράς στο ΑΕΠ της χώρας (Eurostat, 2012a).

2.4.3 Δημόσια Έσοδα και Δημόσιες Δαπάνες

Η Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την τελευταία δεκαετία αύξησε αρκετά τις δημόσιες δαπάνες της, ενώ αντίθετα τα δημόσια έσοδα μειώθηκαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι δημόσιες δαπάνες στην Ευρωπαϊκή Ένωση από 44,8% του ΑΕΠ το 2000, έφτασαν στο 49,1% το 2010. Τα έσοδα αντίθετα μειώθηκαν από 45,3% το 2000, σε 44,6% το 2010. Αντίστοιχα ήταν και τα μεγέθη στην Ευρωζώνη. Οι δημόσιες δαπάνες από 46,2% ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2000 έφτασαν το 49,4% το 2010 και ταυτόχρονα τα έσοδα μειώθηκαν από 46% σε 45,3% ως ποσοστό του ΑΕΠ.

2.4.4 Δημόσιο Χρέος και Δημόσιο Έλλειμμα

Το αποτέλεσμα ήταν ο μέσος όρος του ελλείμματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση από 1,5% να φτάσει σε 4,5%, ως ποσοστό του ΑΕΠ. Και το δημόσιο χρέος από 61,9% το 2011 να φτάσει σε 82,5% κατά μέσο όρο. Παρόμοια ήταν τα ποσοστά του ελλείμματος και της Ευρωζώνης, όπου το 2001 το έλλειμμα ήταν 1,9% και το 2011 έφτασε το 4,1%. Αντίστοιχα το δημόσιο χρέος έφτασε από 69,2% το 2001 σε 87,2% το 2011, σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία της Eurostat.

Το αντίστοιχο διάστημα η αύξηση του ελλείμματος στις ΗΠΑ ήταν ακόμα μεγαλύτερη. Το 2011 το έλλειμμα στις ΗΠΑ έφτασε το 9,6% ενώ και το δημόσιο χρέος σχεδόν διπλασιάστηκε από 54,75 σε 102,9% . Όσον αφορά την τρίτη και την τέταρτη μεγαλύτερη οικονομία δηλαδή την Κίνα και την Ιαπωνία τα στοιχεία δείχνουν τελείως διαφορετική οικονομική πολιτική, με την Κίνα να μειώνει το έλλειμμά της από 2,8% το 2001 σε 1,2% το 2011 ως ποσοστό του ΑΕΠ και να έχει ένα δημόσιο χρέος της τάξης του 25,8% του ΑΕΠ. Η Ιαπωνία αντίθετα έφτασε το 2011 να έχει ένα έλλειμμα μεγαλύτερο από 10 ποσοστιαίες μονάδες και ένα δημόσιο χρέος της τάξης του 230% σε σχέση το ΑΕΠ της. Υπάρχουν βέβαια και οι οικονομίες οι οποίες έχουν πλεονασματικό προϋπολογισμό, όπως η Σαουδική Αραβία με πλεόνασμα 15,2%, η Ρωσία και η Νότια Κορέα με ποσοστά 1,6% και 2,3% αντίστοιχα.

Αναμφίβολα το έλλειμμα τόσο της Ευρωζώνης, όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο από τους κυριότερες ανταγωνίστριες οικονομίες, δηλαδή τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, ενώ το ίδιο ισχύει και για το δημόσιο χρέος. Είναι επίσης αλήθεια ότι το έλλειμμα στην ΕΕ μειώθηκε σε σχέση με το 2009 και το 2010, που κυμαινόταν μεταξύ 6% και 7%. Όμως, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ότι παραμένει υψηλότερα από τα επίπεδα που προέβλεπε η συνθήκη του Μάαστριχ και πολύ υψηλότερο από το σημείο της ύπαρξης των ισοσκελισμένων προϋπολογισμών, όπως έχει συμφωνηθεί από τους Ευρωπαίους ηγέτες.

Επιπλέον η ύπαρξη του ελλείμματος στην Ευρωζώνη και στην ΕΕ έχει οδηγήσει και στον «εκτροχιασμό» του δημόσιου χρέους, το οποίο συνεχίζει να αυξάνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ και αγγίζει το 90% πλέον, σύμφωνα με στοιχεία του πρώτου εξαμήνου του 2012 για τις χώρες της Ευρωζώνης ή το 85% αν συμπεριλάβουμε και τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat, 2012b). Απέχει βέβαια πολύ από το στόχο της συνθήκης του Μάαστριχ, που προέβλεπε ότι ένα βιώσιμο έλλειμμα πρέπει να είναι μικρότερο από το 60% σε σχέση πάντα με το ΑΕΠ.

Table 1.1: General government finances, 2000, 2001, 2010 and 2011
(% of GDP)

	Expenditure		Revenue		Deficit/ surplus		Gross debt	
	2000	2010	2000	2010	2001	2011	2001	2011
EU-27 ⁽¹⁾	44.8	49.1	45.3	44.6	-1.5	-4.5	61.9	82.5
EA-17 ⁽¹⁾	46.2	49.4	46.0	45.3	-1.9	-4.1	69.2	87.2
Argentina ⁽²⁾⁽³⁾	19.7	:	14.1	:	-6.0	-3.3	53.7	44.2
Australia	:	37.8	:	31.8	0.9	-4.3	17.1	22.9
Brazil ⁽²⁾⁽⁴⁾	21.7	25.6	19.9	23.1	-2.6	-2.6	70.2	66.2
Canada	41.5	44.0	42.2	38.5	0.7	-4.5	82.7	85.0
China ⁽²⁾⁽⁵⁾	10.7	:	7.1	11.9	-2.8	-1.2	17.7	25.8
India ⁽²⁾	15.7	15.0	11.9	11.4	-10.4	-8.7	77.8	68.1
Indonesia ⁽²⁾⁽⁴⁾	15.4	14.4	18.3	15.1	-2.7	-1.6	80.2	25.0
Japan	38.7	54.8	31.9	46.3	-6.0	-10.1	153.6	229.8
Mexico ⁽²⁾	15.4	:	14.7	:	-3.2	-3.4	42.0	43.8
Russia ⁽²⁾	43.0	42.4	49.9	40.9	3.2	1.6	47.6	9.6
Saudi Arabia	:	:	:	:	3.2	15.2	93.7	7.5
South Africa	33.9	39.1	32.9	34.4	-1.2	-4.6	43.5	38.8
South Korea ⁽²⁾	16.6	19.9	22.3	22.7	2.7	2.3	18.7	34.1
Turkey ⁽²⁾	:	25.4	:	24.4	:	-0.3	77.9	39.4
United States	:	38.1	:	27.4	-0.3	-9.6	54.7	102.9

⁽¹⁾ Data for 2011 instead of 2010 for general government expenditure and revenue.

⁽²⁾ Central government instead of general government for expenditure and revenue.

⁽³⁾ Data for 2002 instead of 2000.

⁽⁴⁾ Data for 2009 instead of 2010.

⁽⁵⁾ Data for 2002 instead of 2000 for expenditure.

⁽⁶⁾ Data for 2002 instead of 2000 for expenditure; data for 2001 instead of 2000 for revenue.

Source: Eurostat (online data code: gov_a_main and gov_dd_edpt1), International Monetary Fund (International Financial Statistics and World Economic Outlook) and the World Bank (World Development Indicators and Global Development Finance)

Συνεπώς απαιτείται επιπλέον προσπάθεια και ιδιαίτερα από τις χώρες που υπολείπονται του στόχου. Το μεγαλύτερο έλλειμμα το 2011 είχε η Ιρλανδία με 13,4% και την ακολούθησαν η Ελλάδα και η Ισπανία με 9,4%. Αξίζει να αναφερθεί επίσης ότι 17 από τις 25 χώρες είχαν έλλειμμα μεγαλύτερο του 3%. Και μόνο η Ουγγαρία, η Εσθονία και η Σουηδία είχαν πλεόνασμα. Όσον αφορά το δημόσιο χρέος το μεγαλύτερο ποσοστό χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ έχει η Ελλάδα, με 170% περίπου, και ακολουθεί η Ιταλία με 120% και η Πορτογαλία με 108%.

Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Mario Draghi σε συνέδριο που έγινε στο Παρίσι στις 30 Νοεμβρίου 2012 με θέμα την Ευρωπαϊκή στρατηγική ανάπτυξης και ολοκλήρωσης, υπερασπίστηκε την οικονομική πολιτική της Ευρωζώνης και της ΕΚΤ λέγοντας ότι τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης τα πηγαίνουν πολύ καλά σε σχέση με άλλες παραδοσιακά μεγάλες οικονομικές δυνάμεις. Υποστήριξε ότι είναι προτιμότερο να υπάρχει ένα σχετικά ελεγχόμενο έλλειμμα, παρά να υπάρχουν μεγάλα ελλείμματα όπως για παράδειγμα στις ΗΠΑ και την Ιαπωνία ή μεγάλα πλεονάσματα, όπως συμβαίνει συχνά στην Κίνα. Παραδέχθηκε ωστόσο, ότι πριν το ξέσπασμα της κρίσης, στην Ευρώπη υπήρχαν πράγματι μεγάλες διαφορές.

2.4.5. Δείκτης Τιμών Καταναλωτή

Ο δείκτης τιμών καταναλωτή στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσίασε κατά μέσο όρο ετήσια αύξηση 2,1% το 2010 και 3,1% το 2011. Την ίδια εποχή στις χώρες της Ευρωζώνης ο δείκτης τιμών καταναλωτή ήταν 1,6% το 2010 και 2,7% το 2011. Αντίστοιχα στις ΗΠΑ οι τιμές αυξήθηκαν κατά 1,6% το 2010 και κατά 3,2% το 2011. Ενώ στην Κίνα κατά 3,3% το 2010 και κατά 5,4% το 2011. Η Ιαπωνία αντίθετα τα τρία τελευταία χρόνια παρουσιάζει σταθερά μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή.

2.4.6 Η ανεργία κύριο πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα τελευταία χρόνια η ανεργία, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και στις χώρες της Ευρωζώνης, παρουσιάζει σταθερή αύξηση. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση των είκοσι επτά (27) χωρών η ανεργία τον Οκτώβριο του 2012 ήταν στο 10,7% όταν το ίδιο διάστημα πέρσι ήταν στο 9,9%. Στις χώρες μάλιστα που μετέχουν στο κοινό νόμισμα τα στοιχεία είναι ακόμα πιο ανησυχητικά, αφού ο μέσος όρος των 17 χωρών με στοιχεία

του Οκτωβρίου του 2012 ήταν 11,7% αυξημένος κατά 1,3% σε σχέση με τον Οκτώβριο του 2011(Eurostat, 2012c).

Οι χώρες με το μεγαλύτερο πρόβλημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η Ισπανία και η Ελλάδα με ανεργία μεγαλύτερη από 26%. Τον τελευταίο μήνα η Ελλάδα ξεπέρασε την Ισπανία και απέκτησε αυτή τη θλιβερή πρωτιά. Αντίθετα χώρες με παραδοσιακά μικρή ανεργία είναι η Ολλανδία, η Δανία, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία με ανεργία γύρω στο 5%. Τα στοιχεία είναι ακόμα πιο ανησυχητικά όσον αφορά την ανεργία στους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών, όπου η ανεργία στην Ευρώπη των 27 είναι 23,4%, η ανεργία στην Ευρωζώνη είναι 23,9% ενώ χώρες όπως η Ελλάδα και η Ισπανία έχουν νεανική ανεργία πάνω από 55% (Economist, 2012a). Την ίδια στιγμή άλλες μεγάλες οικονομίες διατηρούν πολύ χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας, όπως για παράδειγμα οι ΗΠΑ με ανεργία 7,9% τον Οκτώβριο του 2012 και η Ιαπωνία με ανεργία τριβής 4,2% την ίδια περίοδο. Η ανεργία στις ΗΠΑ είναι στα χαμηλότερα επίπεδα της τελευταία τριετίας, αρκετά μειωμένη σε σχέση με λίγα χρόνια πριν, όταν είχε ξεπεράσει το 10%. Αντίστοιχα η ανεργία στην Ιαπωνία είναι ουσιαστικά μηδενική τα τελευταία χρόνια.

2.4.7 Πληθωρισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Παρότι τα επιτόκια έχουν καθοριστεί αρκετά χαμηλά από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το βασικό επιτόκιο δανεισμού είναι στο 0,75%, ο πληθωρισμός παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Σημαντικό ρόλο βέβαια παίζει και η συνεχιζόμενη ύφεση που συγκρατεί τις τιμές σε ικανοποιητικά επίπεδα. Πιο συγκεκριμένα ο πληθωρισμός στην Ε.Ε. διαμορφώθηκε στο 2,2% το Νοέμβριο του 2012, σύμφωνα με στοιχεία της ευρωπαϊκής στατιστικής υπηρεσίας. Ακόμη χαμηλότερος είναι ο πληθωρισμός στις ΗΠΑ, όπου το αντίστοιχο διάστημα ήταν στο 1,8%. Η Ιαπωνία το Νοέμβριο του 2012 κατέγραψε αρνητικό πληθωρισμό, αφού ο δείκτης ήταν στο -0,2%.

2.4.8 Παγκόσμια Ανάπτυξη

Το 2011 η Ευρωπαϊκή Ένωση αναπτύχθηκε σε ποσοστό 1,6%. Παρόμοια ήταν και η ανάπτυξη των ΗΠΑ με 1,7%, αν και οι προβλέψεις έκαναν λόγο για ανάπτυξη 2,5-3,5%. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο προέβλεψε ότι η ανάπτυξη του ΑΕΠ σε

παγκόσμιο επίπεδο θα είναι της τάξης του 3,25% μειωμένη σε σχέση με την ανάπτυξη το 2011 που ήταν 3,8%. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ανεπτυγμένες οικονομίες προβλέπεται να αναπτυχθούν μόλις κατά 1,2% κατά μέσο όρο, ενώ οι υπό ανάπτυξη οικονομίες θα αναπτυχθούν κατά 5,4% (Muhleman, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ

3.1 Η μεταφορά της κρίσης στην Ευρώπη

Η Ευρώπη το Σεπτέμβριο του 2008 ένωθε τις συνέπειες της χρηματοπιστωτικής κρίσης των ΗΠΑ. Η Ολλανδική τράπεζα Fortis κρατικοποιήθηκε κατά ένα ποσοστό σε μια προσπάθεια να εμποδιστεί η απόλυτη κατάρρευση της. Το μέγεθος της τράπεζας δεν επέτρεπε να αφεθεί στην τύχη της και έτσι η Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο συμφώνησαν να συνεισφέρουν 11 δις Ευρώ περίπου, για να ανακεφαλαιοποιηθεί. Στη συνέχεια, η αγγλική στεγαστική τράπεζα Bradford and Bingley κρατικοποιήθηκε. Την ίδια μέρα στην Ισλανδία η κυβέρνηση αναγκάστηκε να κρατικοποιήσει την τρίτη μεγαλύτερη τράπεζα της χώρας (Glitnir).

Στις 30 Σεπτεμβρίου του 2008 μια άλλη ευρωπαϊκή τράπεζα Dexia έπεσε θύμα της διεθνούς κρίσης του τραπεζικού τομέα. Για να γλιτώσουν τη μεγάλη αυτή βελγική τράπεζα οι κυβερνήσεις της Γαλλίας, του Βελγίου και του Λουξεμβούργου πρόσφεραν 6,5 δις Ευρώ για να τη γλιτώσουν από τη χρεοκοπία. Την ίδια περίοδο μία από τις μεγαλύτερες γερμανικές τράπεζες η Hypo Real Estate ήταν στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Η γερμανίδα καγκελάριος δήλωνε ότι θα καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να αποτρέψει τη χρεοκοπία της τράπεζας. Πράγματι, η κυβέρνηση σε συνεργασία με άλλες τράπεζες συμφώνησαν σε ένα σχέδιο διάσωσης της, που κόστισε περίπου 50 δις Ευρώ. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες βλέποντας τις τράπεζες να κινδυνεύουν η μία μετά την άλλη με χρεοκοπία, συναντήθηκαν στο Παρίσι για να συζητήσουν ενδεχόμενες δράσεις που έπρεπε να αναλάβουν. Δυστυχώς όμως οι συζητήσεις δεν είχαν το επιθυμητό αποτέλεσμα και το μόνο που συμφωνήθηκε ήταν ότι η κάθε μία χώρα μπορούσε να αναλάβει ξεχωριστή δράση και να αντιμετωπίσει την κρίση με όποιο τρόπο ήθελε (Political Conditions, 2012).

Η ανησυχία των καταθετών των ευρωπαϊκών τραπεζών μεγάλωνε βλέποντας τη μία μετά την άλλη τράπεζα να κινδυνεύει με χρεοκοπία και τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να αναγκάζονται να τις διασώζουν. Ιδιαίτερα στις χώρες με τα μεγαλύτερα προβλήματα όπως στην Ελλάδα και στην Ιρλανδία οι καταθέτες απέσυραν μαζικά τα χρήματά τους φοβούμενοι τυχόν χρεοκοπία των τραπεζικών ιδρυμάτων ή της χώρας. Η Ιρλανδία πρώτη και στη συνέχεια η Ελλάδα αποφάσισαν να εγγυηθούν τις καταθέσεις

προκειμένου να σταματήσει η απόσυρσή τους. Η Γερμανία, η Αγγλία και στη συνέχεια οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησαν την ίδια πολιτική. Οι ευρωπαίοι ηγέτες εν τω μεταξύ συμφωνούσαν να εγγυηθούν εκτός από τις καταθέσεις και τα δάνεια μεταξύ των τραπεζών μέχρι το τέλος του 2009. Ταυτόχρονα, οι ανατολικοευρωπαϊκές χώρες είχαν δανειστεί υπερβολικά από δυτικές τράπεζες. Οι αυστριακές και οι ελβετικές τράπεζες ήταν εκτεθειμένες αρκετά δισεκατομμύρια. Το ίδιο και οι ελληνικές τράπεζες στα Βαλκάνια. Ο διάσημος οικονομολόγος Nouriel Roubini προειδοποίησε ότι οι οικονομίες των βαλτικών δημοκρατιών και της Ουγγαρίας βρίσκονταν ένα βήμα πριν την κατάρρευση. Ο τότε υπουργός οικονομικών της Γερμανίας Peer Steinbrueck προειδοποίησε ότι είναι πιθανόν 16 χώρες της Ευρώπης να χρειαστούν βοήθεια. Το Φεβρουάριο του 2009 συμφωνήθηκε ένα σχέδιο διάσωσης 31 δις δολαρίων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, την Παγκόσμια Τράπεζα και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανάπτυξης για τη διάσωση τραπεζών στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη (Political Conditions, 2012).

Τον Απρίλιο του 2009 οι ηγέτες των 20 μεγαλύτερων οικονομιών στον κόσμο συναντήθηκαν στο Λονδίνο και συζήτησαν τους τρόπους αντιμετώπισης της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Συμφώνησαν να χορηγηθούν επιπλέον 750 δις στο διεθνές νομισματικό ταμείο, προκειμένου να αντιμετωπιστούν προβλήματα οικονομιών και τραπεζικών ιδρυμάτων που βρίσκονταν σε κίνδυνο, αλλά και να χορηγηθούν στις φτωχότερες χώρες προκειμένου να βοηθηθούν αναπτυξιακά. Στη συγκέντρωση εύλογα υπήρξαν διαφωνίες, ως προς τον τρόπο διαχείρισης της κρίσης. Η Γερμανία και η Γαλλία έδιναν έμφαση στην αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία ενώ αντίθετα οι ΗΠΑ και η Αγγλία ενθάρρυναν τις δημόσιες δαπάνες για να αντιμετωπιστεί η οικονομική κρίση. Όμως παρά τις διαφωνίες, οι ευρωπαίοι είχαν αντιληφθεί ότι η χρηματοπιστωτική κρίση, σίγουρα δε θα άφηνε ανεπηρέαστη την Ευρώπη. Αυτά που είχαν συμβεί έως τότε ήταν μόνο το ξεκίνημα της κρίσης στην Ευρώπη.

Την ίδια εποχή στην Ελλάδα η κρίση δεν είχε φτάσει ακόμα. Η κυβέρνηση ψήφιζε κάποια «χλιαρά» μέτρα, που δεν εφαρμόζονταν ποτέ, έδινε κίνητρα στους πολίτες για να συνεχίσουν να καταναλώνουν, και άλλαζε το ένα φορολογικό νομοσχέδιο μετά το άλλο. Οι τράπεζες, από τη μεριά τους, συνέχιζαν με γεωμετρικό ρυθμό την πιστωτική τους επέκταση, αυξάνοντας τις χορηγήσεις τους, με χρηματοδοτήσεις κάθε μορφής. Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις ζούσαν στον πυρετό του ΤΕΜΠΕ, δηλαδή της χρηματοδότησης με Κεφάλαιο Κίνησης και επιδότηση από το κράτος, ανεξάρτητα από το αν το χρειαζόντουσαν πραγματικά ή όχι. Όλοι ζούσαν το

όνειρο. Ελάχιστοι είχαν αντιληφθεί ότι αφού η κρίση άγγιξε την Ευρώπη, ήταν απλά θέμα χρόνου να φτάσει και στην Ελλάδα.

3.2. Η Υιοθέτηση του Ευρώ και η οικονομική ευημερία της Ελλάδος

Η Ελλάδα υιοθέτησε το Ευρώ από το ξεκίνημα του, τον Ιανουάριο του 2002, αν και πολλοί ισχυρίζονται ότι ίσως τελικά να μην ήταν απόλυτα έτοιμη. Η χρήση του νέου νομίσματος έδωσε στη χώρα τη δυνατότητα να έχει πρόσβαση στις διεθνείς αγορές με πολύ ανταγωνιστικά επιτόκια. Οι τράπεζες διοχέτευσαν της αυξημένη αυτή ρευστότητα στις επιχειρήσεις, αλλά και στους καταναλωτές, με αποτέλεσμα έναν πολύ μεγάλο ρυθμό ανάπτυξης, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και αυξημένη κατανάλωση. Η ανάπτυξη της αγοράς ακινήτων ήταν ραγδαία. Τόσο η προσφορά, όσο και η ζήτηση των ακινήτων αυξανόταν συνεχώς. Ταυτόχρονα με την αγορά ακινήτων αναπτυσσόταν και μία σειρά από άλλους κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι είχαν άμεση σχέση με την αυξημένη οικοδομική δραστηριότητα.

Η ευημερία που επικρατούσε και η εύκολη «πρόσβαση» των νοικοκυριών σε φθηνό χρήμα δημιούργησε νέες ανάγκες, τεχνητές σε πολλές περιπτώσεις, και αύξησε την ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά. Οι καταναλωτές από τη μεριά τους, βλέποντας του μισθούς τους, αλλά και την αγοραστική τους δύναμη να αυξάνονται - αφού ο πληθωρισμός ήταν σε χαμηλά επίπεδα - κατανάλωναν ολοένα και περισσότερα προϊόντα. Πράγματι, σύμφωνα με μία έρευνα οι μισθοί στην Ελλάδα ανέβηκαν από τη στιγμή που η χώρα υιοθέτησε το Ευρώ κατά 5% ετησίως, ενώ αντίθετα στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης το ποσοστό ετήσιας αύξησης ήταν περίπου το μισό (Reddy, 2011).

Όλα αυτά οδήγησαν τη χώρα στο να έχει κατά μέσο όρο μια ετήσια ανάπτυξη του ΑΕΠ της κατά 4% και κάποιες χρονιές ακόμα και 5%, όπως για παράδειγμα τη χρονιά των Ολυμπιακών Αγώνων, ποσοστά διπλάσια από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα η ψυχολογία των καταναλωτών βρισκόταν στα ύψη, το ίδιο και των επενδυτών. Το χρηματιστήριο διένυε μία πολύ καλή περίοδο, με σταθερά ανοδικές αποδόσεις επί σειρά ετών, και «ξόρκιζε» τα φαντάσματα του πολύ πρόσφατου παρελθόντος.

Οι επιχειρήσεις είχαν την απαραίτητη ρευστότητα για να κάνουν επενδύσεις, όμως, ταυτόχρονα «επαναπαύονταν», δε διοχέτευαν τα προϊόντα τους στις διεθνείς

αγορές, απέφευγαν τις εξαγωγές, και προτιμούσαν να προσφέρουν τα προϊόντα τους στην ελληνική αγορά. Αυτό ήταν λογικό εν μέρει, αφού τα προϊόντα τους απορροφούνταν επαρκώς από την ελληνική αγορά και θεωρούσαν ότι δεν ήταν απαραίτητο να προχωρήσουν σε εξαγωγές. Μία τέτοια πολιτική, όμως τελικά αποδείχθηκε κοντόφθαλμη, διότι οι επιχειρήσεις αυτές, οι οποίες κατά κύριο λόγο ήταν μικρομεσαίες, θα βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση σε μία ενδεχόμενη ξαφνική μείωση της κατανάλωσης.

3.3 Ο αντίκτυπος της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης στην Ελλάδα

Πράγματι, κάτι τέτοιο δεν άργησε να συμβεί. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα, έστω και αν άργησε να εμφανιστεί στη χώρα μας, σε σχέση πάντα με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2008 η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε σε ποσοστό 2% ενώ από το 2009 η ελληνική οικονομία πέρασε σε ύφεση. Το πρόβλημα της ύφεσης έγινε ακόμα μεγαλύτερο, διότι τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα δεν τηρούσε τους κανόνες της Συνθήκης του Μάαστριχ, που προέβλεπαν ετήσιο έλλειμμα 3% του ΑΕΠ και δημόσιο χρέος όχι μεγαλύτερο από 60% του ΑΕΠ. Η Ελλάδα αντίθετα είχε 7% έλλειμμα κατά μέσο όρο ανάμεσα στο 2003 και 2008. Αυτό ανάγκαζε την ελληνική κυβέρνηση να δανείζεται ολοένα και περισσότερο από τις διεθνείς χρηματαγορές και έτσι το 2009, την πρώτη χρονιά της ύφεσης, το δημόσιο χρέος έφτασε σε ποσοστό 115% του ΑΕΠ και ταυτόχρονα το έλλειμμα στο 15,6% του ΑΕΠ (Rady,2012).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση άργησε να αντιληφθεί τη σοβαρότητα του ελληνικού ζητήματος αλλά ακόμα και όταν το αντιλήφθηκε προσπάθησε απλά να κερδίσει χρόνο, αντί να δράσει καίρια και αποφασιστικά. Στα τέλη του 2009 διαπιστώθηκε ότι η προηγούμενη ελληνική κυβέρνηση δεν δημοσιοποιούσε τα πραγματικά στατιστικά στοιχεία, όσον αφορά το έλλειμμα της χώρας. Συνέχιζε να εμφανίζει ένα έλλειμμα της τάξης του 6%, αν και το πραγματικό ήταν υπερδιπλάσιο (15,6%) του ΑΕΠ. Οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης, διαπιστώνοντας τη σοβαρότητα του προβλήματος, ξεκίνησαν ο ένας μετά τον άλλον την υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας. Ταυτόχρονα, η χρηματοπιστωτική κρίση και η συνεχιζόμενη ύφεση οδήγησε σε αύξηση της ανεργίας και στη μείωση των άμεσων ξένων επενδύσεων στη χώρα. Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας συνέχιζε να είναι αρνητικό με τριπλάσιες εισαγωγές σε σχέση με τις εξαγωγές.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ζήτησε από τη νέα ελληνική κυβέρνηση να λάβει πολύ αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα για να σταματήσει « ο εκτροχιασμός της χώρας» και έτσι να επανέλθει η χώρα στις αγορές έως τα τέλη του 2012. Όμως οι υποχρεώσεις της χώρας προς τους ομολογιούχους και οι αυξημένες ανάγκες δανεισμού ανάγκασαν τη χώρα να ζητήσει τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

3.4 Πιθανοί λόγοι της κρίσης

Η κρίση χρέους στην ευρωζώνη έδειξε πόσο στενά συνδεδεμένες είναι οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πόσο πιθανός είναι ο κίνδυνος μετάδοσης από μία χώρα σε άλλη. Αυτό είναι εύλογο, αν αναλογιστεί κανείς τη διεθνοποίηση των αγορών και την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Η Ελλάδα ήταν ο πιο αδύναμος κρίκος στην αλυσίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έτσι ήταν αναμενόμενο να επηρεαστεί περισσότερο από τις υπόλοιπες χώρες που οι οικονομίες τους έχουν πιο σταθερές βάσεις.

Στη συνέχεια θα γίνει μία προσπάθεια να διερευνηθούν τα αίτια της κρίσης σε ελληνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Όπως θα γίνει αντιληπτό, οι παράγοντες που συνετέλεσαν στη δημιουργία, διόγκωση και διατήρηση της κρίσης, είναι περισσότεροι από έναν.

3.4.1 Εγχώριοι παράγοντες

3.4.1.1 Μειωμένη διεθνής ανταγωνιστικότητα.

Οι μισθοί στην Ελλάδα αυξήθηκαν 5% κατά μέσο όρο ετησίως από την υιοθέτηση του Ευρώ και μετά. Η αύξηση αυτή ήταν διπλάσια από τον μέσο όρο αυξήσεων στους μισθούς στην Ευρωζώνη. Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (unit labor cost), για το οποίο τόσο λόγος γίνεται το τελευταίο διάστημα, αυξήθηκε σημαντικά. Το αποτέλεσμα ήταν αυξημένο κόστος παραγωγής για τις επιχειρήσεις και επομένως, μείωση της ανταγωνιστικότητάς τους. Σε μία έρευνα που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Challenge το Δεκέμβριο του 2011 ο Arestis και ο Sawyer καθηγητές στα πανεπιστήμια του Cambridge και του Leeds αντίστοιχα, υπολόγισαν ότι η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Πορτογαλία και η Ισπανία έχασαν περίπου 25-30% της ανταγωνιστικότητάς

τους από την δημιουργία της Νομισματικής Ένωσης τον Ιανουάριο του 1999. Εύλογα οι μεγάλες ξένες εταιρείες, διαπιστώνοντας το αυξημένο κόστος παραγωγής σε σύγκριση με άλλες γειτονικές χώρες, προτιμούσαν να μην κάνουν τις επενδύσεις τους στη Ελλάδα, ενώ δεν ήταν λίγες και οι πολυεθνικές οι οποίες αποχώρησαν.

3.4.1.2 Αυξημένες δημόσιες δαπάνες.

Ανάμεσα στα έτη 2003 και 2010 οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν από 44,7% του ΑΕΠ σε 49,5% του ΑΕΠ. Αντίθετα τα έσοδα αυξήθηκαν μόνο από 39% σε 39,1% του ΑΕΠ (Rady, 2012). Βέβαια αντίστοιχα ήταν και τα μεγέθη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, όμως η ελληνική οικονομία ήταν πιο αδύναμη από τις υπόλοιπες οικονομίες της Ευρωζώνης και έτσι το πρόβλημα ήταν πιο εμφανές. Το αποτέλεσμα ήταν φυσικά το ολοένα και μεγαλύτερο έλλειμμα, οι αυξημένες ανάγκες δανεισμού της χώρας και η πολύ μεγάλη αύξηση του δημόσιου χρέους. Το 2010 το δημόσιο χρέος έφτασε το 147,3% του ΑΕΠ, ενώ οι προβλέψεις για τα επόμενα χρόνια, κάθε άλλο παρά ευοίωνες είναι.

3.4.1.3 Αυξημένη κατανάλωση – μειωμένες επενδύσεις.

Οι αυξημένοι δείκτες ανάπτυξης της Ελλάδος, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, οφείλονταν κατά κύριο λόγο στην αυξημένη κατανάλωση και όχι στις επενδύσεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, με το που ξεκίνησε η ύφεση στη χώρα, οι καταναλωτές να μειώσουν δραστικά τις δαπάνες τους. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι μία «υγιής οικονομία» οφείλει να βασίζεται περισσότερο στις επενδύσεις, και όχι τόσο στην κατανάλωση. Οι επενδύσεις όμως στη χώρα ήταν ελάχιστες, αφού εκτός από το ότι το κόστος παραγωγής ήταν αρκετά υψηλό, το πεδίο στη χώρα δεν ήταν ιδιαίτερα πρόσφορο.

3.4.1.4 Συστηματική φοροδιαφυγή και διαφθορά.

Η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες με τη μεγαλύτερη φοροδιαφυγή σε διεθνές επίπεδο. Ταυτόχρονα η λεγόμενη παραοικονομία πιστεύεται ότι αντιπροσωπεύει το 25%-30% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Τα αίτια της φοροδιαφυγής είναι μεταξύ άλλων οι αυξημένοι φορολογικοί συντελεστές, το σύνθετο φορολογικό σύστημα, οι απαρχαιωμένες φορολογικές πρακτικές και η αναποτελεσματικότητα του δημόσιου ελεγκτικού τομέα (Reddy, 2011). Επιπλέον, πολλές κυβερνήσεις μέχρι τώρα προσπάθησαν να καταπολεμήσουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Τα αποτελέσματα όμως, ήταν τουλάχιστον απογοητευτικά. Οι κύριοι «αιμοδοτές» της ελληνικής οικονομίας είναι οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι. Αντίθετα, οι υψηλά

αμειβόμενοι ελεύθεροι επαγγελματίες δεν αποδίδουν στο κράτος τους φόρους που τους αναλογούν. Οι ελεγκτικοί μηχανισμοί αδυνατούν να αντιμετωπίσουν την αυξημένη φοροδιαφυγή. Τέλος, οι έμμεσοι φόροι, αν και είναι από τους υψηλότερους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν αποδίδουν τα αναμενόμενα έσοδα στο κράτος, διότι και πάλι οι συναλλασσόμενοι βρίσκουν τρόπους να μην τους αποδίδουν.

3.4.1.5 Οι ιδιαιτερότητες της Ελληνικής οικονομίας.

Η Ελληνική οικονομία βασίζεται κατά κύριο λόγο στον τομέα των υπηρεσιών και όχι τόσο στην βιομηχανία και στην γεωργία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τομέας των υπηρεσιών συνεισφέρει στο ΑΕΠ σε ποσοστό 75,8%, ενώ η βιομηχανία σε ποσοστό 20,8% και η γεωργία σε ποσοστό μόλις 3,4% (Reddy, 2011). Είναι μία χώρα επομένως, η οποία εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τον τομέα των υπηρεσιών. Αυτό όμως, ενέχει τον κίνδυνο, κάτι το οποίο συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας, της πολύ μεγάλης εξάρτησης από τις παγκόσμιες οικονομικές συνθήκες. Όταν ξεκίνησε η κρίση το 2008, ο αντίκτυπος στην Ελλάδα ήταν πολύ μεγάλος, ενώ η χώρα δεν μπορούσε να στραφεί στον τομέα της γεωργίας ή της βιομηχανίας για να ξεπεράσει ευκολότερα την κρίση και να επιστρέψει στην ανάπτυξη.

3.4.1.6 Ρευστές πολιτικές συνθήκες

Τα τελευταία χρόνια το πολιτικό περιβάλλον στη χώρα είναι εξαιρετικά ρευστό. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα δύο μεγαλύτερα κυβερνητικά κόμματα έχουν χάσει μεγάλο μέρος της δύναμής τους, ενώ οι εκλογικές αναμετρήσεις είναι συνεχείς. Επιπλέον, έχει αυξηθεί σημαντικά και το ποσοστό των πολιτών, οι οποίοι δεν εμπιστεύονται το πολιτικό σύστημα, το θεωρούν διεφθαρμένο, και πιστεύουν ότι δεν μπορεί να βγάλει τη χώρα από την κρίση. Το ρευστό αυτό πολιτικό περιβάλλον και οι αδύναμες κυβερνήσεις ενίσχυσαν δικαίως τη δυσπιστία των πολιτών, ως προς τη δυνατότητα της χώρας να ξεπεράσει την κρίση,

3.4.1.7 Αντίσταση από τα εργατικά σωματεία.

Η Ελλάδα είναι μια χώρα στην οποία ο συνδικαλισμός είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένος και τα εργατικά σωματεία από τα πλέον ισχυρά στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό βέβαια μπορεί να είναι καλό για τους εργαζομένους, που βλέπουν τις κατακτήσεις πολλών ετών να απεμπολούνται εν μία νυκτί, χωρίς μάλιστα να είναι αυτοί οι κυρίως υπεύθυνοι για την κατάσταση που επικρατεί στην οικονομία. Όμως δυσκολεύει πολύ τις προσπάθειες των αδύναμων κυβερνήσεων, να εφαρμόσουν τις διαρθρωτικές

αλλαγές που έχουν υποσχεθεί στους ευρωπαίους ηγέτες, προκειμένου να λάβουν την οικονομική βοήθεια. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αποκρατικοποιήσεις που θα ελάφρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό προχωρούν με απελπιστικά αργούς ρυθμούς. Ταυτόχρονα η μείωση του μισθολογικού κόστους του δημοσίου, μέσω των απολύσεων και της περικοπής των δαπανών για μισθοδοσίες και λειτουργικά έξοδα, συναντά μεγάλη αντίσταση από τα εργατικά σωματεία και το προσωπικό. Οι απεργίες στη χώρα είναι πολύ συχνές, ακόμα και σε τομείς του δημοσίου που είναι απαραίτητη η σωστή λειτουργία τους για την πιστή τήρηση του προϋπολογισμού, όπως για παράδειγμα οι εφορίες και τα τελωνεία.

Αυτοί είναι κάποιοι από τους παράγοντες που συνετέλεσαν στη διόγκωση του «ελληνικού προβλήματος», όπως διατυπώνεται το ελληνικό ζήτημα, όχι ιδιαίτερα κολακευτικά για την Ελλάδα, από τους Ευρωπαίους αξιωματούχους. Μία χώρα που αντιμετωπίζει κάποια μόνο από τα παραπάνω προβλήματα, θα είχε σοβαρά προβλήματα δημοσιονομικής σταθερότητας και τήρησης των υποχρεώσεών της, όπως αυτές απορρέουν από την υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχ. Κάθε ένας από τους ανωτέρω παράγοντες αρκεί για να δράσει αποσταθεροποιητικά σε μία οικονομία. Στην περίπτωση της Ελλάδας, που συμβαίνουν όλα τα παραπάνω ταυτόχρονα, ήταν δυστυχώς απλά θέμα χρόνου για τη χώρα, να αντιμετωπίσει μία σοβαρότατη κρίση χρέους και να κινδυνεύσει με στάση πληρωμών.

Κρίνεται σκόπιμο όμως, να επισημανθεί η αρχική άνευρη και επιφυλακτική αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ελληνικό ζήτημα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έδειξε την αδυναμία της να δώσει μια άμεση και αποτελεσματική λύση στο πρόβλημα της κρίσης χρέους. Αντίθετα με τη στάση της προσπάθησε να κερδίσει χρόνο, μέχρι να αποφασίσουν οι Ευρωπαίοι ηγέτες τι πρέπει να γίνει με την Ελλάδα. Σίγουρα η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετώπιζε πρώτη φορά μία τέτοια κατάσταση και δεν είχε την εμπειρία για να τη χειριστεί, όμως η καθυστέρηση αυτή ενέτεινε τον κίνδυνο μετάδοσης σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης, που αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα. Επίσης η Ευρώπη άργησε να αντιληφθεί τη σοβαρότητα της κατάστασης. Η κρίση χρέους, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, θα χτυπούσε δυνατά και θα δοκίμαζε τη συνοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης. Όπως αναφέρθηκε ήδη, είχε περισσότερες από μία γενεσιουργούς αιτίες.

3.4.2 Διεθνείς παράγοντες

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ήταν μία από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις του τελευταίου αιώνα. Αποκάλυψε, σε όλο της το εύρος τις τεράστιες ελλείψεις του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος και έθεσε υπό αίρεση την άποψη «laissez faire» που επικρατούσε μέχρι τότε στην διεθνή οικονομία. Η κυρίαρχη αυτή άποψη, ότι δηλαδή πρέπει να αφήνουμε την αγορά ελεύθερη, να βρει την ισορροπία της αποδείχθηκε εσφαλμένη για πλήθος οικονομολόγων, κυρίως οπαδούς της νεοκεϋνσιανής θεωρίας. Ένας από αυτούς είναι ο Gyorgy Syrapyi καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Βουδαπέστης, διετέλεσε στέλεχος της παγκόσμιας τράπεζας στην Ουάσινγκτον και κεντρικός τραπεζίτης στην Ουγγαρία. Ισχυρίστηκε ότι η παγκόσμια κρίση απέδειξε περίτρανα ότι οι αγορές δεν είναι πάντα αποτελεσματικές, ούτε αυτόδιορθώνονται. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα υπάρχει για να βοηθάει στη σταθερότητα και στην ταχύτερη ανάπτυξη της οικονομίας. Η κρίση ωστόσο, έδειξε ότι το σύστημα αυτό μπορεί να αποτύχει, ιδιαίτερα όταν, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, στο σύστημα δημιουργούνται συνθήκες υπερβολικής μόχλευσης και κερδοσκοπίας.

Στη συνέχεια θα γίνει μία προσπάθεια να ερευνηθεί πως πραγματικά ξεκίνησε η κρίση στην αντίπερα όχθη του ατλαντικού, τις γενεσιουργές δηλαδή αιτίες, καθώς και τον τρόπο μεταφοράς της κρίσης στον ευρωπαϊκό χώρο.

3.4.2.1 Η «φούσκα» της αγοράς ακινήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Από το 1997-2006 η τιμή των ακινήτων αυξήθηκε σε ποσοστό 120 %. Από το 1991 μάλιστα που οι τιμές των ακινήτων είχαν παρουσιάσει πτώση, μέχρι το 2005, η αύξηση στις τιμές των ακινήτων ήταν σχεδόν γεωμετρική. Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, από το 1991 και μετά, δηλαδή για 14 ολόκληρα χρόνια, οι τιμές των ακινήτων αυξάνονταν, και μάλιστα με αυξανόμενο ρυθμό. Η προσφορά ακινήτων αυξανόταν και ταυτόχρονα αυξανόταν και η ζήτηση, σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό. Οι πολίτες ζούσαν το αμερικανικό όνειρο. Όλοι μπορούσαν να αποκτήσουν το δικό τους σπίτι. Οι τράπεζες από τη μεριά τους, χορηγούσαν ενυπόθηκα δάνεια μειωμένης εξασφάλισης (sub-prime mortgage) σε πελάτες τους χαμηλής οικονομικής επιφάνειας. Η χορήγηση των δανείων αυτών αποφασιζόταν από αυτόματους μηχανισμούς εγκρίσεων, πολλές φορές μάλιστα, χωρίς τα απαραίτητα δικαιολογητικά. Το

αποτέλεσμα φυσικά ήταν πολλά από τα δάνεια αυτά να μην αποπληρωθούν ομαλά και πολλά, ακόμα χειρότερα, να μην αποπληρωθούν ποτέ (Shiller, 2008).

3.4.2.2 Αύξηση του βασικού επιτοκίου από την Federal Bank

Την περίοδο 2004-2006 η Αμερικανική Κεντρική Τράπεζα προχώρησε σε μία πολύ μεγάλη αύξηση των επιτοκίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Ιούνιο του 2004 το βασικό επιτόκιο δανεισμού ήταν μόλις 1%. Στη συνέχεια ακολούθησαν 17 συνεχόμενες αυξήσεις κατά $\frac{1}{4}$ της ποσοστιαίας μονάδας έκαστη, και το βασικό επιτόκιο διαμορφώθηκε στο 5,25% (Καθημερινή, 2006). Η πολύ μεγάλη αυτή αύξηση των επιτοκίων στόχο είχε την καταπολέμηση του πληθωρισμού. Πολλές φορές, στη σύγχρονη κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, μία οικονομική πολιτική μπορεί να αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα, αλλά μπορεί να δημιουργήσει άλλα σοβαρότερα. Πράγματι, η αύξηση του επιτοκίου, η συσταλτική δηλαδή νομισματική πολιτική, περιόρισε την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορούσε στην αγορά και καταπολέμησε εν μέρει το φάντασμα του πληθωρισμού, που τόσο πολύ τρομοκρατεί, ακόμα και σήμερα, το Δυτικό κόσμο. Όμως η τεράστια αυτή αύξηση του βασικού επιτοκίου, έφερε αναγκαστικά και πολύ μεγάλες αυξήσεις των επιτοκίων στα στεγαστικά δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου. Οι συνέπειες βέβαια, ήταν ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς που πήραν τα ενυπόθηκα δάνεια να μη μπορούν να ανταποκριθούν στην αποπληρωμή τους και έτσι οι τράπεζες να γράφουν υψηλές προβλέψεις για επισφαλείς απαιτήσεις και αναγκαστικά ζημίες.

3.4.2.3 «Τοξικά» χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπερβολική χρηματοοικονομική μόχλευση.

Η χαλάρωση των όρων χορήγησης δανείων από τις τράπεζες και ταυτόχρονα ο υπερβολικός δανεισμός των νοικοκυριών, σε σχέση με το εισόδημά τους, αύξησε σημαντικά τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και, συνεπώς, τις επισφάλειες των τραπεζών, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω. Οι στεγαστικές τράπεζες από τη μεριά τους, διαβλέποντας τον κίνδυνο, τιτλοποιούσαν τα στεγαστικά δάνεια και τα πουλούσαν σε άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, τα οποία εξέδιδαν ομόλογα για να χρηματοδοτήσουν τα τιτλοποιημένα δάνεια. Τα ομόλογα αυτά με κάλυμμα τα ενυπόθηκα δάνεια μειωμένης εξασφάλισης τα αγόρασαν Αμοιβαία Κεφάλαια, Ασφαλιστικές Εταιρείες, Θεσμικοί Επενδυτές, Ιδιώτες και φυσικά Ευρωπαϊκές Τράπεζες, αφού πρόσφεραν υψηλές αποδόσεις, ενώ δεν είχε γίνει ακόμα αντιληπτό το

μέγεθος του κινδύνου. Με τον τρόπο όμως αυτό, δημιουργήθηκε υπερβολική χρηματοοικονομική μόχλευση στην αγορά.

Όταν έγινε αντιληπτό ότι τα προϊόντα αυτά ήταν «τοξικά», δηλαδή εμπεριείχαν μεγάλο κίνδυνο οι κάτοχοί τους έσπευδαν να τα ασφαλίσουν, πληρώνοντας ένα ασφάλιστρο κινδύνου CDS (Credit Default Swap). Ο πιστωτικός οργανισμός από τη μεριά του, προχωρούσε σε αντασφάλιση για τα CDS, πληρώνοντας ένα S-CDO (synthetic Collateralized Debt Obligation). Με τον τρόπο όμως αυτό, και γενικότερα με την άνθηση της αγοράς παραγώγων στις Η.Π.Α, δημιουργούνταν ακόμη μεγαλύτερη μόχλευση στην αγορά. Η συμπεριφορά αυτή από τις τράπεζες, τις ασφαλιστικές και τους επενδυτές είχε ξεκάθαρα χαρακτηριστικά μηχανισμού Ponzi ή πιο απλά πυραμίδας. Και όπως όλοι οι αντίστοιχοι μηχανισμοί είναι θέμα χρόνου να καταρρεύσει.(Κύρτσου,2011).

Τα προβλήματα αυτά από την αντίπερα όχθη του Ατλαντικού αναμφίβολα επηρέασαν και τις ευρωπαϊκές τράπεζες, οι οποίες ήταν εκτεθειμένες στα τοξικά αυτά προϊόντα μεγάλου ρίσκου. Αυτό είναι εύλογο, αν αναλογιστούμε τη διεθνοποίηση των κεφαλαιαγορών τα τελευταία χρόνια. Όμως, αν παραδεχτούμε ότι τα γεγονότα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ήταν η αφορμή για το ξεκίνημα της κρίσης στην Ευρώπη, τότε τα αίτια βρίσκονταν βαθύτερα.

3.4.2.4 Η μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ της πολιτείας, των μεγάλων επιχειρήσεων, και των τραπεζών.

Από το 19^ο αιώνα τα κράτη ενθάρρυναν τη δημιουργία στενών σχέσεων μεταξύ των τραπεζικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί τραπεζίτες έγιναν διευθυντές βιομηχανιών και πολλά υψηλόβαθμα στελέχη επιχειρήσεων έγιναν ανώτατα στελέχη τραπεζών. Αυτή η στενή σχέση τις περισσότερες φορές θωρακίζει και προστατεύει την οικονομία από διάφορα ήσσονος σημασίας προβλήματα. Στις περιπτώσεις όμως όπου μια οικονομία έχει ριζικά προβλήματα, θεμελιώδη για την επιβίωσή της, η στενή αυτή σχέση δρα αποσταθεροποιητικά και διογκώνει τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα. Ενώ δηλαδή «προστατεύει» την οικονομία από μικρά σοκ, στα μεγάλα σοκ φανερώνονται οι αδυναμίες της αλληλεξάρτησης. Για παράδειγμα στην περίπτωση της Ευρώπης η τεράστια έλλειψη κεφαλαίων, και η

αδυναμία των τραπεζών να διοχετεύσουν ρευστότητα στην αγορά, άφησε εκτεθειμένες πολλές μεγάλες και υγιείς μέχρι τότε επιχειρήσεις (Re, 2011).

3.4.2.5 Έλλειψη κοινής στρατηγικής.

Την πρώτη δεκαετία της ζωής της Ευρωζώνης τα κράτη μέλη δεν κατάφεραν να έχουν αποτελεσματική κοινή πολιτική. Το πρόβλημα διογκώθηκε όταν ξεκίνησε η χρηματοοικονομική κρίση. Ένας από τους λόγους ήταν το ότι η κάθε χώρα είχε την αυτονομία να χειριστεί με όποιον τρόπο ήθελε την κατάστασή της οικονομίας της και το τραπεζικό της σύστημα. Αντίθετα στις ΗΠΑ ο πρόεδρος μπορεί να λάβει μία απόφαση για όλη τη χώρα. Στην Ευρωζώνη κάτι τέτοιο όμως είναι αδύνατο, τουλάχιστον στο εγγύς μέλλον, διότι οι διαφορές ανάμεσα στα κράτη μέλη είναι μεγάλες. Αυτό είναι εμφανές με την πρώτη ματιά, εάν κάποιος μελετήσει τους δείκτες ελλείμματος, δημόσιου χρέους, ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος αλλά και ανεργίας, πληθωρισμού. Οι διαφορές μεταξύ των χωρών του βορρά και των χωρών του νότου είναι τεράστιες. Μεγάλες όμως είναι και οι διαφορές μεταξύ των «ισχυρών» οικονομιών της Ευρωζώνης. Για παράδειγμα η Γερμανία και η Αγγλία είναι σε καλύτερη θέση από ότι η Γαλλία και η Ιταλία, οι οποίες έχουν υψηλότατα ελλείμματα, καθώς και δημόσιο χρέος.

3.4.2.6 Ο διαφορετικός ρόλος των τραπεζών.

Ένα από τα κύρια αίτια της κρίσης είναι και το γεγονός ότι ο ρόλος των τραπεζών έχει αλλάξει. Οι τράπεζες δεν προσπαθούσαν να φέρουν σε ισορροπία την αγορά, όπως παλαιότερα, αντίθετα διεύρυναν συνεχώς την πιστωτική τους επέκταση και κερδοσκοπούσαν πολλές φορές υπερβολικά. Το 2004 με τη χαλάρωση του net capital rule επιτράπηκε στις τράπεζες να αυξήσουν τις χορηγήσεις δανείων. Με τον τρόπο αυτό ο δείκτης ξένων κεφαλαίων προς ίδια κεφάλαια αυξήθηκε κατά πολύ και υπήρχε υπερβολική χρηματοοικονομική μόχλευση. Οι τραπεζίτες δεν ανησυχούσαν διότι θεωρούσαν ότι οι αγορές είναι αποτελεσματικές και μπορούν «να αυτόδιορθώνονται». Όμως κανείς δε μπορούσε να προβλέψει το μέγεθος και την ένταση της κρίσης. Ταυτόχρονα, η συνεχής επιδίωξη ολοένα και μεγαλύτερου κέρδους, τα υπέρογκα μπόνους των στελεχών για προϊόντα υψηλής απόδοσης αλλά μεγάλου ρίσκου μεγέθυναν τα προβλήματα. Από την άλλη τα σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα της αγοράς παραγώγων και οι ομοιότητες που άρχιζε να εμφανίζει η ευρωπαϊκή χρηματοπιστωτική αγορά με την αντίστοιχη των Ηνωμένων Πολιτειών δημιούργησαν ένα «εκρηκτικό μίγμα». Η άποψη του Felix Rohatyn , πρώην

υψηλόβαθμου στελέχους της Lazard Brothers Bank και πρεσβευτή των Η.Π.Α. στο Παρίσι ότι οι εικοσιεξάχρονοι με κομπιούτερ μπορούν να δημιουργήσουν μια «βόμβα» υδρογόνου αποδείχτηκε ότι είχε βάση (Chorafas, 2009).

3.4.2.7 Αδυναμία εφαρμογής νομισματικής πολιτικής.

Οι χώρες της Ευρωζώνης από τη στιγμή που συμμετέχουν στο κοινό νόμισμα δεν έχουν πλέον στη διάθεσή τους το πολύτιμο εργαλείο της νομισματικής πολιτικής. Συνεπώς, η μοναδική δυνατότητα που τους δίνεται για να παρουσιάζουν οικονομική σταθερότητα και να τηρούν τα κριτήρια σύγκλισης της συνθήκης του Μάαστριχ είναι η αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία. Η νομισματική πολιτική στην Ευρωζώνη μπορεί να εφαρμοστεί μόνο από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Η κάθε μια χώρα ξεχωριστά δεν μπορεί ούτε να τυπώσει χρήμα ούτε να ελέγξει το επιτόκιο. Παλαιότερα εάν για παράδειγμα η Ελλάδα ή μια άλλη χώρα παρουσίαζε οικονομικά προβλήματα, είχε τη δυνατότητα να υποτιμήσει το νόμισμά της, να αυξήσει άμεσα την ανταγωνιστικότητά της, και να αντιμετωπίσει έτσι την ύφεση της οικονομίας της. Κάτι τέτοιο τώρα δε μπορεί να το κάνει και έτσι βασίζεται μόνο στο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα από τη μεριά της δεν μπορεί μόνη της να αποφασίσει και να υποτιμήσει το Ευρώ έναντι των υπολοίπων ισχυρών νομισμάτων, διότι εάν το έκανε αυτό, μπορεί να είχε θετικές συνέπειες για την Ελλάδα αλλά αρνητικές για κάποια άλλη χώρα μέλος της Ευρωζώνης. Επομένως, είναι εύλογο να προσπαθεί να διατηρήσει τις ισορροπίες.

3.4.2.8 Έλλειψη ρευστότητας

Οι Ευρωπαϊκές τράπεζες, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, εξαιτίας της γενικότερης έλλειψης ρευστότητας που επικρατούσε στις κεφαλαιαγορές αλλά και της έλλειψης εμπιστοσύνης που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια αντιμετώπισαν αρκετές δυσκολίες. Για παράδειγμα οι υψηλές ανάγκες κεφαλαίων, τα υψηλότερα κόστη χρηματοδότησης, η μικρότερη κερδοφορία και ο περιορισμός της πιστωτικής επέκτασης ανάγκασε τις τράπεζες να περιορίσουν αρκετά τις δραστηριότητες τους. Πολλές τράπεζες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης αντιμετώπισαν προβλήματα από την «υπερέκθεση» τους στις βαλτικές δημοκρατίες, στις χώρες της Κεντροανατολικής Ευρώπης αλλά και στα Βαλκάνια. Το ίδιο συνέβη και με τις μεγάλες ελληνικές τράπεζες οι οποίες την τελευταία δεκαετία είχαν διεισδύσει στις γειτονικές βαλκανικές χώρες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ποσοστό μεγαλύτερο από 95% του τραπεζικού δικτύου της Τσεχίας και της Σλοβακίας ανήκει σε ξένες τράπεζες. Το αντίστοιχο

ποσοστό για την Κροατία είναι 90%, για τη Βουλγαρία είναι 80%, για την Ρουμανία και τη Λετονία είναι 70% (Re, 2011).

Οι Ευρωπαϊκές Τράπεζες βλέποντας τους πολύ υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που είχαν οι παραπάνω χώρες επεδίωξαν να επενδύσουν. Με το ξέσπασμα της κρίσης όμως και την έλλειψη κεφαλαίων που εμφανίστηκε ξαφνικά, οι τράπεζες αδυνατούσαν πλέον να παρέχουν την απαιτούμενη ρευστότητα, όχι μόνο στις χώρες στις οποίες είχαν επενδύσει, αλλά ακόμα και στην πατρίδα τους. Αυτό όμως δημιούργησε τεράστια προβλήματα στις χώρες της Βαλτικής, των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης, που ήταν απόλυτα εξαρτημένες από τις τράπεζες του εξωτερικού, διότι η αγορά και οι επιχειρήσεις τους βρέθηκαν ακάλυπτες.

3.5 Συμπεράσματα

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι η κρίση χρέους των χωρών της Ευρωζώνης δεν οφείλεται σε μία μόνο αιτία. Αντίθετα οι παράγοντες οι οποίοι συνετέλεσαν στη δημιουργία, διατήρηση και διόγκωση του προβλήματος είναι πολλοί. Πρώτα από όλα πρέπει να γίνει σαφές ότι στην οικονομία δεν υπάρχει η γραμμικότητα, αντίθετα υπάρχει πολυπλοκότητα. Η κρίση κατέστησε σαφές ότι όταν λαμβάνονται μέτρα για να αντιμετωπιστεί ένα πρόβλημα είναι αναγκαίο να συνεκτιμώνται πολλοί παράγοντες, αφού τις περισσότερες φορές οι συνέπειες είναι απρόβλεπτες. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της Ελλάδας, που τα πολύ αυστηρά μέτρα και οι παθογένειες της ελληνικής οικονομίας, οδήγησαν τη χώρα σε ύφεση βαθύτερη του αναμενομένου, και ανάγκασαν τους αξιωματούχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, να αναθεωρήσουν ουκ ολίγες φορές το ελληνικό πρόγραμμα.

Οι αγορές δεν είναι πάντα αποτελεσματικές, ούτε έρχεται πάντα η ισορροπία. Αντίθετα οι συνθήκες που επικρατούν στη σύγχρονη οικονομία είναι εξαιρετικά δυναμικές και ευμετάβλητες. Απαιτούν σύγχρονους μηχανισμούς ελέγχου και αυξημένες αρμοδιότητες των Κεντρικών Τραπεζών. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση απέδειξε περίτρανα ότι η άποψη «Laissez Faire», δηλαδή ότι η οικονομία πάντα βρίσκει τον τρόπο να έρχεται σε ισορροπία και γι' αυτό το λόγο το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει δεν ισχύει (Suranyi, 2012).

Στη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα με τη διεθνοποίηση των επιχειρήσεων και την παγκοσμιοποίηση των αγορών είναι επιτακτική η ανάγκη ύπαρξης πνεύματος συνεργασίας μεταξύ των χωρών, όχι μόνο της Ευρωζώνης, αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Ευρώπη, έστω και καθυστερημένα, αντέδρασε και προσπάθησε να θωρακίσει την οικονομία της Ευρωζώνης και ιδιαίτερα τις πιο ευάλωτες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου. Για το σκοπό αυτό έλαβε μία σειρά από μέτρα, τα οποία θα επιχειρηθεί να παρουσιαστούν στη συνέχεια. Δεν είναι βέβαια λίγοι αυτοί που ισχυρίζονται ότι η Ευρώπη τελικά δε θα τα καταφέρει και το κοινό νόμισμα θα καταρρεύσει. Όμως η εμπειρία και η ιστορία έχουν δείξει, ότι όταν οι ηγέτες της Ευρώπης χρειάζεται να πάρουν αποφάσεις το κάνουν, έστω και την τελευταία στιγμή, προκειμένου να προστατεύσουν το ευρωπαϊκό οικοδόμημα που με τόσο κόπο χτίστηκε επί σειρά δεκαετιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΣΩΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιλήφθηκε ότι οι πιο αδύναμες οικονομίες της ενδέχεται να χρειαστούν στήριξη. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκαν μια σειρά από επαφές μεταξύ των ηγετών της, με θέμα τις ενέργειες που πρέπει να κάνουν και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, ώστε να αντιμετωπίσουν την κρίση χρέους που άρχισε να κάνει την εμφάνισή της στη γηραιά ήπειρο. Βέβαια, οι διαφωνίες ως προς το τι έπρεπε να γίνει ήταν έντονες. Εκεί όμως που υπήρχε απόλυτη συμφωνία, ήταν η πρόβλεψη για το ποια χώρα θα χρειαστεί πρώτη τη στήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και αυτή ήταν η Ελλάδα.

4.1 Το χρονικό της κρίσης στην Ελλάδα

Στα τέλη του 2009 η ύφεση στην Ελλάδα γινόταν βαθύτερη. Η νεοεκλεγείσα τότε κυβέρνηση δήλωνε μέσω του πρωθυπουργού της ότι η Ελλάδα βρισκόταν στον κίνδυνο να «βουλιάξει στα χρέη της». Οι φήμες ότι η Ελλάδα θα χρειαστεί οικονομική βοήθεια πύκνωναν, οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης μείωναν την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας, το πρόγραμμα δημοσιονομικής πειθαρχίας, μείωσης των δημοσίων εξόδων και αύξησης των φορολογικών εσόδων αποτύγχανε. Οι ευρωπαίοι ηγέτες δήλωναν ότι ήταν έτοιμοι να προσφέρουν βοήθεια στην Ελλάδα εφόσον τους ζητηθεί. Στις αρχές Μαρτίου του 2010 η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε σε ένα νέο πακέτο μέτρων που περιελάμβανε αύξηση της φορολογίας, μείωση των δημόσιων δαπανών, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί η τεράστια αύξηση του ελλείμματος. Τα μέτρα αυτά ήταν η τελευταία ελπίδα, προκειμένου να αποφευχθεί η περίπτωση της διεθνούς βοήθειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Οι αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας από την επιβολή των μέτρων ήταν έντονες.

Ταυτόχρονα, πολλές ήταν και οι αντιδράσεις από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που δεν συμμετέχουν στο κοινό νόμισμα, όπως η Αγγλία και η Σουηδία. Ισχυρίζονταν ότι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο κατέχει την απαραίτητη τεχνογνωσία για να αντιμετωπίσει κρίσεις όπως η ελληνική και επομένως, δε συμφωνούσε με τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι διεθνείς οίκοι

αξιολόγησης βλέποντας την αδυναμία της κυβέρνησης να εφαρμόσει το πακέτο μέτρων, αλλά και την ασυμφωνία των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως προς τη βοήθεια στην Ελλάδα, συνέχισαν την υποβάθμιση της οικονομίας της χώρας. Τον Απρίλιο του 2010 υπήρχε η βεβαιότητα ότι η Ελλάδα δε θα μπορούσε να ανταποκριθεί στην πληρωμή των ομολόγων της και ήταν επιτακτική ανάγκη η οικονομία της να στηριχθεί. Οι ηγέτες των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμφώνησαν τελικά σε ένα πακέτο διάσωσης 110 δις Ευρώ το γνωστό μνημόνιο.

4.2 Το πρώτο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα.

Η Ελλάδα αναγκάστηκε τελικά στις 23/04/2010 να ζητήσει τη βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Αποφασίστηκε τελικά στις 02/05/2010 να χορηγηθούν έκτακτα δάνεια στη χώρα 110 δις Ευρώ με ορίζοντα τριετίας. Η χώρα στο διάστημα αυτό θα έπρεπε να λάβει τα κατάλληλα δημοσιονομικά μέτρα, ώστε να βγει από την ύφεση, να επανακτήσει τη χαμένη της ανταγωνιστικότητα και να γίνει αξιόπιστη στις αγορές. Από αυτά τα 110 δις, τα 80 δις θα καλύπτονταν από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κυβέρνηση δείχνοντας στους ευρωπαίους εταίρους και στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ότι ήταν αποφασισμένη να κάνει θυσίες και να μη σκεφτεί το πολιτικό κόστος, ψήφισε επώδυνα μέτρα όπως για παράδειγμα

- την αύξηση των ορίων ηλικίας για τους συνταξιούχους
- την κατάργηση δέκατου τρίτου και δέκατου τέταρτου μισθού στο δημόσιο τομέα
- το άνοιγμα των κλειστών επαγγελμάτων
- την κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων και παράλληλα την υπογραφή ατομικών επιχειρησιακών συμβάσεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών
- αυξήσεις έμμεσων φόρων
- αποκρατικοποιήσεις
- ευέλικτες μορφές εργασίας

Τα μέτρα αυτά ήταν στο πνεύμα του σύμφωνου ανταγωνιστικότητας που είχε συμφωνήσει η γερμανίδα καγκελάριας με τον γάλλο πρόεδρο λίγους μήνες πριν. Όμως τελικά δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα, αφού βύθισαν τη χώρα σε βαθύτερη ύφεση και ταυτόχρονα ο κίνδυνος μετάδοσης της κρίσης στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης έγινε εντονότερος. Στην Ευρώπη έγινε αντιληπτό ότι η Ελλάδα δε θα ήταν η μοναδική

χώρα που θα χρειαζόταν τη βοήθεια. Ήδη τα επιτόκια δανεισμού στη διατραπεζική αγορά είχαν αυξηθεί για την Ιρλανδία και την Πορτογαλία. Η Ευρώπη είχε ανάγκη από μία λύση που θα μπορούσε να στηρίξει αποτελεσματικά τις πιο αδύναμες οικονομίες.

4.3 Η δημιουργία του EFSF

Το Μάιο του 2010 η οικονομική κρίση βρισκόταν στο αποκορύφωμά της. οι ευρωπαίοι ηγέτες φοβούμενοι τον κίνδυνο μετάδοσης της κρίσης από την Ελλάδα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ιταλία αποφάσισαν να δημιουργήσουν το EFSF, δηλαδή το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας. Οι χώρες μέλη της Ευρωζώνης θα μπορούσαν να έχουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση 750 δις, εφόσον παρουσιαζόταν ανάγκη. Τα 440 δις θα παρέχονταν από το ταμείο χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, τα 60 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα υπόλοιπα 250 από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Την ίδια στιγμή η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ήταν έτοιμη να συμμετέχει στο πρόγραμμα αγοράς ομολόγων των χωρών που βρισκόνταν σε κίνδυνο, προκειμένου να συνεισφέρει στη σταθεροποίηση του Ευρώ. Στις 24 Ιουνίου του 2010 συμφωνήθηκε να αυξηθεί η συμμετοχή του ταμείου χρηματοπιστωτικής σταθερότητας στα 780 δις Ευρώ. Με τον τρόπο αυτό η Ευρώπη έδειχνε ότι δεν ήταν διατεθειμένη να αφήσει καμία από τις χώρες μέλη της Ευρωζώνης να οδηγηθεί σε χρεοκοπία.

Το ταμείο χρηματοπιστωτικής σταθερότητας είχε σκοπό την παροχή δανείων στις χώρες που αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες. Μπορούσε επίσης να παρεμβαίνει στην πρωτογενή και δευτερογενή αγορά, προκειμένου να αγοράζει ομόλογα, στηρίζοντας έτσι τις οικονομίες των χωρών που αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Τέλος, μπορούσε να χρηματοδοτεί τις ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζών. Είναι ένας πολύ ευέλικτος οργανισμός ο οποίος απασχολεί όχι περισσότερα από 60 άτομα προσωπικό. Η λειτουργία του όμως, είναι δυνατή, διότι παρέχεται στήριξη από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και από το DMO (German Debt Management Office) δηλαδή από το Γερμανικό Οργανισμό Διαχείρισης Χρέους. Τα κεφάλαια του ταμείου χρηματοπιστωτικής σταθερότητας προέρχονται από τα μέλη της Ευρωζώνης και είναι ανάλογα με το μερίδιό τους στο κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Η δημιουργία του EFSF είχε πολύ θετικό αντίκτυπο στη σταθεροποίηση του Ευρώ. Η διολίσθηση του κοινού νομίσματος σταμάτησε σε σχέση με τα νομίσματα των

κύριων ανταγωνιστριών οικονομιών. Η Ευρώπη έδειχνε ότι είχε αντιληφθεί τη σοβαρότητα του προβλήματος και έκανε βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση. Με τον τρόπο αυτό έδειχνε την αποφασιστικότητα της να μην επιτρέψει καμία χώρα της Ευρωζώνης να καταρρεύσει και παράλληλα καθιστούσε τους διεθνούς οίκους αξιολόγησης. Αυτός ήταν και ο λόγος που οι ευρωπαίοι ηγέτες αποφάσισαν τη δημιουργία ενός μόνιμου μηχανισμού στήριξης.

4.4 Η δημιουργία του ESM

Στις 17 Δεκεμβρίου του 2010 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε τη δημιουργία του ESM δηλαδή του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας. Ο σκοπός του ESM θα ήταν ο ίδιος με αυτόν του EFSF, δηλαδή η παροχή οικονομικής βοήθειας στα μέλη της Ευρωζώνης. Τελικά οι υπουργοί οικονομικών των 17 χωρών της Ευρωζώνης υπέγραψαν την ιδρυτική πράξη του ευρωπαϊκού μηχανισμού στήριξης στις Βρυξέλες στις 2 Φεβρουαρίου 2012. Ο ESM ξεκίνησε τη δράση του στις 8 Οκτωβρίου του 2012.

Ο ευρωπαϊκός μηχανισμός σταθερότητας έχει ένα διοικητικό συμβούλιο στο οποίο συμμετέχουν οι υπουργοί οικονομικών των χωρών της Ευρωζώνης. Αυτοί έχουν και εκτελεστική εξουσία, αφού μπορούν να πάρουν αποφάσεις κατά πλειοψηφία. Στο διοικητικό συμβούλιο μπορούν να συμμετέχουν το μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που ασχολείται με τα οικονομικά θέματα (Olli Rehn) και ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (Mario Draghi), αλλά μόνο ως παρατηρητές. Οι αποφάσεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, λαμβάνονται κατά πλειοψηφία. Απαιτείται τουλάχιστον το 80% των ψήφων για να ληφθεί μια απόφαση, ανάλογα με τη συμμετοχή της κάθε χώρας στα κεφάλαια του ESM.

Το EFSF θα συνεχίσει να λειτουργεί παράλληλα με το ESM, έως ότου ολοκληρωθούν τα προγράμματα χρηματοδότησης της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας. Όμως δε θα μπορεί να αναλάβει καινούρια προγράμματα χρηματοδότησης μετά τις 30 Ιουνίου του 2013. Αυτό θα είναι αρμοδιότητα του μόνιμου μηχανισμού στήριξης, δηλαδή του ESM. Επιπλέον, ο ESM θα έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί απευθείας τις τράπεζες, εφόσον αυτές έχουν ανάγκη. Αυτό θα συμβεί μόλις υπάρξει ένας αποτελεσματικός μηχανισμός επίβλεψης του τραπεζικού τομέα στις

χώρες της Ευρωζώνης. Κριτήριο βέβαια θα είναι τα απαιτούμενα κεφάλαια, το μέγεθος της τράπεζας και οι προοπτικές επιβίωσης της.

4.5 Το πρόγραμμα διάσωσης για την Ιρλανδία

Στις 28 Νοεμβρίου 2010 οι υπουργοί οικονομικών της Ευρωζώνης συμφώνησαν με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να χορηγήσουν ένα δάνειο στην Ιρλανδία, προκειμένου να διασφαλιστεί η χρηματοοικονομική σταθερότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το σχέδιο διάσωσης της Ιρλανδίας προέβλεπε συνολικά δάνεια 85 δις Ευρώ από τα οποία:

A) τα 67,5 δις θα ήταν εξωτερική βοήθεια και

B) τα 17,5 δις θα ήταν η συνεισφορά της Ιρλανδίας.

Τα 67,5 αυτά δις της εξωτερικής βοήθειας θα χορηγούνταν εξίσου:

α) από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο,

β) από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και

γ) από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Το μερίδιο που θα αναλογούσε στον κάθε ένα από τους τρεις φορείς θα ήταν 22,5 δις Ευρώ.

Ειδικά για την περίπτωση της Ιρλανδίας, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Δανία και η Σουηδία, αν και δε συμμετέχουν στην Ευρωζώνη, θα συμμετείχαν στο πακέτο διάσωσης της Ιρλανδικής οικονομίας κατά 3,8 δις, 0,4 δις και 0,6 δις αντίστοιχα. Έτσι το κόστος για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας θα ήταν 17,7 δις .

Το σχέδιο διάσωσης για την Ιρλανδία βασίζεται σε τρεις κύριους άξονες:

α) Ανακεφαλαιοποίηση και ενδυνάμωση του Ιρλανδικού τραπεζικού συστήματος με 35 δισεκατομμύρια.

β) Δημοσιονομική προσαρμογή για να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του Ιρλανδικού χρέους και διόρθωση των ελλειμμάτων έως το 2015.

γ) Αλλαγές στην αγορά εργασίας με μείωση του ανά μονάδα κόστους εργασίας και καθιέρωση ευέλικτων μορφών εργασίας, προκειμένου να γίνει η οικονομία άμεσα πιο ανταγωνιστική και να επανέλθει στην ανάπτυξη.

4.6 Το πρόγραμμα διάσωσης για την Πορτογαλία

Στις 7 Απριλίου 2011 η πορτογαλική κυβέρνηση, βλέποντας τα επιτόκια δανεισμού της να ανεβαίνουν έκανε αίτημα για χορήγηση οικονομικής βοήθειας και έγινε έτσι η τρίτη χώρα που ζητούσε τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πράγματι στις 17 Μαΐου συμφωνήθηκε να χορηγηθεί ένα πακέτο στήριξης στην πορτογαλική οικονομία 78 δισεκατομμυρίων. Στο πρόγραμμα θα συμμετείχαν εξίσου:

- α) το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
- β) το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
- γ) η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η συμμετοχή του καθένα από τους τρεις φορείς θα ήταν 26 δισεκατομμύρια Ευρώ. Το πρόγραμμα διάσωσης της Πορτογαλίας είχε και αυτό τρεις κύριους άξονες:

- α) Δημοσιονομική προσαρμογή και διόρθωση του υπερβάλλοντος ελλείμματος μέχρι το 2013. Η προσαρμογή αυτή θα γινόταν με σωστότερο έλεγχο του προϋπολογισμού, καλύτερη διαχείριση των δημόσιων επιχειρήσεων, με αλλαγές στο σύστημα υγείας και δημόσιας διοίκησης, καθώς και με ένα αρκετά φιλόδοξο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων.
- β) Ανακεφαλαιοποίηση και ενδυνάμωση του τραπεζικού τομέα. Το κόστος για την ενδυνάμωση του τραπεζικού συστήματος στην Πορτογαλία εκτιμάται στα 12 δισ.
- γ) Αλλαγές στην αγορά εργασίας και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, με καθιέρωση ευέλικτων μορφών εργασίας και μείωση του ανά μονάδα κόστους εργασίας.

4.7 Το δεύτερο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα.

Οι Ευρωπαίοι εταίροι αντιλήφθηκαν ότι το πρόγραμμα διάσωσης της Ελλάδας δεν προχωρούσε ικανοποιητικά. Οι διαρθρωτικές αλλαγές στην ελληνική οικονομία προχωρούσαν με πολύ αργούς ρυθμούς, ενώ τα αυστηρά μέτρα δημοσιονομικής

πειθαρχίας βύθιζαν τη χώρα σε ολοένα και βαθύτερη ύφεση. Το αποτέλεσμα ήταν το δημόσιο χρέος να αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θεωρείται αδύνατο να εξυπηρετηθεί από την ελληνική οικονομία. Ταυτόχρονα οι τράπεζες ήταν αδύναμες να στηρίξουν την οικονομία και οι προοπτικές ανάπτυξης ήταν μηδενικές. Η Γερμανία πρότεινε τον Ιούλιο του 2011 στους ιδιώτες επενδυτές να δεχτούν να γράψουν μία ζημία 50%, αποδεχόμενοι ένα κούρεμα της αξίας των ομολόγων που είχαν στην κατοχή τους, και έτσι στις 26/10/2011 οι ευρωπαίοι ηγέτες ενέκριναν το δεύτερο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα. Στο πρόγραμμα αυτό θα μεταφέρονταν και οι υπολειπόμενες δόσεις από το πρώτο πρόγραμμα διάσωσης δηλαδή 24,4 δις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και 10 δις από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Το δεύτερο πακέτο στήριξης της ελληνικής οικονομίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση είχε κόστος 144 δις Ευρώ. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται τα χρήματα που θα δίνονταν για την ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών (μέχρι 48 δις), νέα κεφάλαια για την χρηματοδότηση του κρατικού προϋπολογισμού 36,7δις και 30 δις περίπου για την εθελοντική ανταλλαγή των ομολόγων, αφού στους ομολογιούχους που έχουν ελληνικά ομόλογα θα δίνονταν νέα ομόλογα του EFSF. Το πρόγραμμα για την εθελοντική συμμετοχή στο PSI ξεκίνησε στις 24/02/2012 και ολοκληρώθηκε στις 08/03/2012. Ποσοστό 85,8% από τους ιδιώτες επενδυτές, κατόχους ελληνικών ομολόγων αποφάσισαν τη συμμετοχή τους στην εθελοντική αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους. Με την ενεργοποίηση των CAC δηλαδή των ρητρών συλλογικής δράσης, η συμμετοχή τους αυξήθηκε στο 95,7%. Τελικά, αποφασίστηκε μία μείωση της ονομαστικής αξίας του ελληνικού χρέους που κατείχαν οι ιδιώτες επενδυτές σε ποσοστό 53,5%, δηλαδή το ελληνικό χρέος μειώθηκε κατά περίπου 107 δις Ευρώ. Με τον τρόπο αυτό, θεωρούνταν ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να πιάσει το στόχο του 120% του χρέους προς το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν έως το 2020.

4.8 Τα προγράμματα διάσωσης της Κύπρου και της Ισπανίας

Η Κύπρος έγινε το τέταρτο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ζήτησε την οικονομική βοήθεια. Στις 25 Ιουνίου 2012 η Κυπριακή κυβέρνηση ζήτησε επίσημα την οικονομική βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο κύριος λόγος του αιτήματος βοήθειας ήταν η στήριξη των τραπεζικών της ιδρυμάτων. Παράλληλα η Κύπρος έκανε αίτημα για βοήθεια και στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, το οποίο δήλωσε ότι είναι έτοιμο να ενώσει τις δυνάμεις του με την Ευρώπη, προκειμένου να επανέλθει η χώρα

στην ανάπτυξη και να αποκατασταθεί ο ευάλωτος τραπεζικός τομέας. Το τρέχον διάστημα συζητούνται οι όροι και οι προϋποθέσεις της χορήγησης του δανείου αυτού, καθώς και το συνολικό ύψος του.

Την ίδια εποχή, δηλαδή το καλοκαίρι του 2012, η Ισπανία ζητούσε τη βοήθεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τη στήριξη του ισπανικού τραπεζικού τομέα. Ο στόχος ήταν η ανακεφαλαιοποίηση των προβληματικών ισπανικών τραπεζών και η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των αγορών. Ήδη το επιτόκιο δανεισμού της χώρας είχε φτάσει σε πολύ υψηλά επίπεδα, το καλοκαίρι του 2012, και η χώρα εφάρμοζε ένα πολύ σκληρό πρόγραμμα λιτότητας. Πράγματι το Eurogroup ενέκρινε τη βοήθεια στον ισπανικό τραπεζικό τομέα. Τελικά στις 3 Δεκεμβρίου 2012 η ισπανική κυβέρνηση ζήτησε επίσημα την εκταμίευση 39,5 δισεκατομμυρίων Ευρώ από τα οποία τα 37 δις θα χρησιμοποιούνταν για την ανακεφαλαιοποίηση των παρακάτω τραπεζών:

- BFA-Bankia
- Catalunya-Caixa
- NCG Banco
- Banco de Valencia

Το πρόγραμμα διάσωσης των ισπανικών τραπεζών είναι το πρώτο πρόγραμμα που υλοποιείται από τον ESM. Η μέγιστη διάρκεια των δανείων που θα χορηγηθούν για τη διάσωση των ισπανικών τραπεζών θα είναι τα 15 έτη και ο μέσος όρος τους θα είναι τα 12,5 έτη. Τα δάνεια θα χορηγηθούν στον FROB (Fondo de Reestructuración Ordenada Bancaria) που είναι ο ισπανικός οργανισμός τον οποίο δημιούργησε η ισπανική κυβέρνηση, για να πραγματοποιήσει την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών της. Αυτό θα συμβεί διότι ο ESM δεν έχει ακόμη τη δυνατότητα να χορηγεί απευθείας δάνεια στις ευρωπαϊκές τράπεζες.

4.9 Το τρίτο πρόγραμμα διάσωσης για την Ελλάδα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση με τα δύο προηγούμενα πακέτα στήριξε την ελληνική οικονομία και την προστάτεψε από τον κίνδυνο χρεοκοπίας και τη στάση πληρωμών. Παρόλα αυτά όμως, το χρέος συνέχιζε να αυξάνεται με ρυθμούς μεγαλύτερους από το αναμενόμενο. Η ύφεση στη χώρα συνέχιζε να βρίσκεται σε πολύ υψηλά επίπεδα, ενώ οι απαιτούμενες αλλαγές εφαρμόζονταν με πολύ αργούς ρυθμούς. Όταν έφτασε το

διάστημα κατά το οποίο θα λάμβανε η χώρα τη γενναία δόση, όπως αυτή προέκυπτε από το δεύτερο πακέτο διάσωσης, των 34 δις, οι ευρωπαίοι ηγέτες διαπίστωσαν ότι το πρόγραμμα για την Ελλάδα και πάλι δεν έβγαινε. Την άποψη αυτή συμμερίζονταν και οι εκπρόσωποι του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και ιδιαίτερα η πρόεδρος του κ. Christine Lagarde. Μάλιστα οι εκπρόσωποι του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου επέμεναν για μια πιο δραστική λύση και προέτρεψαν του ευρωπαίους ηγέτες και ιδιαίτερα τη γερμανίδα καγκελάρια Angela Merkel και τον γερμανό Υπουργό Οικονομικών Wolfgang Schäuble να δεχτούν μια νέα διαγραφή του ελληνικού χρέους, όμως οι ευρωπαίοι ηγέτες ήταν ανένδοτοι. Επίσης, σημαντικό πεδίο διαφωνίας τους ήταν ποιο επίπεδο του χρέους της Ελλάδας θα ήταν διαχειρίσιμο και θα κρίνονταν βιώσιμο.

Μετά από πολυήμερες διαπραγματεύσεις και έντονο παρασκήνιο αποφασίστηκε, στην τρίτη μεταξύ τους συνάντηση στις 13 Δεκεμβρίου 2012, το τρίτο σχέδιο διάσωσης της ελληνικής οικονομίας. Έπειτα από 12 ώρες συζητήσεων το IMF τελικά δέχτηκε ότι ένα χρέος της τάξης του 124% σε σχέση με το ΑΕΠ μέχρι το 2020 είναι αποδεκτό. Η συμφωνία προέβλεπε εκτιμήσεις ότι το χρέος από 190% ως ποσοστό του ΑΕΠ, που προβλέπεται να φτάσει στα τέλη του 2013, το 2020 θα ήταν 124%, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, και το 2022 θα είναι 110% σε σχέση πάντα με το ΑΕΠ (Volkery, 2012). Επίσης συμφωνήθηκε η εκταμίευση της δόσης των 34,3 δισεκατομμυρίων από το δεύτερο πακέτο για το Δεκέμβριο του 2012 και άλλων 14,8 δις για το πρώτο τρίμηνο του 2013. Συνολικά δηλαδή θα εκταμιευθούν 49,1 δις για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών, για επαναγορά χρέους και για χρηματοδότηση του προϋπολογισμού.

Μεταξύ άλλων, συμφωνήθηκε η λήψη μιας σειράς μέτρων, όπως μειώσεις των επιτοκίων στα δάνεια από το EFSF, επιμήκυνση της περιόδου αποπληρωμής των δανείων και επιστροφή των κερδών που αποκόμισαν οι κεντρικές τράπεζες από τις αγορές ελληνικών ομολόγων μέσω της Ευρωπαϊκής Τράπεζας. Επιπλέον η Ελλάδα θα ήταν έτοιμη να επαναγοράσει μέρος του χρέους της σε τιμή χαμηλότερη από την ονομαστική αξία, υποθέτοντας βέβαια ότι οι ιδιώτες επενδυτές θα επιθυμούσαν να πουλήσουν τα ομόλογά τους.

Επίσης τα προτεινόμενα μέτρα για να θεωρηθεί το ελληνικό χρέος βιώσιμο δεν αναφέρονται στη βιβλιογραφία σαν τρίτο πακέτο διάσωσης, διότι δεν εμπεριέχουν

καινούριες χρηματοδοτήσεις, όμως σίγουρα κοστίζουν στους διεθνείς πιστωτές χρήματα. Τα μέτρα αυτά είναι:

α) *μείωση του επιτοκίου του χρέους από το πρώτο πακέτο διάσωσης*. Το 2010 τα μέλη της Ευρωζώνης χορήγησαν στην Αθήνα συνολικά δάνεια 53 δισεκατομμυρίων με ένα επιτόκιο Euribor πλέον περιθωρίου 1,5%. Με τη συμφωνία αυτή το περιθώριο αναπροσαρμόζεται σε 0,9% και δύναται να αναπροσαρμοστεί εκ νέου σε 0,5% μόλις η Ελλάδα αποκτήσει ένα πρωτογενές πλεόνασμα.

β) *επιμήκυνση της διάρκειας αποπληρωμής των δανείων που χορηγήθηκαν στην Ελλάδα από το EFSF από τα 15 χρόνια στα 30 χρόνια*. Βέβαια μία επιμήκυνση της αποπληρωμής των δανείων του EFSF κατά 15 χρόνια δε θα έχει έναν άμεσο αντίκτυπο στη μείωση του χρέους μέχρι το 2020, όμως βελτιώνει τις συνθήκες για να επανέλθει μία χώρα στις αγορές και βοηθάει τη χώρα να πάρει μια ανάσα. Η εκτίμηση των ευρωπαίων και του EFSF είναι ότι θα μειωθούν οι ανάγκες χρηματοδότησης της χώρας κατά 44 δις Ευρώ.

γ) *επιστροφή των κερδών που αποκόμισαν οι κεντρικές τράπεζες από τις αγορές ελληνικών ομολόγων, μέσω της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στην δευτερογενή αγορά*. Το ποσό υπολογίζεται σε 11 δισεκατομμύρια.

δ) *εθελοντική επαναγορά ελληνικού χρέους*. Οι ηγέτες της Ευρωζώνης συμφώνησαν να προσφέρουν στους ιδιώτες επενδυτές 35 cents για κάθε ένα Ευρώ ομολόγων που κατέχουν. Τα ομόλογα διαπραγματεύονται αυτή τη στιγμή μεταξύ 20 και 30 cents ανάλογα με το πότε λήγουν. Αυτό βέβαια ενδέχεται να προκαλέσει αύξηση της τιμής των ομολόγων, εξαιτίας της ανακοίνωσης επαναγοράς και τελικά μπορεί να αποτρέψει τους επενδυτές από το να πουλήσουν τα ομόλογά τους. Οπότε τα αποτελέσματα του συγκεκριμένου μέτρου είναι αμφίβολα (Volkery, 2012).

Όλα τα παραπάνω βέβαια συμφωνήθηκαν με την προϋπόθεση η Ελλάδα να τηρήσει κατά γράμμα τις δεσμεύσεις της και να εφαρμόσει πιστά το πρόγραμμα. Ανεξάρτητα πάντως από το αν το τρίτο σχέδιο διάσωσης της ελληνικής οικονομίας θα έχει αποτέλεσμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει αποφασισμένη να προστατέψει, ακόμα και το πλέον αδύναμο μέλος της, με κάθε τρόπο.

Με τα τρία πακέτα στήριξης της ελληνικής οικονομίας, με τα αντίστοιχα πακέτα στήριξης της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας, της Ισπανίας, καθώς και με το πρόγραμμα βοήθειας που συζητείται αυτό το διάστημα για την Κύπρο, η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει

ξεκάθαρα ότι δεν πρόκειται να επιτρέψει καμία χώρα της Ευρωζώνης να χρεοκοπήσει. Αντίθετα είναι αποφασισμένη να στηρίξει τις οικονομίες τους, προσφέροντας οικονομική βοήθεια αλλά και τεχνογνωσία, προκειμένου να ξεπεραστεί η κρίση χρέους και η ύφεση, και να επανέλθουν οι οικονομίες των χωρών μελών της στην ανάπτυξη. Με τον τρόπο αυτό, εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα του κοινού νομίσματος και συμμετέχει ενεργά στη διατήρηση της σταθερότητας και στην αντιμετώπιση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια είναι η πιστή εφαρμογή των προγραμμάτων από τις χώρες που αντιμετωπίζουν πρόβλημα..

Παρόλα αυτά υπάρχουν πολλοί αναλυτές, οικονομολόγοι, πολιτικοί, καθηγητές πανεπιστημίου, οι οποίοι θεωρούν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει κάνει αρκετά για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους και ότι τελικά η Ευρώπη δε θα τα καταφέρει και θα καταρρεύσει. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν εκτιμήσεις ειδημόνων που στηρίζουν την άποψη αυτή.

4.10 Κριτική στις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τα τελευταία χρόνια, καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης, πολλοί είναι οι οικονομολόγοι, πολιτικοί, δημοσιογράφοι, αναλυτές, αλλά και απλοί πολίτες, που πιστεύουν ότι η Ευρωζώνη δε θα τα καταφέρει, και τελικά θα διασπαστεί. Εκτιμούν ότι η Ελλάδα δε θα μπορέσει να πιάσει τους στόχους για τη σταδιακή μείωση του ελλείμματος και τη δημιουργία πρωτογενούς πλεονάσματος, χωρίς ένα ακόμα «κούρεμα» του χρέους της. Οι ισχυρισμοί αυτοί έχουν λογική, αν αναλογιστεί κανείς ότι η Ελλάδα το 2013 θα συνεχίσει να αντιμετωπίζει προβλήματα, καθώς η ύφεση θα συνεχιστεί για πέμπτη συνεχόμενη χρονιά, οι δομικές αλλαγές εφαρμόζονται μεν, αλλά με πολύ αργούς ρυθμούς, και το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα παραμένει εύθραυστο. Οι ιδιωτικοποιήσεις οι οποίες είναι τόσο απαραίτητες για τον περιορισμό του δημόσιου τομέα και τη μείωση των δημοσίων δαπανών γίνονται με απελπιστικά αργούς ρυθμούς και πολλές φορές, ακόμα χειρότερα, απλά ψηφίζονται χωρίς να εφαρμόζονται ποτέ.

Ταυτόχρονα η Γερμανία, η αδιαμφισβήτητη πρωταγωνίστρια των εξελίξεων, στηρίζει μεν τις ευάλωτες χώρες αλλά απαιτεί «σιδηρά πειθαρχία». Φαίνεται δε, ότι δεν έχει τη διάθεση να προχωρήσει σε ρηξικέλευθες αλλαγές, τουλάχιστον πριν τις εκλογές τις, το φθινόπωρο του 2013. Πιθανότατα μετά τις εκλογές οι Γερμανοί να είναι περισσότερο διαλλακτικοί στο να συζητήσουν μια ενδεχόμενη νέα διαγραφή τμήματος

του ελληνικού χρέους. Η Ιταλία και η Ισπανία, ενώ αντιμετωπίζουν και οι ίδιες πολύ σοβαρά προβλήματα, η Ισπανία την τεράστια ανεργία και η Ιταλία την πολιτική αστάθεια και το υψηλότερο δημόσιο χρέος, είναι υποχρεωμένες να δανείζουν την Ελλάδα φθηνότερα από ότι μπορούν και οι ίδιες να δανειστούν (Economist,2012b). Κάτι τέτοιο βέβαια εύλογα επιβαρύνει περαιτέρω τον κρατικό τους προϋπολογισμό.

Όπως έδειξε και η πρόσφατη εμπειρία, οι Ευρωπαίοι δυσκολεύονται να συμφωνήσουν για το ποια είναι η σωστή τακτική, όσον αφορά το ζήτημα της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Πλέον πολλοί είναι αυτοί που ισχυρίζονται ότι το να καθυστερείς το «αναπόφευκτο», δηλαδή τη διάσπαση της Ευρωζώνης, είναι πολύ πιο επίπονο και πολύ πιο κοστογόνο (Economist 2012b).

Ο Hans Werner Sinn, καθηγητής οικονομικών στο πανεπιστήμιο του Μονάχου και πρόεδρος οικονομικών ερευνών του ινστιτούτου IFO, από καιρό υποστήριζε σφόδρα την έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη. Σε συνέντευξη του στο Spiegel ισχυρίζεται ότι οι χώρες οι οποίες αντιμετωπίζουν προβλήματα στην Ευρωζώνη, πρέπει να αποχωρούν προσωρινά, έως ότου αποκατασταθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας τους. Εάν για παράδειγμα η Ελλάδα αποχωρήσει από την νομισματική ένωση, αυτόματα το νέο της νόμισμα θα υποτιμηθεί έναντι του Ευρώ, οι Έλληνες θα αρχίσουν να αγοράζουν τα δικά τους προϊόντα, αφού τα εισαγόμενα θα είναι αρκετά ακριβότερα και οι πλούσιοι Έλληνες του εξωτερικού θα επιστρέψουν στην πατρίδα τους για να επενδύσουν. Το ινστιτούτο IFO έχει μελετήσει περισσότερες από 70 υποτιμήσεις νομισμάτων και έχει διαπιστωθεί ότι η ανάπτυξη ξεκινά μόλις ένα με δύο χρόνια μετά την υποτίμηση. Αντίθετα, το να επιτευχθεί η εσωτερική υποτίμηση, δηλαδή να γίνουν φθηνότερες οι χώρες και πιο ανταγωνιστικές, δεν είναι πάντα εφικτό. Ο Sinn υποστηρίζει στο Spiegel ότι η Ελλάδα και η Πορτογαλία πρέπει να γίνουν 30% - 40% λιγότερο ακριβές για να γίνουν ξανά ανταγωνιστικές. Κάτι τέτοιο όμως, είναι πάρα πολύ δύσκολο, αφού τα ποσοστά είναι πολύ υψηλά, ήδη ένα πολύ σκληρό πακέτο μέτρων έχει εφαρμοστεί, χωρίς ιδιαίτερα αποτελέσματα, και υπάρχει κίνδυνος να προκληθούν κοινωνικές αναταραχές. Αντίθετα, σε άλλες χώρες όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία η εσωτερική υποτίμηση είναι περισσότερο εφικτή, διότι αρκεί να μειώσουν τις τιμές του κατά 15% -20% για να ξαναγίνουν ανταγωνιστικές.

Απαισιόδοξος για την προοπτική ολοκλήρωσης της Ευρώπης υπήρξε και ο κορυφαίος οικονομολόγος, βραβευμένος με Νόμπελ, Paul Krugman, ο οποίος εκτίμησε ότι οι ευρωπαίοι ηγέτες δεν έχουν κάνει όσα πραγματικά ήταν απαραίτητα για τη

διασφάλιση της σταθερότητας στην Ευρωζώνη. Εμφανίστηκε σχεδόν βέβαιος στο Reuters ότι το Ευρώ τελικά δε θα αντέξει στις πιέσεις και θα καταρρεύσει. Παρόμοια ήταν και η άποψη του Αμερικανού οικονομολόγου, Ολλανδικής καταγωγής, Willem Buiter, ο οποίος είναι επικεφαλής οικονομολόγος της City Group και πρώην στέλεχος της τράπεζας της Αγγλίας. Ισχυρίστηκε ότι οι πιθανότητες της Ελλάδας να εγκαταλείψει το κοινό νόμισμα ήταν περίπου 90%, πιθανότατα μάλιστα και από την 1^η Ιανουαρίου του 2013. Τέλος, δεν ήταν λίγοι οι μεγαλοεπενδυτές και κερδοσκόποι, όπως ο George Soros και ο John Paulson, οι οποίοι εκτίμησαν ότι η Ευρώπη τελικά δε θα τα καταφέρει, στοιχημάτισαν μεγάλο μέρος των κεφαλαίων τους υπέρ αυτής της προοπτικής, με αποτέλεσμα να υποστούν σημαντικότερες ζημιές (Μαντικίδης,2013).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη του Jens Weidmann γερμανού οικονομολόγου και προέδρου της Bundesbank (Γερμανικής Κεντρικής Τράπεζας). Ο Weidmann οπαδός του Γερμανικού Νεοφιλελευθερισμού (Ordoliberalism) ασκεί κριτική στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους από τους Ευρωπαίους αξιωματούχους. Ισχυρίζεται ότι είναι λάθος οι αγορές κρατικών ομολόγων από το Ευρωσύστημα, δηλαδή από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και τις Ευρωπαϊκές Κεντρικές Τράπεζες που έχουν υιοθετήσει το Ευρώ, και ότι υπάρχει ο κίνδυνος η νομισματική πολιτική να γίνει ένα απλό εξάρτημα της δημοσιονομικής πολιτικής. Σε αυτήν την περίπτωση, είναι πολύ πιθανό να μην προχωρήσουν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση(Το Βήμα, 2012). Επίσης μνημονεύει τον Walter Eucken, έναν εκ των θεμελιωτών του Γερμανικού Νεοφιλελευθερισμού, ασκώντας κριτική στο 3^ο πρόγραμμα διάσωσης της ελληνικής οικονομίας. Αναφέρει ότι η ομαλή λειτουργία των αγορών βασίζεται στην «αναγνώριση της ευθύνης» και στην αξιοπιστία. Όμως η συνεχής βοήθεια προς την Ελλάδα υπονομεύει την κυρίαρχη γερμανική θεωρία ότι το κράτος πρέπει να αφήνει την αγορά να λειτουργεί ελεύθερα, εντός ενός πλαισίου όμως, αυστηρών κανόνων(Economist, 2012c).

Αξίζει να γίνει αναφορά και στη θέση των οίκων αξιολόγησης, όσον αφορά το ζήτημα της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Οι οίκοι αξιολόγησης εκτιμούν ότι ναι μεν η Ευρώπη έχει κάνει κάποια βήματα προς τη σωστή κατεύθυνση, όχι όμως αρκετά. Αυτός είναι και ο λόγος που ο οίκος αξιολόγησης Standard & Poor's, έχει αξιολογήσει τον ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης με AA+ και όχι με AAA, που είναι η καλύτερη δυνατή βαθμολογία. Την απόφαση της Standard & Poor's ακολούθησε και ο οίκος Moody's που επίσης υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα του ESM και του EFSF. Η απόφαση αυτή ακολούθησε την υποβάθμιση της Γαλλίας και, όσο και αν ο πρόεδρος

του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας Klaus Regling δήλωνε ότι η απόφαση αυτή της Moody's είναι δύσκολο να κατανοηθεί,(Monaghan, 2012) είναι γεγονός ότι η ανησυχία για τις προοπτικές της Ευρωζώνης, αλλά και για την ύφεση σε παγκόσμιο επίπεδο δεν έχουν εκλείψει.

Την άποψη αυτή, ότι δηλαδή η Ευρώπη δεν έχει κάνει αρκετά, συμμερίζονται οι Clas Wihlborg και Thomas D.Willett καθηγητές στα πανεπιστήμια του Princeton και της Virginia αντίστοιχα, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η κρίση στην Ευρωζώνη οφείλεται κυρίως στην έλλειψη προσοχής και στην υπερβολική αισιοδοξία που έδειξαν οι ευρωπαίοι ηγέτες στο ξεκίνημά της, ως προς την αντιμετώπισή της, και όχι τόσο στην υπερβολική αντίδραση των αγορών. Αναγνωρίζουν βέβαια ότι σημαντικό ρόλο στο να μη λάβουν οι ευρωπαίοι ηγέτες δράση νωρίτερα, ήταν το γεγονός των ψευδών στατιστικών στοιχείων που έδινε η ελληνική πλευρά, όσον αφορά το έλλειμμα της. Οι ανακοινώσεις ότι το ελληνικό πρόβλημα αποτελούσε απειλή για το Ευρώ και τη συνοχή της Ευρωζώνης έγινε μία αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Ισχυρίζονται επίσης ότι το σύμφωνο ανταγωνιστικότητας ήταν ανεπαρκές για να περιορίσει τις ανισότητες εντός της Ευρωζώνης, καθώς και ότι μία οικονομική ένωση, χωρίς πολιτική ένωση είναι καταδικασμένη να αποτύχει.

Θα αποτελούσε πραγματική παράλειψη να μη γίνει αναφορά και στην κριτική που δέχθηκαν οι ευρωπαϊκοί χειρισμοί στο ζήτημα της αντιμετώπισης της κρίσης χρέους από τις ΗΠΑ. Η αμερικανική κυβέρνηση μέσω του προέδρου της Barack Obama, και κυρίως, μέσω του υπουργού εξωτερικών της Timothy Geithner, προέτρεψαν ουκ ολίγες φορές τους ευρωπαίους αξιωματούχους να αντιμετωπίσουν πιο αποφασιστικά την κρίση χρέους (Talley, 2012), θεωρώντας ότι οι έως τώρα ενέργειές τους βρίσκονται μεν στο σωστό δρόμο, όμως δεν επαρκούν. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Geithner, όταν η κρίση βρισκόταν στο αποκορύφονα της, το Σεπτέμβριο του 2011, σε συνάντηση που είχε με τον πρόεδρο του Eurogroup, Jean Claude Juncker, επισήμανε ότι η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι λάθος, αφού βασίζεται στη λιτότητα και όχι στην ανάπτυξη. Προέτρεψε τους Ευρωπαίους ομολόγους του να αυξήσουν τις κρατικές δαπάνες και να μειώσουν τους φόρους, για να ξεπεράσουν την κρίση. Ωστόσο φάνηκε η διαφορά αντιλήψεων με τους Ευρωπαίους ηγέτες, αφού στο περιθώριο της συνόδου ο «ήπιος» Juncker παραδέχθηκε ότι κατά καιρούς υπάρχει διαφορά απόψεων με τους Αμερικανούς συναδέλφους του και δήλωσε «κομπά» ότι δε βλέπει περιθώρια για την εφαρμογή νέων πακέτων τόνωσης στην Ευρωζώνη, που προϋποθέτουν δημοσιονομικό κόστος(Το Βήμα, 2011).

Η κριτική που ασκήθηκε όλο αυτό το διάστημα ήταν έντονη, αν και οι Ευρωπαίοι προσπαθούσαν να πείσουν ότι έχουν υπό έλεγχο την κατάσταση. Ιδιαίτερα η Γερμανίδα Καγκελάρια Angela Merkel με το Γάλλο πρώην πρόεδρο Nicolas Sarkozy, ενωμένοι σαν μία γροθιά, υπεραμύνονταν της πολιτικής τους στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους. Το ίδιο έκανε και ο Γερμανός υπουργός οικονομικών Wolfgang Schäuble, ζητώντας από τον Geithner και τους Αμερικανούς να μην παρεμβαίνουν, και προτρέποντας τους να ασχοληθούν με τη δική τους οικονομία και τα τεράστια ελλείμματά τους. Ο Schäuble υπέρμαχος της Ευρωπαϊκής πολιτικής στο ζήτημα της αντιμετώπισης της κρίσης χρέους χαρακτηρίζει τον Hans Werner Sinn, καθηγητή χωρίς αίσθηση (Professor Un-Sinn), κάνοντας ένα λογοπαίγνιο με το όνομά του! Ο Weidmann από την μεριά του αν και έχει μία τόσο καίρια θέση, πρόεδρος της Bundesbank και μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ΕΚΤ, δείχνει απομονωμένος (Economist,2012c).

4.11 Γερμανικός Τύπος : Τα Προγράμματα για την Ελλάδα δεν είναι αρκετά !

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις των γερμανικών εφημερίδων, όσον αφορά τις προοπτικές επίλυσης του ελληνικού ζητήματος. Οι Financial Times Deutschland αναφέρουν ότι «ελάχιστοι αμφιβάλουν ότι τελικά η Ελλάδα θα χρειαστεί ένα νέο κούρεμα του χρέους και ότι θα παραμείνει εκτός αγορών για αρκετά χρόνια ακόμη». Συμπληρώνουν ότι θα παραμείνει εξαρτημένη από την διεθνή βοήθεια για αρκετά μεγάλο διάστημα. Η αριστερή ημερήσια εφημερίδα Die Tageszeitung γράφει ότι μετά από τρία χρόνια κρίσης στην Ελλάδα θα περίμενε κανείς από την Ευρώπη μία πιο ξεκάθαρη στρατηγική. Αντίθετα, θεωρεί ότι το σχέδιο που παρουσιάστηκε μετά τις διαπραγματεύσεις του Eurogroup και του IMF έχει πολλά «θολά» σημεία και θεωρεί ότι δε θα διαρκέσει. Η εφημερίδα συνεχίζοντας κάνει κριτική στους χειρισμούς των ευρωπαίων, λέγοντας ότι η Ευρώπη δεν έχει μάθει καθόλου από τα λάθη της και ότι τα μέτρα λιτότητας πρέπει να σταματήσουν γιατί κάνουν κακό στην οικονομία. Τέλος συγκρίνει της Ελλάδα με την Ισλανδία και λέει, ότι αν και η κρίση στην Ισλανδία ήταν ακόμα χειρότερη η κυβέρνηση του Reykjavik κατάφερε να κάνει την οικονομία να ορθοποδήσει, ενώ η Ελλάδα εξακολουθεί να υποφέρει (Hawley, 2012).

Η κεντροαριστερή εφημερίδα Suddeutsche Zeitung αναγνωρίζει ότι η «μικρή Ελλάδα είναι στο μάτι του Κυκλώνα» και παραδέχεται ότι, αν η Ευρώπη θέλει να

διατηρήσει το Ευρώ, πρέπει ταυτόχρονα να στηρίζει την Ελλάδα. Στηρίζει την πολιτική σε γενικές γραμμές της κυβέρνησης, αφού λέει ότι το γεγονός ότι κερδήθηκε χρόνος για την επίλυση του ελληνικού ζητήματος, είναι θετικό και ότι οι άλλες χώρες που χτυπήθηκαν από την κρίση θα μπορέσουν να γίνουν ανταγωνιστικές για να βοηθήσουν στην χρηματοδότηση της Ελλάδας στο μέλλον, διότι η Γερμανία δεν μπορεί να το κάνει μόνη της αυτό. Η συντηρητική ημερήσια εφημερίδα Die Welt αναφέρει ότι οι γερμανοί φορολογούμενοι έχουν από καιρό αντιληφθεί ότι στο τέλος αυτοί θα πρέπει να καλύψουν μέρος του κόστους για τη διάσωση της Ελλάδας. Σε κάθε περίπτωση όμως, το Υπουργείο Οικονομικών αντιμετωπίζει ορθά το ελληνικό ζήτημα και ενεργεί θεωρώντας δεδομένο ότι η Ελλάδα θα μπορέσει μία μέρα να ξεπληρώσει τα χρέη της. Προτρέπει μάλιστα την κυβέρνηση αυτή η μέρα να μην είναι στο πολύ μακρινό μέλλον!

Τέλος, η ημερήσια οικονομική εφημερίδα Handelsblatt αναφέρει ότι η συμφωνία για το τρίτο πρόγραμμα διάσωσης της ελληνικής οικονομίας πάρθηκε με το σκεπτικό να αποφευχθεί ένα νέο κούρεμα του ελληνικού χρέους μέχρι τις γερμανικές εκλογές το φθινόπωρο του 2013. Αμφισβητεί όμως έντονα το αν το τρίτο πακέτο διάσωσης θα είναι η λύση για το ελληνικό πρόβλημα (Hawley, 2012).

4.12 Ο Ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου

Η ελληνική κυβέρνηση μπορεί το Μάρτιο του 2010 να έπαιξε ένα διπλωματικό παιχνίδι πίεσης στους αξιωματούχους της Ε.Ε, λέγοντας πως εάν δεν μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει τις κατάλληλες αποφάσεις, τότε η χώρα πρέπει να σκεφτεί και τη λύση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Πολλοί Ευρωπαίοι τότε δεν είδαν με καλό μάτι την παρέμβαση του IMF στα εσωτερικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όμως η Γερμανία σήκωσε το γάντι της πρότασης-πρόκλησης της ελληνικής κυβέρνησης και επέμενε να συμπεριληφθεί και το IMF στο πρόγραμμα βοήθειας προς την Ελλάδα, ως πιο έμπειρο και εξειδικευμένο σε θέματα χρηματοδότησης χωρών με προβλήματα χρέους.

Η Ελλάδα όμως στο πρόσωπο του IMF βρήκε τελικά ένα απροσδόκητο σύμμαχο. Το τελευταίο διάστημα οι διαφωνίες της προέδρου του IMF Christine Lagarde, ως προς την σωστή αντιμετώπιση του ελληνικού ζητήματος αλλά και γενικότερα της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη είναι έντονες με τους ευρωπαίους ηγέτες και ιδιαίτερα με τη γερμανίδα καγκελάρια και το γερμανό υπουργό εξωτερικών. Οι

εκπρόσωποι του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ισχυρίζονται ότι το πολύ αυστηρό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής έχει οδηγήσει τη χώρα σε μία ύφεση βαθύτερη από το αναμενόμενο. Υποστηρίζουν επίσης, ότι η χώρα δε θα καταφέρει τελικά να ανταποκριθεί στην εξυπηρέτηση του χρέους της και θα χρειαστεί ένα καινούριο «γενναίο κούρεμα» της αξίας των ομολόγων της.

Ανεξάρτητα πάντως από το αν το IMF εξυπηρετεί κάποια συμφέροντα της αντίπερα όχθης του Ατλαντικού ή αν είναι απλώς πραγματιστές που αντιλαμβάνονται ότι το πρόγραμμα για την Ελλάδα δε βγαίνει, είναι αντικειμενική πραγματικότητα ότι με τη στάση του πίεσε τους ευρωπαίους ηγέτες να αντιληφθούν ότι κάτι πρέπει να αλλάξουν στους όρους της δανειακής σύμβασης της Ελλάδος. Καταρχήν, δόθηκε μία παράταση 2 ετών για να επιτύχει η χώρα το πρωτογενές πλεόνασμα στον προϋπολογισμό της. Έπειτα αναθεωρήθηκε ο στόχος για το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ από 120% σε 124% το 2020. Τέλος μειώθηκαν τα επιτόκια από το πρώτο πακέτο διάσωσης και επιμηκύνθηκε η διάρκεια αποπληρωμής των ομολόγων. Οι ελαφρύνσεις αυτές και οι αναπροσαρμογές των στόχων οφείλονται κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στη στάση του IMF, το οποίο δηλώνοντας ότι το πρόγραμμα για την Ελλάδα δε βγαίνει, και απειλώντας ότι εάν δε γίνει ένα νέο κούρεμα του χρέους θα αποχωρήσει από τη συμμετοχή του στο ελληνικό πρόγραμμα, πίεσε την Ευρώπη να βρει μία πραγματικά βιώσιμη λύση. Όσον αφορά την Ελλάδα, η χώρα πράγματι βρήκε έναν σύμμαχο, αφού με τον τρόπο αυτό, όποια ενδεχόμενα μέτρα παρθούν - σε περίπτωση νέας απόκλισης από το χρονοδιάγραμμα - θα είναι πιο ήπια για τις κοινωνικές ομάδες.

Συμπερασματικά το IMF ανήκει ξεκάθαρα σε αυτούς που πιστεύουν ότι τα μέτρα που λαμβάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους δεν είναι αρκετά. Αντίθετα θεωρεί ότι για να προχωρήσει η Ευρώπη και η Ευρωζώνη στο επόμενο επίπεδο, αυτό της ολοκλήρωσης, απαιτείται ρεαλιστικότερη αντιμετώπιση της οικονομικής κατάστασης καθώς και των προβλημάτων χρέους, που αντιμετωπίζουν οι πιο αδύναμες οικονομίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΜΟΝΙΜΟΤΕΡΗ ΛΥΣΗ

Η Ευρώπη, έστω και καθυστερημένα, δείχνει να αντιλαμβάνεται την κρισιμότητα της κατάστασης, και όπως και στο παρελθόν, δείχνει, τώρα που χρειάζεται, έτοιμη για να κάνει το επόμενο βήμα προς την ολοκλήρωση. Μπορεί οι πολέμιοι της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης να ισχυρίζονται ότι οι ηγέτες της δεν έχουν το ειδικό βάρος που χρειάζεται για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση, όμως η Ευρώπη έχει στο τιμόνι των κυριότερων οργάνων της πλέον ηγέτες με όραμα ευρωπαϊκό που επιθυμούν ειλικρινά να δώσουν λύση στα προβλήματα. Για το λόγο αυτό έχουν συζητήσει και συμφωνήσει με τους ευρωπαίους ηγέτες και υπουργούς οικονομικών ένα πρόγραμμα μέτρων που θα ισχυροποιήσει τους οικονομικούς δεσμούς μεταξύ των κρατών μελών, θα αμβλύνει τις μεγάλες ανισότητες, ιδιαίτερα μεταξύ των χωρών του ευρωπαϊκού βορρά και του νότου, και θα επιτρέψει στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις Ευρωζώνης να ξανακερδίσουν την ανταγωνιστικότητα τους και να επιστρέψουν στην ανάπτυξη.

5.1 Κύριοι άξονες Ευρωπαϊκής προοπτικής

Ο διευθύνων σύμβουλος του EFSF και πρόεδρος του ESM Klaus Regling σε διεθνή συνέδρια, τόσο στη Σιγκαπούρη τον Αύγουστο του 2012, όσο και στην Κοκκόλα στη Φινλανδία τον Ιούνιο του 2012, μίλησε για τα προβλήματα που αντιμετώπισε η Ένωση τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της παγκόσμιας ύφεσης και της κρίσης χρέους. Δήλωσε χαρακτηριστικά: «Ζούμε σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο που η αλληλεπίδραση και η αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ των χωρών είναι πολύ έντονη. Η παγκοσμιοποίηση είναι πολύ ευχάριστη τις καλές εποχές, όταν δηλαδή υπάρχει οικονομική άνθηση και ανάπτυξη της οικονομίας, όμως γίνεται πολύ δυσάρεστη όταν υπάρχει ύφεση». Πράγματι η κρίση απέδειξε περίτρανα την πολυπλοκότητα και την αλληλεξάρτηση που υπάρχει στην παγκόσμια οικονομία. Αναφέρθηκε διεξοδικά στις ενέργειες που έγιναν για την αντιμετώπιση της κρίσης και υπεραμύνθηκε των επιλογών των ηγετών της. Το πλέον ενδιαφέρον όμως, σημείο των ομιλιών του ήταν αναφορικά με το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης. Δήλωσε ότι, για να κάνει η Ευρώπη το επόμενο βήμα και να προχωρήσει προς την ολοκλήρωση, απαιτούνται μία σειρά από

προϋποθέσεις, ενώ ανέφερε επίσης ότι η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα κινηθεί σε τέσσερις κύριους άξονες τα επόμενα χρόνια:

- τραπεζική ένωση
- δημοσιονομική ένωση
- οικονομική ένωση
- πολιτική ένωση

5.2 Τραπεζική Ένωση

Όσον αφορά την τραπεζική ένωση, ο Regling δήλωσε ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα αναλάβει αυξημένες αρμοδιότητες και θα αναβαθμιστεί περαιτέρω ο ρόλος της. Προανήγγειλε τη δημιουργία ενός ενιαίου μηχανισμού επίβλεψης των τραπεζικών ιδρυμάτων και επίλυσης δυνητικών προβλημάτων τους, με περιοχή ευθύνης ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, και όχι μόνο στις χώρες της Ευρωζώνης. Αναφέρθηκε τέλος σε ένα ενιαίο ευρωπαϊκό σύστημα εγγύησης καταθέσεων για να πάψουν οι ανησυχίες των καταθετών και να σταματήσει η απόσυρση τους, που διογκώνει το ήδη υπάρχον πρόβλημα ρευστότητας που υπάρχει στην αγορά.

Τις απόψεις του για την τραπεζική ένωση συμμερίζεται απόλυτα ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Mario Draghi ή Σούπερ Μάριο, όπως αποκαλείται από σημαντική μερίδα του τύπου, λόγω της πολύ επιτυχημένης πολιτικής του έως σήμερα στη διαχείριση της κρίσης χρέους. Ο Draghi σε ομιλία του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 17 Δεκεμβρίου 2012 στις Βρυξέλλες, κατά τη διάρκεια συνεδρίασης της επιτροπής οικονομικών και νομισματικών υποθέσεων, χαιρέτισε τη συμφωνία των υπουργών οικονομικών του ECOFIN για την ίδρυση του SSM (Single Supervisory Mechanism), δηλαδή του ενιαίου μηχανισμού επίβλεψης των τραπεζικών ιδρυμάτων. Δήλωσε επίσης ότι ο μηχανισμός αυτός θα βοηθήσει στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στον τραπεζικό τομέα, θα επιτρέψει στην αγορά διατραπεζικού δανεισμού να ανακάμψει, και θα αυξήσει τις ροές κεφαλαίων διασυνοριακά. Σε συνδυασμό μάλιστα με την προοπτική απευθείας ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζικών ιδρυμάτων από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, και με τη δημιουργία του SRM (Single Resolution Mechanism) δηλαδή ενός «ενιαίου μηχανισμού επίλυσης προβλημάτων», δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μία βαθύτερη τραπεζική ένωση, που θα θωρακίσει την Ευρώπη, και θα περιορίσει την αλληλεπίδραση μεταξύ κρατών

με προβλήματα χρέους και των τραπεζικών τους ιδρυμάτων. Ο Draghi κατέληξε λέγοντας ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα ξεκινήσει τις διεργασίες, ώστε ο Ενιαίος Μηχανισμός Επίβλεψης να ιδρυθεί σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι απόψεις του Jörg Asmussen, ανώτατου διοικητικού μέλους του συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και πρώην υφυπουργού οικονομικών της Γερμανίας. Σε διεθνές οικονομικό συνέδριο στη Φρανκφούρτη, δύο μόλις μέρες μετά την ομιλία του Draghi στις Βρυξέλλες, ο Asmussen ασπάζεται την άποψη του Draghi ότι η συμφωνία για τη δημιουργία του SSM (Single Supervisory Mechanism) είναι πολύ σημαντική. Όμως, έχοντας και αυτός το «μόνιμο άγχος των συμπατριωτών του...!», να μη κοστίζει η κρίση χρήματα στους φορολογούμενους, δηλώνει ότι ο μόνος τρόπος για να εξασφαλιστεί μία χρηματοπιστωτική ένωση, είναι η όσο το δυνατόν συντομότερη δημιουργία του SRM (Single Resolution Mechanism)

Εξηγεί τη θέση χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του Henry Kaufman, διάσημου οικονομολόγου. Σε τηλεοπτική συνέντευξη που έδωσε ο Kaufman την 1 Απριλίου του 2008, είχε δηλώσει ότι : “if some banks are too big to fail, then they should be very closely supervised” (Chorafas, 2009, p 38). Είπε δηλαδή ότι εάν κάποιες τράπεζες είναι πολύ μεγάλες για να αφεθούν στην τύχη τους, τότε πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος για να επιτηρηθούν. Ο Kaufman συμπλήρωσε μάλιστα, ότι περίπου 25 με 30 τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι πολύ μεγάλα για να επιτραπεί να αποτύχουν-χρεοκοπήσουν, και γι’ αυτό το λόγο πρέπει να υπάρχει μία ειδική εποπτική αρχή που να τα παρακολουθεί σταθερά (Chorafas, 2009).

Ο Asmussen, δανειζόμενος την «ορολογία» του Kaufman, όμως χωρίς να αναφέρει το όνομα του, προσπαθώντας να επιχειρηματολογήσει υπέρ της δημιουργίας του SSM και του SRM, αναφέρει στην ομιλία του ότι έως τώρα η προτιμότερη στρατηγική ήταν η διάσωση των πολύ μεγάλων τραπεζών. Ο λόγος ήταν ότι το μέγεθος τους και οι αλληλεξαρτήσεις τους ήταν τέτοιες, που δεν επέτρεπαν να ρισκάρουν το ενδεχόμενο μη διάσωσής τους. Με τη δημιουργία των δύο Μηχανισμών Επίβλεψης και Επίλυσης τραπεζικών θεμάτων θα υπάρχει η δυνατότητα να εξακριβώνεται, τότε μία τράπεζα είναι βιώσιμη και τότε όχι. Επιπλέον θα εντοπίζονται τυχόν προβλήματα πιο σύντομα και οι αποφάσεις θα λαμβάνονται πιο γρήγορα, προστατεύοντας με τον τρόπο αυτό, τόσο τους μετόχους των τραπεζών, όσο και τους απλούς φορολογούμενους.

Πάντως, ανεξάρτητα από το αν το πείραμα της δημιουργίας του ελεγκτικού μηχανισμού των τραπεζών, των αυξημένων αρμοδιοτήτων της ΕΚΤ και της απευθείας ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών που θα κριθούν βιώσιμες από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας, στεφθεί με επιτυχία, το γεγονός της πλήρης ταύτισης απόψεων του διοικητή της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Mario Draghi με τον Klaus Regling διοικητή του ESM είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό. Το να έχει η Ευρώπη σε δύο τόσο καίριες θέσεις για τη διαμόρφωση της πολιτικής της, στελέχη με κοινές πεποιθήσεις και κοινό όραμα για το μέλλον της Ευρώπης, είναι μία εγγύηση ότι θα καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί και απαραίτητη προϋπόθεση για την προοπτική ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Απόδειξη της πλήρους ταύτισης απόψεων είναι το γεγονός ότι ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Mario Draghi σε συνέδριο που έγινε στο Παρίσι στις 30 Νοεμβρίου 2012 μίλησε και αυτός για τους τέσσερις κύριους άξονες που θα έχει η οικονομική και νομισματική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συμφώνησε με τον Regling ότι, εκτός από την τραπεζική ένωση, απαραίτητες προϋποθέσεις για μία ισχυρή Ευρώπη είναι η δημοσιονομική και η οικονομική ένωση. Δήλωσε μάλιστα ότι έχουν τις διαβεβαιώσεις των κυβερνήσεων όλων των χωρών της Ευρωζώνης να προχωρήσουν στις απαραίτητες αλλαγές, ώστε να αντιμετωπιστεί η κρίση χρέους στην Ευρωζώνη και να μπορέσει η Ένωση να βγει από την κρίση πιο ισχυρή. Όσον αφορά την δημοσιονομική και οικονομική ένωση ο Draghi εξυμνεί τις προσπάθειες των αδύναμων οικονομιών του Νότου και της Ιρλανδίας, οι οποίες με την αύξηση των εξαγωγών τους και την ταυτόχρονη μείωση του ανά μονάδα κόστους παραγωγής, έχουν αρχίσει να κερδίζουν και πάλι την ανταγωνιστικότητά τους. Τέλος, δηλώνει ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει ένα μονιμότερο σχέδιο λύσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και αντιμετώπισης της κρίσης, είναι η ύπαρξη πνεύματος συνεργασίας μεταξύ των χωρών και η άμβλυση των δημοσιονομικών και οικονομικών ανισοτήτων.

Τέλος μία ακόμα απόδειξη της ταύτισης απόψεων που δείχνει να επικρατεί πλέον στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε ένα προσχέδιο του πως οραματίζονται το μέλλον, σε βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο, οι πρόεδροι των 4 κυριότερων οργάνων της. Σε μία κοινή τους αναφορά ο Herman Van Rompuy, πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, ο Jose Manuel Barroso, πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο Jean Claude Juncker, πρόεδρος

του Eurogroup και ο Mario Draghi πρόεδρος της ΕΚΤ κάνουν λόγο για την ανάγκη πραγματικής Δημοσιονομικής και Οικονομικής Ένωσης.

5.3 Δημοσιονομική – Οικονομική Ένωση

5.3.1 Fiscal Compact

Ο Klaus Regling γίνεται πιο συγκεκριμένος και μιλάει για ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έχει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την ανάπτυξη της πιο αδύναμης Ευρωπαϊκής Περιφέρειας. Αναγνωρίζει και αυτός τις προσπάθειες των χωρών για δημοσιονομική προσαρμογή και δηλώνει ότι είναι στο σωστό δρόμο. Κάνει λόγο για μία καινούρια συνθήκη με στόχο τη σταθερότητα, τη συνεργασία και την διακυβέρνηση στην Ευρωζώνη (Treaty on Stability Coordination and Governance (TSCG)), και το δημοσιονομικό κομμάτι της συνθήκης, το γνωστό δημοσιονομικό σύμφωνο (Fiscal Compact). Το σύμφωνο αυτό είναι η εξέλιξη του προηγούμενου σύμφωνου σταθερότητας και ανταγωνιστικότητας (Stability and Growth Pact) το οποίο έτυχε «χαλαρής» αντιμετώπισης από τις χώρες της Ευρωζώνης, ακόμα και από τις πλέον ισχυρές. Αντίθετα το δημοσιονομικό σύμφωνο, το οποίο οι χώρες είναι υποχρεωμένες να το περάσουν μέσα από τα κοινοβούλιά τους, είναι ένα βήμα για τη δημιουργία μίας σταθερής ένωσης και μία απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους και την ολοκλήρωση της Ευρώπης.

5.3.2 European Semester

Ο πρόεδρος του ESM κάνει λόγο επίσης για το «European Semester». Το πρώτο εξάμηνο κάθε χρόνου όλες οι χώρες, και ιδιαίτερα όσες αντιμετωπίζουν δημοσιονομικά προβλήματα θα ελέγχονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και από τους εταίρους τους για την πιστή τήρηση του προϋπολογισμού, καθώς και για τις διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία τους. Στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται παρέκκλιση από τον στόχο θα λαμβάνονται μέτρα κατά την κατάρτιση του νέου προϋπολογισμού. Με τον τρόπο αυτό ο έλεγχος θα είναι συνεχής και πιο αποτελεσματικός. Τέλος, στις περιπτώσεις που θα διαπιστώνονται επαναλαμβανόμενες αποτυχίες τήρησης του προγράμματος και των συστάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αυτό θα έχει σοβαρές συνέπειες στα κράτη μέλη.

Έως τώρα αποδείχθηκε ότι δεν μπορούσε να γίνει σωστός έλεγχος, όσον αφορά τους οικονομικούς δείκτες των χωρών μελών. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Ελλάδα η οποία δεν παρουσίαζε τα πραγματικά οικονομικά δεδομένα και εμφάνιζε ένα διαχειρίσιμο έλλειμμα ύψους 5% - 6% ενώ το πραγματικό της έλλειμμα, κατά το ξέσπασμα της κρίσης ήταν σχεδόν τριπλάσιο. Πλέον με το European Semester, στην αρχή κάθε έτους θα γίνεται έλεγχος από την Commission και έτσι αναγκαστικά τα κράτη μέλη θα πρέπει να εφαρμόσουν το πρόγραμμα, εάν δε θέλουν να έχουν συνέπειες. Με την προϋπόθεση ότι το «European Semester» θα έχει πιστή εφαρμογή, και όχι «χαλαρή» όπως παλαιότερες προτάσεις, είναι βέβαιο ότι η δημοσιονομική και οικονομική ένωση θα είναι πιο κοντά, και η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πλησιάσει ακόμα περισσότερο στην ολοκλήρωση.

5.3.3 Eurobonds

Αρκετές φορές έχει συζητηθεί η πρόταση των Ευρωομολόγων ως τρόπος αντιμετώπισης της κρίσης και της έλλειψης εμπιστοσύνης που υπάρχει στην αγορά. Η ελληνική πλευρά, από το ξεκίνημα της κρίσης, θεωρούσε ότι η εισαγωγή των Ευρωομολόγων θα ηρεμούσε τις αγορές και θα βοηθούσε την Ευρωζώνη να ξεπεράσει την κρίση. Στο συγκεκριμένο θέμα συναντούσε τη σθεναρή αντίσταση της γερμανικής πλευράς και ιδιαίτερα της γερμανίδας καγκελαρίου Angela Merkel και του Υπουργού Οικονομικών Wolfgang Schäuble. Με τα Ευρωομόλογα τα μέλη της Ευρωζώνης θα έχουν τη δυνατότητα να δανείζονται όποτε χρειαστεί. Τα ομόλογα αυτά θα είναι εγγυημένα από το σύνολο των μελών της Ευρωζώνης. Το ερώτημα βέβαια σε αυτή την περίπτωση είναι, εάν θα τα εγγυούνται πράγματι όλα τα μέλη της Ευρωζώνης ή μόνο οι πιο ισχυρές χώρες, όπως η Γερμανία και η Γαλλία. Και αν τελικά πρέπει να τα εγγυηθούν οι ισχυρές χώρες, αυτό θα γίνει αποδεκτό από αυτές; Σε κάθε περίπτωση η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να αναπτύξει έναν οργανισμό που να μπορεί να εξυπηρετεί τα Ευρωομόλογα, αφού απαιτούν εκτός από κοινή δημοσιονομική και οικονομική πολιτική και μιας μορφής πολιτική ένωση (Arestis and Sawyer, 2011).

Βέβαια για να μπορέσει να λειτουργήσει σωστά η Ευρωζώνη απαραίτητη προϋπόθεση είναι οι πιο ισχυρές χώρες να στηρίξουν τις αδύναμες, εξυπηρετώντας έτσι το γενικό συμφέρον. Η έκδοση των Ευρωομολόγων θα δημιουργούσε τις συνθήκες, ώστε οι χώρες να επανέλθουν δημοσιονομικά και οικονομικά. Όμως κάτι τέτοιο είναι αρκετά εύκολο να προτείνεται και δύσκολο να υλοποιηθεί. Οι κυβερνήσεις έχουν να

αντιμετωπίσουν την άρνηση της κοινής γνώμης στη χώρα τους και στα κοινοβούλια τους, που ανησυχούν ότι τα Ευρωομόλογα θα στοιχήσουν στους φορολογούμενους τους χρήματα (Jenkins, 2012).

Πάντως για πρώτη φορά το ζήτημα των Ευρωομολόγων συζητήθηκε, ως προϋπόθεση για να επιτύχει η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωζώνη την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους και μελλοντικά να πλησιάσει ακόμα περισσότερο στην «Ολοκλήρωση». Στις 28 Νοεμβρίου του 2012 σε συνεδρίασή της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε ένα προσχέδιο για να καθορίσει τις αδυναμίες του κοινού νομίσματος. Στο προσχέδιο αυτό, για πρώτη φορά υπάρχει ένας «εμβρυϊκός Προϋπολογισμός 18μηνης διάρκειας», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά! Ταυτόχρονα υπάρχει μία έκθεση για ένα «συμμάζεμα» του χρέους στα επόμενα 5 χρόνια. Τέλος, μακροπρόθεσμα γίνεται λόγος για «βαθιά και αυθεντική» οικονομική και νομισματική Ένωση, με κοινό προϋπολογισμό, που θα χρηματοδοτείται από κοινή φορολογία, καθώς και για την προοπτική έκδοσης κοινών Ευρωομολόγων.

5.3.4 Ποσοτική Διευκόλυνση – Quantitative Easing - (LTRO)

Η ποσοτική διευκόλυνση ή LTRO (Long Term Refinancing Operation) είναι ένας τρόπος ενίσχυσης της ρευστότητας των τραπεζικών ιδρυμάτων. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα χορηγεί μακροπρόθεσμα δάνεια χαμηλού επιτοκίου, προκειμένου να στηρίξει τις τράπεζες που αντιμετωπίζουν προβλήματα, εξαιτίας της έλλειψης ρευστότητας που επικρατεί στην αγορά και της παρατεταμένης ύφεσης. Η ΕΚΤ για παράδειγμα ενίσχυσε την ρευστότητα των ευρωπαϊκών τραπεζών δύο φορές, το Δεκέμβριο του 2011 όταν έδωσε στις τράπεζες δάνεια 489 δις και δύο μήνες μετά, το Φεβρουάριο του 2012 όταν χορήγησε εκ νέου στις τράπεζες άλλα 530 δις (Economist, 2012d). Η κίνηση αυτή έδειξε ότι ο ευρωπαϊός κεντρικός τραπεζίτης, με το που ανέλαβε δράση, ήταν αποφασισμένος να κάνει ότι μπορεί για να αντιμετωπίσει την κρίση. Τα LTRO δημιουργούν τις προϋποθέσεις για στήριξη των τραπεζών και επομένως για δημοσιονομική και οικονομική σταθερότητα.

Όλα τα παραπάνω μέτρα αναμφίβολα θα βοηθήσουν στην άμβλυνση των διαφορών μεταξύ των πιο ισχυρών οικονομιών της Ευρωζώνης και των πιο αδύναμων και θα καθησυχάσουν τις αγορές. Παράλληλα θα καταστήσουν σαφές ότι δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις που θα επιτρέψουν στην Ευρώπη να κάνει ένα βήμα παραπάνω και να πλησιάσει στο στόχο της πραγματικής δημοσιονομικής και

οικονομικής ενοποίησης. Οι ηγέτες της, έστω και αν έχουν διαφορετική προσέγγιση σε ορισμένα θέματα, έχουν κοινό στόχο, και πλέον δείχνουν διάθεση και ειλικρινές ενδιαφέρον για να τον επιτύχουν.

5.4 Πολιτική Ένωση

Η πολιτική ένωση, από όλους τους στόχους που έχουν τεθεί, μοιάζει δικαίως και ο πιο δύσκολος να επιτευχθεί. Αιτία είναι η διαφορετική κουλτούρα, η διαφορετική νοοτροπία, η διαφορετική λειτουργία των θεσμών, οι διαφορετικές οικονομικές και δημοσιονομικές συνθήκες που επικρατούν, η διαφορετική φορολογία και γενικότερα ο διαφορετικός τρόπος σκέψης μεταξύ των πολιτών των χωρών. Δεν υπάρχει αμφιβολία επίσης, ότι για να μπορέσουμε κάποια στιγμή να μιλήσουμε για πολιτική ένωση μεταξύ ισότιμων κρατών, πρέπει πρώτα να υπάρξει πραγματική και όχι θεωρητική οικονομική και δημοσιονομική σύγκλιση. Αυτός είναι και ο λόγος που η πολιτική ένωση βρίσκεται τελευταία στην ατζέντα των ευρωπαϊών αξιωματούχων. Όμως το σημαντικό στοιχείο στην περίπτωση αυτή είναι ότι βρίσκεται!

Πράγματι, όσο αν και οι ευρωπαίοι πολιτικοί είναι αρκετά συγκρατημένοι με το συγκεκριμένο ζήτημα, οι πρώτες σκέψεις έχουν αρχίσει, εφόσον βέβαια έρθει πρώτα η οικονομική και δημοσιονομική σύγκλιση. Τόσο ο Regling όσο και ο Draghi μίλησαν για «Πολιτική Ένωση». Ο πρόεδρος του ESM δήλωσε σε συνέδριο στη Σιγκαπούρη στις 24 Αυγούστου 2012 ότι η Ευρωζώνη χρειάζεται μία πιο ισχυρή νομοθεσία, μία πιο δημοκρατική δομή και ένα πλάνο για το πώς θα επιτευχθεί αυτό. Προτείνει μάλιστα την ενίσχυση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με δυνατότητα εκλογής του απευθείας από τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θα έχει αυξημένες αρμοδιότητες σε συνεργασία όμως με τα εθνικά κοινοβούλια, τα οποία φυσικά θα παραμείνουν. Προτείνει επίσης την ενίσχυση του ρόλου του προέδρου, καθώς και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Τέλος, προτείνει ο πρόεδρος της Commission και ο πρόεδρος της ΕΕ να είναι ένας με αυξημένες εκτελεστικές εξουσίες. Το χρονοδιάγραμμα για να επιτευχθούν οι στόχοι για μία μορφή Πολιτικής Ένωσης δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο. Φαίνεται όμως, ότι οι Ευρωπαίοι έχουν στο μυαλό τους μία αντίστοιχη ένωση, και δειλά αλλά σταθερά, έχουν αρχίσει να συζητούν το συγκεκριμένο ενδεχόμενο.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν προϋποθέσεις για μία μονιμότερη λύση και για την επιτυχή ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Τραπεζική, Νομισματική, Δημοσιονομική και Πολιτική Ένωση θα θωρακίσει περαιτέρω την Ευρωζώνη και θα επιτρέψει στα μέλη της να βαδίσουν με ασφάλεια και ανάπτυξη στο κοινό τους μέλλον. Σίγουρα θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες, αφού εξακολουθούν να υπάρχουν διαφορές, διαφωνίες και ανισότητες μεταξύ των μελών. Όμως εάν πρωτανεύσει η σύνεση και η συνεργασία και γίνει αντιληπτό ότι τα συμφέροντα είναι κοινά, τότε οι πιθανότητες να αντιμετωπίσουν την κρίση σαν μία μεγάλη ευκαιρία ολοκλήρωσης είναι υψηλές. Το αποτέλεσμα δε μπορεί να προδικαστεί, όμως το βέβαιο είναι ότι όλοι έχουν πλέον αντιληφθεί ότι η Ευρώπη βρίσκεται σε ένα σημείο καμπής και είναι στο χέρι τους αν θα κάνει το βήμα εμπρός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

6.1 Συμπεράσματα

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ήταν μία από τις μεγαλύτερες κρίσεις στη σύγχρονη ιστορία. Ξεκίνησε από την αντίπερα όχθη του ατλαντικού, όμως πολύ σύντομα μεταφέρθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο και εξελίχθηκε σε μία σοβαρότατη κρίση χρέους για τις πιο αδύναμες χώρες της Ευρωζώνης. Η κρίση στην Ευρωζώνη κατέδειξε τις αδυναμίες στο σχεδιασμό της νομισματικής ένωσης και έθεσε υπό αμφισβήτηση τις προοπτικές εξέλιξης και ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πράγματι όπως παρουσιάστηκε, είναι αρκετοί οι ευρωπαίοι σκεπτικιστές που βλέπουν «ζοφερό» το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πολλοί αναλυτές, οικονομολόγοι, καθηγητές, πολιτικοί και απλοί πολίτες εκφράζουν τις αμφιβολίες τους για το μέλλον του κοινού νομίσματος. Μιλούν επίσης για έλλειμμα δημοκρατίας στους κόλπους της Ευρώπης, για ένα Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και μία Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα οποία δεν είναι εκλεγμένα δημοκρατικά. Ισχυρίζονται επίσης ότι η διαφορετική κουλτούρα και η διαφορετική γλώσσα μεταξύ των μελών, αποτελούν τροχοπέδη για την οικονομική και πολιτική «ολοκλήρωση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ασκούν κριτική στους ευρωπαίους αξιωματούχους για τους μέχρι στιγμής χειρισμούς τους, και θεωρούν ότι οι στόχοι που τίθενται κάθε άλλο παρά ρεαλιστικοί είναι. Κατηγορούν τέλος τη Γερμανία για τον πρωταγωνιστικό ρόλο που προσπαθεί να διαδραματίσει στις εξελίξεις, λέγοντας «πικρόχολα» ότι αυτά που δεν κατάφερε να επιτύχει με δύο παγκόσμιους πολέμους, προσπαθεί να τα επιβάλλει τώρα με τη δικαιολογία της ύφεσης και της κρίσης χρέους.

Επίσης, σχεδόν σε καθημερινή βάση ασκείται κριτική από μεγάλη μερίδα του τύπου για τους χειρισμούς των ευρωπαίων αξιωματούχων στην αντιμετώπιση της διεθνούς κρίσης χρέους. Γίνεται λόγος για έξοδο της Ελλάδας από το κοινό νόμισμα, για υποβαθμίσεις από του οίκους αξιολόγησης, για αυξήσεις στα spread, για λίγες ενέργειες από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και για μεγάλη αργοπορία των πολιτικών ηγετών της. Ο πρόεδρος του ESM Klaus Regling σε ομιλία του στην Σιγκαπούρη δήλωσε ότι σε καθημερινή βάση λαμβάνει τα παραπάνω σχόλια από τα

μέσα μαζικής ενημέρωσης. Απαντά ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται στο σωστό δρόμο και ότι η οικονομική ένωση και το Ευρώ έχουν μέλλον.

Πολλά από τα παραπάνω ενδεχομένως και να περιέχουν μικρή ή μεγάλη δόση αλήθειας. Όμως δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει σημειώσει μεγάλη πρόοδο τα τελευταία χρόνια. Πολλοί λίγοι θα περίμεναν, 50 χρόνια πριν, όταν ιδρύθηκε, να εξελιχθεί σε μία τόσο ισχυρή οικονομική ένωση με κοινό νόμισμα, κοινά σύνορα, κοινή πολιτική σε πληθώρα τομέων. Ακόμα λιγότεροι θα περίμεναν η Ευρωπαϊκή Ένωση να εξελιχθεί στη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου με το υψηλότερο ΑΕΠ και με τους οικονομικούς δείκτες της να βρίσκονται μεταξύ των κορυφαίων στον κόσμο, όπως παρουσιάστηκε νωρίτερα. Σίγουρα έχουν γίνει και λάθη, εξάλλου, πως θα μπορούσαν να μην είχαν δημιουργηθεί προβλήματα, όταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχουν πλέον 27 κυρίαρχα κράτη μέλη και σύντομα από 1/7/2013 η Ένωση θα υποδεχτεί και το 28^ο μέλος της την Κροατία. Θεωρείται επίσης δεδομένο από τους ευρωπαίους ηγέτες ότι έχει έρθει η στιγμή που η Ε.Ε. πρέπει να κάνει το επόμενο βήμα, προκειμένου να πλησιάσει ακόμα περισσότερο στο στόχο της ολοκλήρωσης.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δείξει ότι όταν χρειάστηκε να λάβει αποφάσεις το έκανε. Οι ευρωπαίοι ηγέτες, όταν πείστηκαν από τις οικονομικές συγκυρίες και τις πολιτικές εξελίξεις να αναλάβουν δράση και να οδηγήσουν την Ευρώπη ένα «βήμα παρακάτω», τότε το έκαναν. Κάτι τέτοιο φαίνεται ότι τελικά συνέβη και στην πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση. Πολλοί υποστηρίζουν ότι οι ευρωπαίοι ηγέτες αντέδρασαν τουλάχιστον υποτονικά, όταν ξέσπασε η κρίση χρέους στην Ευρώπη. Υποτίμησαν το πρόβλημα και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, μία χώρα με διαχρονικές «παθολογίες» και προβλήματα δημοσιονομικά. Αυτός είναι και ο κυρίαρχος λόγος για τον οποίο αναγκάστηκαν να αναθεωρήσουν αρκετές φορές το ελληνικό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής. Οι χειρισμοί τους στο ελληνικό ζήτημα είναι και ο κυριότερος τομέας για τον οποίο τους ασκείται κριτική, όπως αναφέρθηκε, από τους «Ευρωσκεπτικιστές». Όμως τα προγράμματα της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας πηγαίνουν αρκετά καλύτερα. Η Ιρλανδία έχει κερδίσει την ανταγωνιστικότητα της και σύντομα θα μπορεί να δανειστεί εκ νέου από τις αγορές, ενώ και η Πορτογαλία σημειώνει σημαντική πρόοδο.

Ταυτόχρονα η Ευρώπη έχει δημιουργήσει τους μηχανισμούς που απαιτούνταν για τη στήριξη και άλλων χωρών με παρόμοια προβλήματα δημοσιονομικής φύσης,

όπως η Ισπανία και Κύπρος, και είναι έτοιμη να στηρίξει τραπεζικά ιδρύματα σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή επικράτεια, ακόμα και αν μία χώρα δεν είναι μέλος της Ευρωζώνης. Οι ενέργειες αυτές έχουν καθησυχάσει σε μεγάλο βαθμό τις αγορές μιας και τα επιτόκια δανεισμού έχουν μειωθεί δραστικά τους τελευταίους μήνες. Όλα αυτά δείχνουν ότι η Ευρώπη κέρδισε το χρόνο που χρειαζόταν για να προχωρήσει στις απαιτούμενες αλλαγές. Στο ξεκίνημα της κρίσης στα τέλη του 2007, ένας από τους πλέον γνωστούς Γερμανούς διανοούμενους ο Ulrich Beck προέτρεπε τους Ευρωπαίους ηγέτες, γεμάτος ενθουσιασμό, να δουν την κρίση σαν μία μεγάλη ευκαιρία για να δημιουργήσουν μία καλύτερη Ευρώπη και έναν καλύτερο κόσμο. Έφτασε μάλιστα στο σημείο να συγκρίνει τη χρονική συγκυρία της οικονομικής κρίσης με την πτώση του τείχους του Βερολίνου και το τέλος του ψυχρού πολέμου, αναρωτώμενος εάν πρόκειται για μία νέα παγκόσμια επανάσταση. Έθεσε τέλος το δίλημμα μεταξύ περισσότερης Ευρώπης και καθόλου Ευρώπης (Auer, 2012) . Πράγματι πολλοί είναι οι ευρωπαίοι διανοούμενοι που συμφωνούν με την άποψη του Beck και αντιμετωπίζουν την οικονομική κρίση σαν μία πολύ μεγάλη ευκαιρία για περαιτέρω ενδυνάμωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Όμως το πιο βασικό είναι ότι οι πολιτικοί της, έστω και καθυστερημένα, στέκονται στον ύψος των περιστάσεων και δείχνουν έτοιμοι να οδηγήσουν την Ευρωπαϊκή Ένωση στην ολοκλήρωσή της.

6.2 Επίλογος- Ανακεφαλαίωση

Η Ευρωζώνη, το δημιούργημα της Ευρώπης, αντιμετώπισε προβλήματα την πρώτη δεκαετία της ζωής της στη λειτουργία της. Η κρίση ανέδειξε τα προβλήματα αυτά και ανάγκασε την Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει αποφάσεις. Τα αίτια της κρίσης είναι πολλά. Η αφορμή για το ξεκίνημα της ήταν η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση στις ΗΠΑ και η έκθεση αρκετών ευρωπαϊκών τραπεζών σε προϊόντα μεγάλου ρίσκου. Η κρίση ανέδειξε για μία ακόμα φορά τη μεγάλη αλληλεξάρτηση που υπάρχει στην παγκόσμια οικονομία. Ανέδειξε επίσης τις παθογένειες της ευρωπαϊκής οικονομίας και ιδιαίτερα των πιο αδύναμων μελών της, όπως η Ελλάδα. Η Ευρώπη αντέδρασε, αν και στην αρχή έδειξε να αιφνιδιάζεται. Αποφάσισε τα προγράμματα διάσωσης συνεκτιμώντας τους κινδύνους από ενδεχόμενες εξόδους των χωρών με προβλήματα χρέους (ενδεικτικοί πίνακες στο Παράρτημα).

Δημιούργησε τους μηχανισμούς στήριξης, και άρχισε να εφαρμόζει κοινή πολιτική σε συνεργασία με την όχι και τόσο ανεξάρτητη πλέον, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Βέβαια ακόμα και σ' αυτόν το τομέα υπάρχουν διαφωνίες. Ο Philipp Rosler αντικαγκελάριος της Γερμανίας λέει ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα πρέπει να επιστρέψει στον παλιό της ρόλο. Όμως η άποψη των λοιπών ευρωπαϊών αξιωματούχων είναι ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο ρόλος της πρέπει να αναβαθμιστεί. Πράγματι η Ευρώπη με τα προγράμματα διάσωσης, τους μηχανισμούς στήριξης και με τον αναβαθμισμένο ρόλο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας δείχνει για πρώτη φορά να οραματίζεται το μέλλον σε στέρεες βάσεις.

Βέβαια, οι ενέργειες αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη στήριξη των αδύναμων μελών της που αντιμετώπιζαν προβλήματα χρέους θεωρήθηκαν καθυστερημένες και έτυχαν αυστηρής κριτικής από τύπο, πολιτικούς και ακαδημαϊκούς. Ακόμα και σήμερα είναι αρκετοί αυτοί που πιστεύουν ότι τα μέτρα που έλαβε η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι αρκετά και αργά ή γρήγορα η Ευρωζώνη θα καταρρεύσει.

Όμως εάν αυτό έδειχνε το πιθανότερο σενάριο μερικούς μήνες πριν, κάτι τέτοιο δεν ισχύει πλέον. Οι αγορές έχουν ηρεμήσει, τα επιτόκια δανεισμού έχουν μειωθεί σημαντικά και δείχνει να αποκαθίσταται η εμπιστοσύνη στη διατραπεζική αγορά. Η Ευρωπαϊκή Ένωση κέρδισε τον πολύτιμο χρόνο που τόσο ανάγκη είχε και είναι έτοιμη να κάνει το επόμενο βήμα. Ήδη συζητείται εκτεταμένα η Τραπεζική Ένωση. Μέσα στο 2013 δημιουργείται ο μηχανισμός επίβλεψης των τραπεζικών ιδρυμάτων και πολύ σύντομα ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης θα έχει τη δυνατότητα να ανακεφαλαιοποιεί απευθείας τα τραπεζικά ιδρύματα που θα κρίνονται βιώσιμα. Όσον αφορά την Δημοσιονομική Ένωση χρειάζεται ακόμα αρκετό δρόμο, όμως τα πρώτα δείγματα είναι θετικά, αφού αποκαθίσταται η ανταγωνιστικότητα των οικονομιών του Ευρωπαϊκού Νότου και αμβλύνονται οι διαφορές μεταξύ των κρατών μελών. Το χρονικό σημείο της ύπαρξης ισοσκελισμένων προϋπολογισμών και της δημιουργίας πρωτογενούς πλεονάσματος δεν απέχει πολύ για την πλειοψηφία των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κανείς δε θέλει σε μία νέα ενδεχόμενη κρίση, η Ευρωζώνη να πιαστεί εκ νέου εξ' απήνης.

Τέλος, η Πολιτική Ένωση μοιάζει να απέχει ακόμα αρκετά και είναι αρκετές οι αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν για να γίνει πραγματικότητα. Όμως μία «χαλαρή Πολιτική Ένωση» με αυξημένες αρμοδιότητες της Commission ή ακόμα και με απευθείας εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ίσως έρθει τελικά γρηγορότερα από ότι και οι πιο αισιόδοξοι πολιτικοί θεωρούσαν μέχρι σήμερα.

Στη σύγχρονη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα με το εξαιρετικά ευμετάβλητο και δυναμικό περιβάλλον, η Ευρωζώνη δείχνει να ακροβατεί σε τεντωμένο σχοινί. Οικονομικές αντιλήψεις και θεωρίες δεκαετιών προσβάλλονται ή ακόμα και καταρρίπτονται. Η Ευρωπαϊκή Ένωση όμως δείχνει επιτέλους, να έχει στο τιμόνι της ηγέτες που μπορούν να σταθούν στο ύψος των περιστάσεων και να λάβουν αποφάσεις που μπορούν να την οδηγήσουν στο μέλλον με ασφάλεια και ανάπτυξη. Η κρίση είναι μια μεγάλη ευκαιρία για να κάνει η Ευρωζώνη το επόμενο σταθερό βήμα και να συνεχίσει να διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στις παγκόσμιες εξελίξεις, ενάντια στους πολέμιούς της, στις φωνές των σειρήνων και στις αυτοεκπληρούμενες προφητείες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

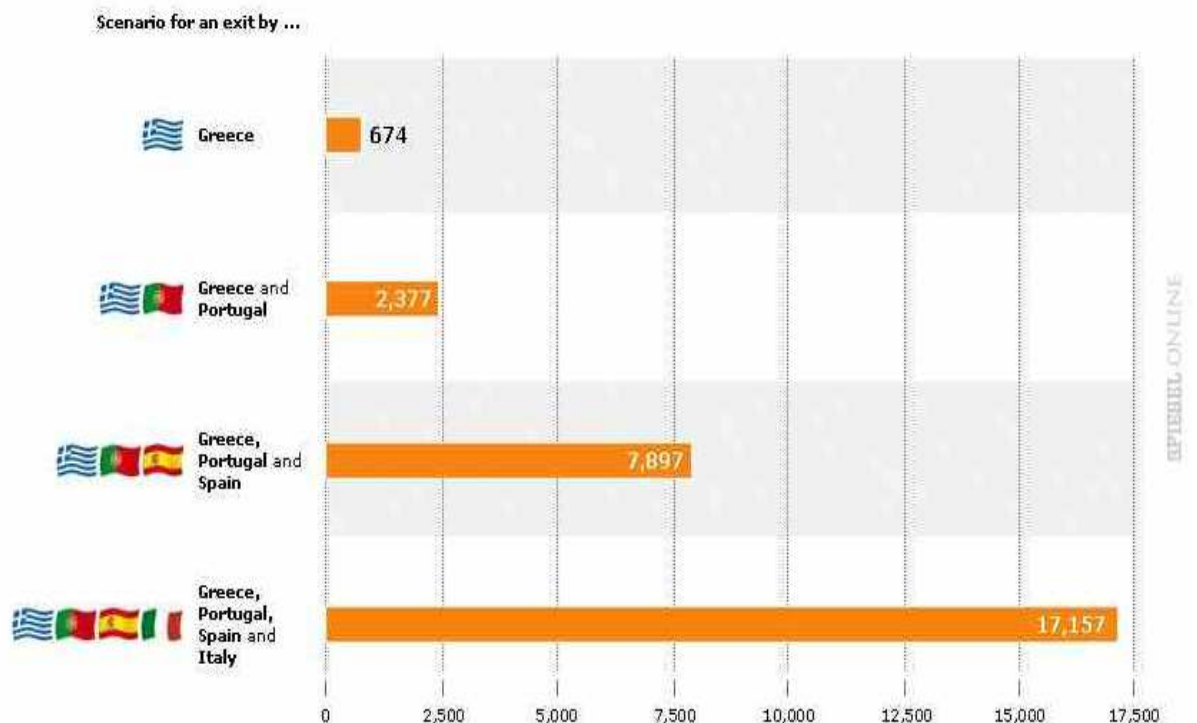
Κατά τη διάρκεια της συγγραφής, ιδιαίτερη εντύπωση μου έκανε μία έρευνα που δημοσιεύθηκε στο Spiegel στις 17 Οκτωβρίου 2012 και διεξήχθη από την εταιρεία Prognos AG σχετικά με το κόστος που θα έχει για την παγκόσμια οικονομία μία ενδεχόμενη έξοδος της Ελλάδας ή κάποιας άλλης χώρας μέλους της Ευρωζώνης.

Ο τίτλος του άρθρου είναι : 'Devastating Impact': Euro Exit by Southern Nations Could Cost 17 Trillion Euros.

Αν και τα σενάρια είναι τελείως υποθετικά, δεδομένης της αξιοπιστίας, τόσο του γερμανικού περιοδικού, όσο και της εταιρείας ερευνών, σας παραθέτω, μία σειρά από πίνακες που θεωρώ ότι έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Global Fallout

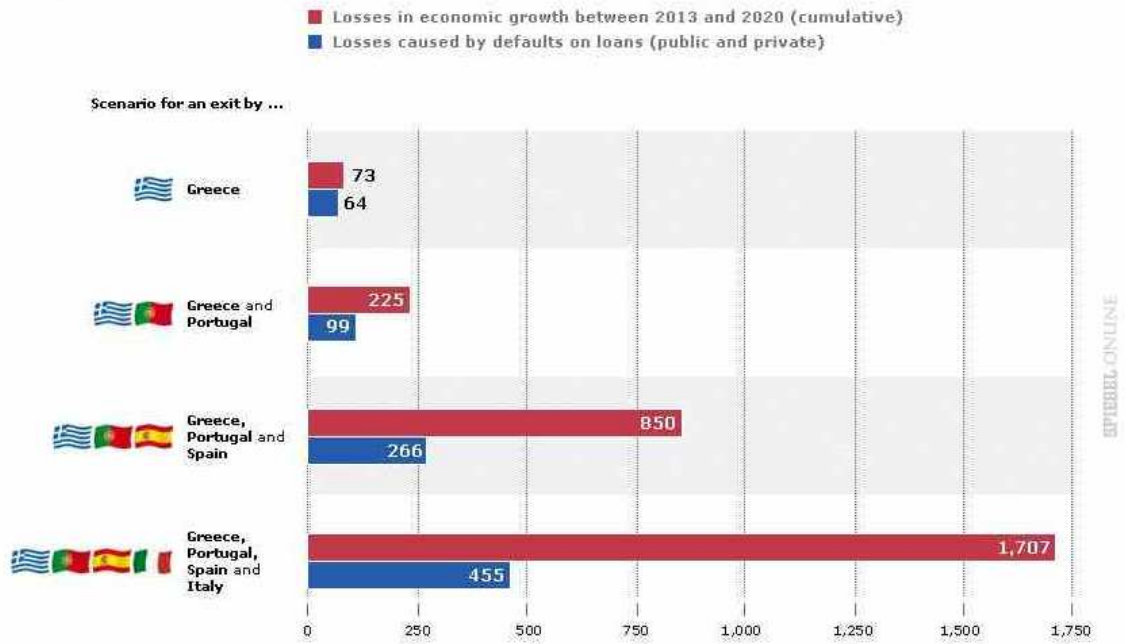
GDP losses for the 42 most important economies 2013-2020 (in billions of euros)

Το κόστος για τη Γερμανία...

Euro Exit in Southern Europe - the Costs for Germany

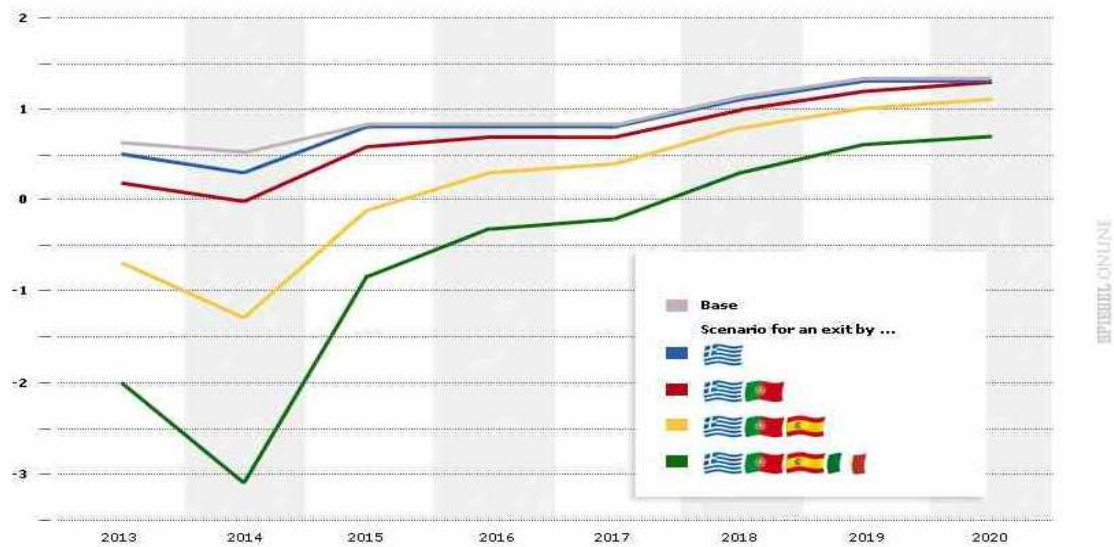
in billions of euros

Source: Prognos AG

Growth Forecasts for Germany

Data for 2013-2020, as a percent of GDP

Source: Prognos AG

Τέλος....

The Final Accounting

Total losses in relation to economic strength, in percent*

for ...	Scenario for an exit by ...			
				
 China	-2.1	-7.1	-23.8	-49.4
 Germany	-2.9	-9.1	-34.3	-68.9
 France	-8.3	-17.6	-64.9	-154.4
 Greece	-94.1	-94.2	-96.2	-99.9
 UK	-0.3	-4.7	-22.3	-39.2
 Italy	0.4	-0.6	-5.6	-74.6
 Portugal	-7.9	-54.9	-103.7	-116.4
 Switzerland	-0.8	-4.3	-25.9	-69.4
 Spain	1.8	-32.5	-81.4	-104.9
 USA	-0.9	-3.3	-11.3	-25.7
 Euro zone 14**	-4.7	-13.9	-42.1	-90.5
All countries	-1.7	-6.1	-20.3	-44.0

SPIEGEL ONLINE

*cumulative losses between 2013 and 2020 measured against 2013 GDP

**Luxembourg, Malta and Cyprus could not be included due to a lack of data.

Source: Prognos AG

Source : Spiegel International

<http://www.spiegel.de/international/europe/study-warns-euro-exit-of-southern-nations-could-cost-17-trillion-euros-a-861775.html>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

➤ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Καθημερινή (2006), «Αμετάβλητα στο 5,25% τα επιτόκια δανεισμού της FED», http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_economyagor_1_09/08/2006_193628 [πρόσβαση 10/11/2012].
2. Κύρτσου, Α.(2011), «Η Κρίση του Δημόσιου Χρέους και οι Ιδιαιτερότητές της», *Ο Κόσμος του Επενδυτή*, 15 Ιανουαρίου, σελ. 20.
3. Λάζος, Β.(1996), *Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελληνικές Επιχειρήσεις*, Θεσσαλονίκη, Δ.Τσιάρα – Ακμή daughters E.E.
4. Μαντικίδης, Τ. (2013), «Στο μεταίχμιο η μετάλλαξη της ευρωζώνης», *Το Βήμα*, 6 Ιανουαρίου 2013, σελ. 18-19.
5. Ναυτεμπορική (2006), «Στο 5,25% το επιτόκιο της FED» <http://www.naftemporiki.gr/finance/story/137154> , [πρόσβαση 10/11/2012].
6. Το Βήμα (2011), «Μαθήματα Κεϋνσιανισμού από τον Τίμοθι Γκκάντνερ», <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=420139>, [πρόσβαση 27/1/2013].
7. Το Βήμα (2012), « Αντιτίθεται η Γερμανική Κεντρική Τράπεζα στην απόφαση της ΕΚΤ», <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=473647> , [πρόσβαση 27/1/2013].

➤ ΕΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Arestis, P, & Sawyer, M 2011, 'The Ongoing Euro Crisis', *Challenge* (05775132), 54, 6, pp. 6-13, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 17 November 2012.
2. Armet, N 2010, 'Europe struck by Greece lightning', *Money Management*, 24, 19, p. 22, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
3. Auer, S 2012, 'EUROPE BETWEEN RECKLESS OPTIMISM AND RECKLESS DESPAIR', *Policy*, 28, 1, pp. 19-23, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 16 January 2013.
4. Becker, L 2011, 'Four legal tools to restructure Greek debt', *International Financial Law Review*, 30, 9, p. 132, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
5. Belke, A, & Dreger, C 2011, 'Ramifications of Debt Restructuring on the Euro Area: The Example of Large European Economies' Exposure to Greece', *Intereconomics/Review Of European Economic Policy*, 46, 4, pp. 188-196, EconLit with Full Text, EBSCOhost, viewed 29 November 2012
6. Blainey, G 2012, 'DEBT CRISIS WILL ONLY STRENGTHEN EUROPE', *Policy*, 28, 1, pp. 13-14, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 16 January 2013.
7. Bowman, L 2011, 'How to make a drachma out of a crisis', *Euromoney*, 41, 509, p. 60, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.

8. Chorafas D. (2009), *Financil Bloom and Gloom*, Hampshire, Palgrave Macmillan

9. Economist (2012a), “The most important number”,
<http://www.economist.com/blogs/freexchange/2012/11/euro-crisis-1> [accessed 3/12/2012].

10. Economist (2012b), “More Greek myths”,
<http://www.economist.com/news/21567362-need-speak-truth-weakness-more-greek-myths> [accessed 1/12/2012].

11. Economist (2012c), “Slow, but popular”,
<http://www.economist.com/news/europe/21567937-angela-merkels-cautious-response-euro-crisis-backed-most-germans-and-her-party>, [accessed 8/1/2013].

12. Economist (2012d), “Draghi strikes back II”,
<http://www.economist.com/blogs/freexchange/2012/02/europes-central-bank-and-euro-crisis>, [accessed 20/1/2013].

13. 'Europe Security Overview' 2011, *France Defence & Security Report*, 2, pp. 27-32, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.

14. Eurostat (2012a), “The EU in the World 2013, a statistical portrait”,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-30-12-861/EN/KS-30-12-861-EN.PDF, [accessed 8/12/2012].

15. Eurostat (2012,b), “ Euro area government debt up to 90% of GDP, EU27 debt up to 84,9%”,http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-24102012-AP/EN/2-24102012-AP-EN.PDF, [accessed 4/12/2012].

16. Eurostat (2012c), "Euro area unemployment rate at 11,7%, EU27 at 10,7%", http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-30112012-BP/EN/3-30112012-BP-EN.PDF, [accessed 3/12/2012].
17. Fluch, M, & Schlogl, S 2012, 'The Euro--Public Opinion in the Ten Years after the Euro Changeover', *Monetary Policy And The Economy*, pp. 56-69, EconLit with Full Text, EBSCOhost, viewed 29 November 2012.
18. 'Germany's Support for the Restructuring of Greek Debt' 2011, *Stratfor Analysis*, p. 94, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
19. 'Global Banking System Exposure to the Greek Sovereign Debt Crisis' 2011, *Economic Trends (07482922)*, pp. 16-18, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 30 September 2012.
20. Gregson, J 2010, 'Slow Recovery', *Global Finance*, 24, 9, pp. 56-58, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
21. Hawley, C. (2012), "The World from Berlin: Europe Hasn't Learned Lessons from Greece Crisis", <http://www.spiegel.de/international/europe/german-commentators-say-greece-debt-deal-delays-the-inevitable-a-869768.html>, [accessed 1/12/2012].
22. Jenkins, C 2012, 'Commentary: Can the euro zone avoid further mistakes?', *European Policy Analyst*, 1, pp. 3-5, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 29 November 2012.

23. Jenkins, C 2011, 'Commentary: Can the euro zone find a democratic way out of the crisis?', *European Policy Analyst*, 4, pp. 3-6, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 15 December 2012.
24. Jorra, M 2012, The effect of IMF lending on the probability of sovereign debt crises, *Journal of International Money and Finance*, Volume 31, Issue 4, June 2012, Pages 709-725, Science direct, viewed 01 October 2012.
25. Katsimi M, Moutos T, 2010, EMU and the Greek crisis: The political-economy perspective, *European Journal of Political Economy*, Volume 26, Issue 4, December 2010, Pages 568-576.
26. Lynn, M 2011, *Bust: Greece, The Euro, And The Sovereign Debt Crisis*, n.p.: Hoboken, N.J., Econ Lit with Full Text, EBSCO host, viewed 30 September 2012.
27. Maisonneuve, V 2012, 'Europe: What Now?', *Investment Advisor*, 32, 8, p. 61, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 16 January 2013
28. Martino, A 2012, 'EUROPE'S IMMINENT GREAT DEPRESSION', *Policy*, 28, 1, pp. 8-12, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 15 December 2012.
29. Monaghan, A. (2012), "Moody's downgrades rescue funds", <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9715891/Moodys-downgrades-rescue-funds.html>, [πρόσβαση 12/1/2013].
30. Muhleman, A 2012, 'THE 2012 MACROECONOMIC ENVIRONMENT', *Adhesives & Sealants Industry*, 19, 4, pp. 14-15, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.

31. Niskanen, WA 2012, 'ALTERNATIVE POLITICAL AND ECONOMIC FUTURES FOR EUROPE', *CATO Journal*, 32, 3, pp. 461-471, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 16 January 2013.
32. Platt, G 2010, 'Greek Debt Crisis Morphing Into Euro Problem', *Global Finance*, 24, 6, pp. 85-86, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
33. Platt, G 2012, 'German Court, Central Banks Could Help Euro', *Global Finance*, 26, 9, pp. 56-57, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 29 November 2012.
34. 'Political Conditions' 2012, *Germany Country Review*, pp. 14-47, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
35. 'Political Overview' 2011, *Greece Defence & Security Report*, 4, pp. 45-48, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
36. Rady, D 2012, 'GREECE DEBT CRISIS: CAUSES, IMPLICATIONS AND POLICY OPTIONS', *Academy Of Accounting & Financial Studies Journal*, 16, pp. 87-96, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 17 November 2012.
37. Re, M 2011, 'Impact of the Global Financial Crisis on the EU and Euro Area vs. the USA', *China-USA Business Review*, 10, 7, pp. 532-538, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 17 November 2012.

38. Reddy, T 2011, 'Greek Crises & its Impact on the World Economy', *India Economy Review*, 7, pp. 177-187, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 30 September 2012.
39. Shiller R. (2008), *The Subprime Solution*, New Jersey, Princeton University Press
40. Slight, C 2011, 'Economic pressures', *Construction Europe*, 22, 6, pp. 17-18, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
41. Stone, J 2012, 'DOES EUROPE HAVE A FUTURE?', *Policy*, 28, 1, pp. 15-16, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 16 January 2013.
42. Surányi, G 2012, 'The global crisis: Have we learned the right lessons?', *CASE Network E-Briefs*, 2012, 7, pp. 1-5, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 29 November 2012.
43. Talley, I. (2012), "Geithner to Europe: Take Strong Action on Debt Crisis", <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303513404577357692401204530.html>, [accessed 27/1/2013].
44. Verma, S 2012, 'Charles Dallara: The ultimate insider opens up', *Euromoney*, 42, 521, p. 53, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
45. Volkery, C. (2012), "Bankruptcy Averted Europe Agrees on New Aid Package For Greece", <http://www.spiegel.de/international/europe/euro-zone-finance-ministers-avert-greek-bankruptcy-in-marathon-talks-a-869487.html>, [accessed 1/12/2012].

46. Weinrich, M 2012, 'Europe: a shifting regulatory landscape', *Housing Finance International*, 26, 3, p. 9, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 10 November 2012.
47. Wihlborg, C, Willett, T, & Nan, Z 2010, 'The Euro Debt Crisis', *World Economics*, 11, 4, pp. 51-77, Business Source Complete, EBSCOhost, viewed 29 November 2012.

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ – ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://www.bbc.co.uk/news/world/europe>

<http://www.deutsche-finanzagentur.de/en/institutional/>

<http://www.ecb.int/home/html/index.en.html>

- <http://www.ecb.int/press/key/date/2012/html/sp121130.en.html>
- <http://www.ecb.int/press/key/date/2009/html/sp090713.en.html>

<http://www.economist.com>

<http://www.efs.europa.eu/about/index.htm>

- http://www.efs.europa.eu/attachments/20120608_speech%20regling_anders_chydenius_seminar_kokkola_en.pdf
- http://www.efs.europa.eu/attachments/20120824_speech_regling_flitss_singapore_en.pdf
- http://www.efs.europa.eu/attachments/20120420_speech_regling_european_institute_washington.pdf
- <http://www.efs.europa.eu/mediacentre/news/2012/2012-37-esm-and-efs-statement-following-moodys-rating-decision.htm>

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

<http://www.esm.europa.eu>

<http://europe.wsj.com/home-page>

<http://www.kathimerini.gr>

<http://www.minfin.gr/portal/>

<http://www.nytimes.com>

<http://www.pdma.gr/index.php/el/>

<http://www.sachverstaendigenrat-wirtschaft.de/startseite.html?&L=1>

<http://www.spiegel.de/international>

<http://www.telegraph.co.uk>

<http://www.tovima.gr>